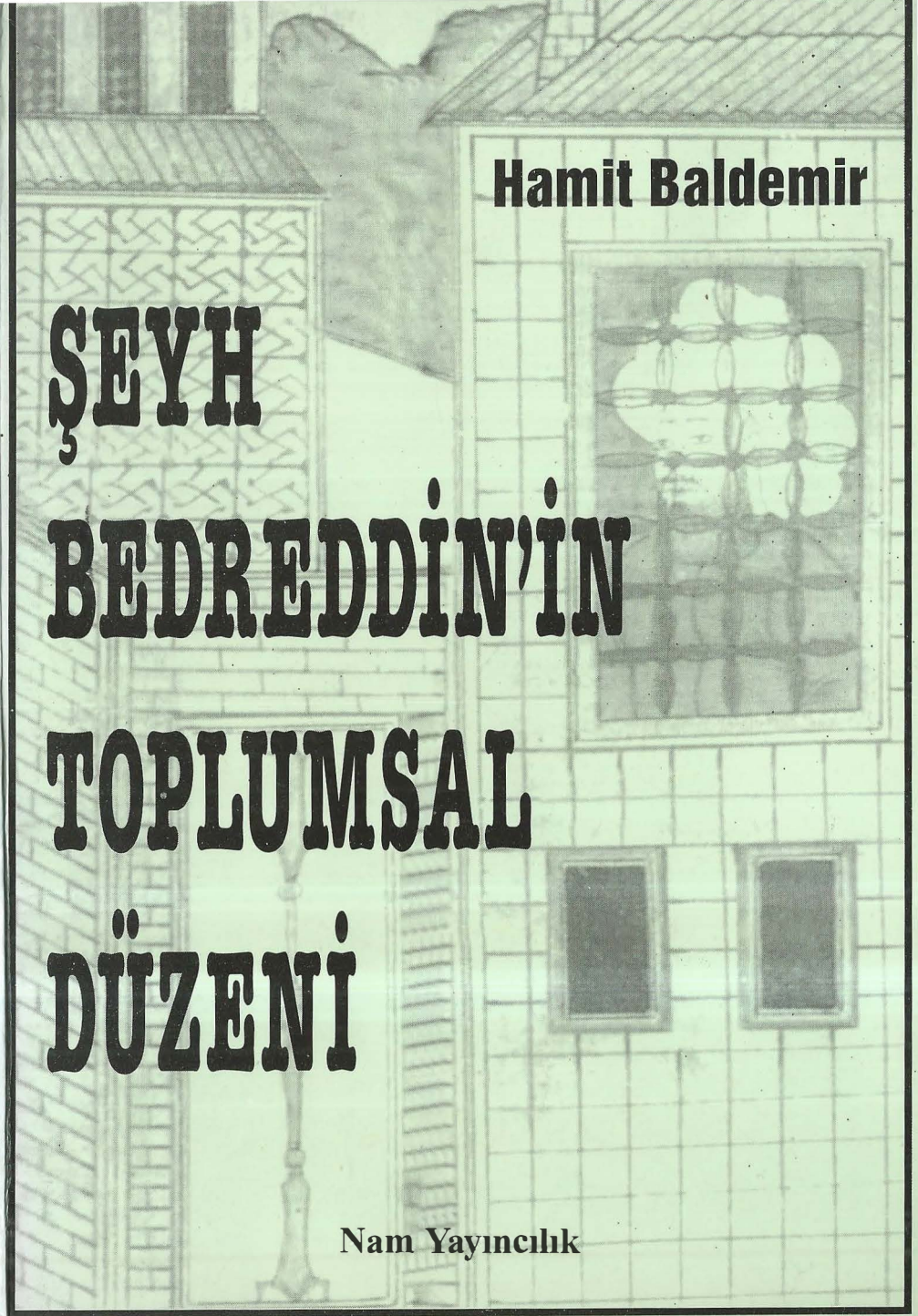
ŞEYH BEDREDDİN'İN TOPLUMSAL DÜZENİ*H.BALDEMİR

Hamit Baldemir

ŞEYH BEDREDDİN'İN TOPLUMSAL DÜZENİ

Nam Yayıncılık

Hamit BALDEMİR

ŞEYH BEDREDDİN'İN TOPLUMSAL DÜZENİ

Şeyh Bedreddin'in Toplumsal Düzeni

1. Baskı: Eylül 1995

NAM YAYINCILIK
Çakırağa Mah. Sinekli Bahçe Sok. N0:18/6
34300 Aksaray- İSTANBUL
Tel: 0212 632 09 93 **Fax**: 0212 632 09 94
Dizgi: Nam Dizgi
Baskı: Yön Matbaası

İÇİNDEKİLER

Önsöz.....5
Hamit Baldemir'in yaşam öyküsü.....9
Nazım Hikmet'in Şeyh Bedreddin Destanı.....13
Giriş.....45
Kısa bir tarihsel değerlendirme.....53
Şeyh Bedreddin Mahmut.....67
Şeyh Bedreddin ve düşünce yapısı.....83
Şeyh Bedreddin'in öğretisi.....97
Toplum düzeni 129
Ölümünden sonra.....149
Şeyh Bedreddin Hareketinin dayandığı miras.....157
Şeyh Bedreddin Hareketini günümüze taşımak.....175

Şeyh Bedreddin sözüyle, eylemiyle, düzeniyle dirilecek!

"Balkan harbinden önceydi. Dokuz yaşındaydım. Dedemle, Rumeli'nde, bir köylüye misafir olduk. Köylü mavi gözlü ve bakır sakallıydı. Bol kırmızı biberli tarhana içtik. Kıştı, Rumeli'nin kuru, çok bilenmiş bir bıçak gibi keskin kışlarından biri.

Köyün adını hatırlayamıyorum. Yalnız, yola kadar bizimle gelen jandarma, bu köyün insanları dünyanın en inatçı, en vergi vermez, en dik kafalı köylüleri diye anlattıydı.

Jandarmaya göre bunlar, ne müslüman, ne gavurdular. Belki kızılbaştılar. Ama tam da kızılbaş değil.

Köye girişimiz hâlâ aklımdadır. Güneş battı batacak. Yol don tutmuş. Yolda cam parçaları gibi pırıldayan kaskatı su birikintilerinde kızıltılar.

Köyün karanlığa karışmaya başlayan ilk çitlerinde bizi bir köpek karşıladı. İri, alacakaranlık içinde kendi kendinden daha kocaman görünen bir köpek. Havlıyordu.

Arabacımız dizginleri kastı. Köpek atların göğüslerine doğru sıçrayıp saldırıyor.

Ben, "Ne oluyoruz?" diye başımı arabacının arkasından dışarı uzattım. Arabacının kırbacı tutan kolu dirseğiyle yüzüme çarparak kalktı ve yılan ıslığı gibi ince bir şaklamayla köpeğin başına indi. Tam bu sırada kalın bir ses duydum:

– Ey. Vurduğunu köylü kendini kaymakam mı sandın?

Dedem arabadan indi. Köpeğin kalın sesli sahibine "merhaba" dedi. Konuştular. Sonra köpeğin bakır sakallı, mavi gözlü sahibi bizi evinde konuk etti.

Kulağımda çocukluğumdan kalan birçok konuşmalar vardır. Bunlardan çoğunun manasını büyüdükçe anlamış, kimisine şaşmış, kimisine gülmüş, kimisine kızmışımdır. Fakat, çocukken yanımda büyüklerin yaptığı hiçbir konuşma mavi gözlü köylüyle dedemin o geceki konuşmaları gibi bütün hayatımın boyunca müessir olmamıştır.

Dedemin yumuşak, çelebice bir sesi vardı. Ötekisi kalın, hırçın ve inanmış bir sesle konuşuyordu.

Onun kalın sesi diyordu ki:

– Hünkarın iradesi ve İranlı Molla Haydar'ın fetvasıyla Serez'de, çarşıda, yapraksız bir ağaç dalına asılan Bedreddin'in çırılçıplak ölüsü iki yana ağır ağır sallanıyordu. Geceydi. Çarşının köşesinden üç adam belirdi. Birisinin yedeğinde kır bir at vardı. Eğersiz bir at. Bedreddin'in asıldığı ağacın altına geldiler. Soldaki pabuçlarını çıkardı. Ağaca tırmandı. Aşağıda kalanlar kollarını açıp beklediler. Ağaca çıkan adam Bedreddin'in uzun ak sakalı altından ince boynuna bir yılan çevikliğiyle sarılmış olan ıslak, sabunlu ipin düğümünü kesmeğe başladı. Bıçağın ucu birdenbire ipten kaydı ve ölünün uzamış boynuna saplandı. Kan çıkmadı. İpi kesmekte olan delikanlı sapsarı oldu. Sonra eğildi, yarayı öptü, doğruldu. Bıçağı attı ve yarısından çoğu kesilen düğümü elleriyle açarak uyuyan oğlunu anasının kollarına bırakan bir baba gibi Bedreddin'in ölüsünü aşağıda bekleyenlerin kollarına teslim etti. Onlar çıplak ölüyü çıplak atın üstüne koydular. Ağaca çıkan atı ye-

değinde çekerek bizim köye geldi. Ölüyü yamacın tepesinde kara ağacın altına gömdü. Ama sonra hünkar atlıları köyü bastılar. Atlılar gidince delikanlı, ölüyü kara ağacın altından çıkardı. Hani belki bir daha köyü basarlar da cesedi bulurlar diye. Bir daha da dönmedi.

Dedem soruyor:

– Bunun böyle olduğuna emin misin?

– Elbette. Bunu bana anamın babası anlattı. Ona da dedesi söylemiş. Onun dedesine de dedesi. Bu böyle gider...

Odada bizden başka sekiz on köylü daha var. Ocağın kızıla boyadığı alaca aydınlık dairenin kıyılarında oturuyorlar. Arasıra bir ikisi kımıldanıyor ve bu alaca aydınlık dairenin içine giren elleri, yüzlerinin bir parçası, omuzlarından bir tanesi kırmızılaşıyor.

Bakır sakallının sesini duyuyorum:

– O gelecek yine. Çırılçıplak ağaca asılan çırılçıplak gelecek yine.

Dedem gülüyor:

– Sizin bu itikadınız, diyor, Hristiyanların itikadına benziyor. Onlar da, İsa peygamber tekrar dünyaya gelecektir, derler. Hatta Müslümanların içinde bile İsa peygamberin günün birinde Şam-ı şerifte gözükeceğine inananlar vardır.

Dedemin bu sözlerine, o, birden karşılık vermiyor. Kalın parmaklı elleriyle dizlerini tuta tuta, doğruluyor. Şimdi bütün gövdesiyle kırmızı dairenin içindedir. Yüzünü yandan görüyorum. Büyük düz bir burnu var. Kavga eder gibi konuşuyor:

– İsa peygamberin ölüsü etiyle, kemiğiyle, sakalıyla dirilecekmiş. Bu yalandır. Bedreddin'in ölüsü, kemiksiz, sakalsız, bıyıksız, gözün bakışı, dilin sözü, göğsün soluğu gibi dirilecek. Bunu bilirim işte... Biz Bedreddin'in

kuluyuz, ahrete, kıyamete inanmayız ki, dağılan, fena bulan bedenin yine bir araya toplanıp dirileceğine inanalım. Bedreddin yine gelecek diyorsak, sözü, bakışı, soluğu, bizim aramızdan çıkıp gelecektir, diyoruz.

Sustu. Yerine oturdu. Dedem, Bedreddin'in geleceğine inandı mı, inanmadı mı, bilmiyorum. Ben dokuz yaşımda buna inandı, otuz bu kadar yaşımda yine inanıyorum."

* * * * * * * * *

Bu öyküyü Bursa Hapishanesinde yatarken Şeyh Bedreddin destanını yazdığında Nazım Hikmet'e bir mapus arkadaşı anlatır. "Kitabının sonuna da bunu koyarsın" der arkadaşı Nazım'a. Biz ise kitabımızın başına koyduk bu hikayeyi. Çünkü biraz da bizim Şeyh Bedreddin'e yaklaşımımızın ipucunu veriyor.

Şeyh Bedreddin'i mapus Nazım Hikmet'e borçluyuz bir yerde. Çünkü ilk kez resmi tarihin tozlarını Şeyh Bedreddin'in üzerinden silkeleyen ve gerçek yüzüyle Türkiye devrimci kamuoyunun önüne koyan o olmuştur.

Türkiye'deki devrimci dinamiklerin tarihi kökenlerinin peşine düşen yayınevimize bu değerli araştırmayı kazandıran da bir başka mapus oldu: **Hamit Baldemir**.

Hamit Baldemir'i Nam Yayıncılık okurları artık yakından tanıyor. Dahası bu araştırmaya daha birçok 'mapus'un da çok önemli katkıları oldu.

Şeyh Bedreddin'in Toplumsal Düzeni'ni beğeneceğinizi umuyoruz!

Nam Yayıncılık

Hamit Baldemir'in yaşam öyküsü

1959 yılında, Urfa'nın Hilvan ilçesinde yoksul bir ailenin 6. çocuğu olarak dünyaya geldi.

İlkokulu Siverek Yatılı Bölge Okulunda; Orta ve Liseyi Dicle İlköğretmen Lisesi'nde okudu. Lise yıllarında siyasi faaliyetlere katıldığı için Lise son sınıfa kadar okuyabildi.

Devrimci düşüncelerle 1974'te tanıştı. 1976 yılında örgütlü faaliyetlere girdi. 1977 yılında Kürdistan Devrimcileri saflarında 'profesyonel' devrimcilik yapmaya başladı.

29 Nisan 1980 günü Diyarbakır'da siyasi faaliyetleri sırasında yakalandı. Diyarbakır Sıkıyönetim Askeri Mahkemelerinde açılan davalar sonucunda Türk Ceza Kanunu'nun 125. maddesine muhalefetten idam cezasına çarptırıldı.

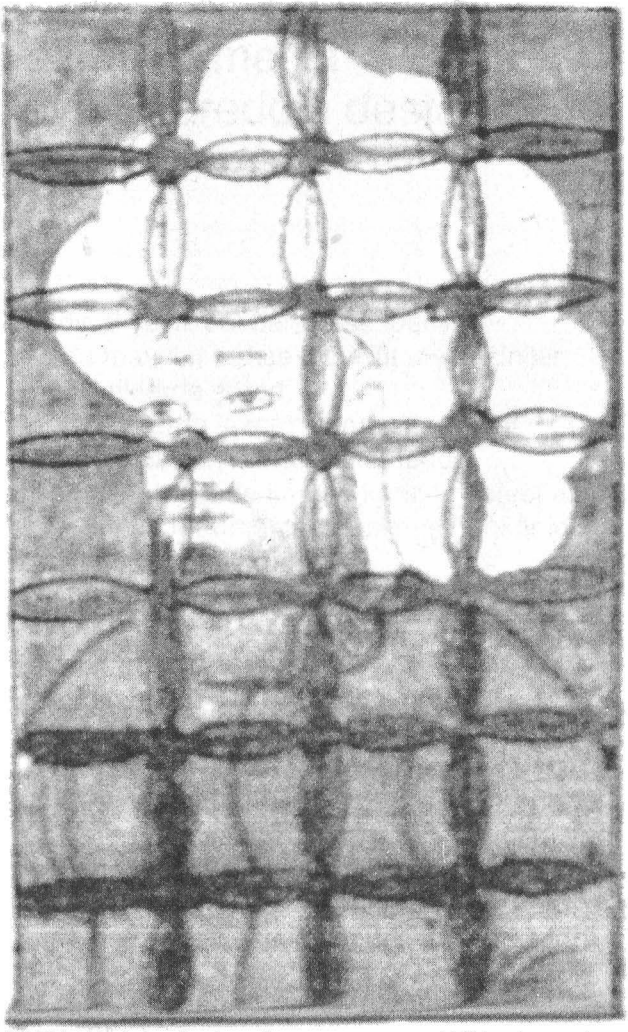
Diyarbakır 2 nolu Özel Askeri Cezaevi'nde 7 yıl 7 ay yattı. 1987 yılında Eskişehir Özel tip Cezaevi'ne sevk edildi. Daha sonra 1989'daki ünlü kanlı sürgünle Aydın E tipi Cezaevi'ne nakledildi. Bu seyahat burda bitmedi. 1994 yılında Aydın E Tipi Cezaevinden Niğde Cezaevi'ne oradan da Manisa Kapalı Cezaevine sevk edildi.

1994 sonundan beri Manisa Kapalı Cezaevi'nde bulunan Hamit Baldemir, devrimci mücadelesini HEDEF gazetesi yazarı olarak sürdürüyor.

Yazarın ***Metropolde Kürt Kadını, Din ile Alevilik Üzerine*** ve Eskişehir'den Aydın Cezaevi'ne nakil sırasında iki tutsağın ölümü ile sonuçlanan açlık grevini anlatan ***Ölüme Yolculuk*** isimli bir kitabı yayınlanmış bulunuyor.

Yazar cezaevinde yazdığı bir yazı için İzmir DGM tarafından 1.5 yıl hapis cezasına çarptırılmıştı. Daha sonra Niğde'de yatarken HEDEF'e gönderdiği fakat yayınlanmamış bir yazısı için yargılanıyor.

Şimdi de yazılarının bulunduğu cezaevinden dışarı çıkması sakıncalı bulunuyor.

Şeyh Bedreddin'i İznik'te sürgünde iken kaldığı evin pencesinde gösteren temsili resmi

Nazım Hikmet'in Şeyh Bedreddin destanı

1.

Sedirde al yeşil, dal dal Bursa ipeklisi,
duvarda mavi bir bahçe gibi Kütahyalı çiniler,
gümüş ibriklerde şarap,
bakır lengerlerde kızarmış kuzular nar idi.
Öz kardeşi Musa'yı ok kirişiyle boğup
yani bir altın leğende kardeş kanıyla aptest alarak
Çelebi Sultan Mehmet taḥta çıkmış hünkâr idi.
Çelebi hünkâr idi amma
Al Osman ülkesinde esen
bir kısırlık çığlığı, bir ölüm türküsü rüzgâr idi.
Köylünün göz nuru zeamet
alın teri timar idi.
Kırık testiler susuz
su başlarında bıyık buran sipahiler var idi.
Yolcu, yollarda topraksız insanın
ve insansız toprağın feryadını duyar idi.
Ve yolların sonu kale kapısında kılıçlar şakırdar
köpüklü atlar kişner iken
çarşıda her lonca kesmiş kendi pirinden ümidi
tarumar idi.
Velhasıl hünkâr idi, timar idi, rüzgâr idi,
ahüzar idi.

2.

Bu göl İznik gölüdür.
Durgundur.
Karanlıktır.
Derindir.
Bir kuyu suyu gibi
içindedir dağların.

Bizim burda göller
dumanlıdırlar.
Balıklarının eti yavan olur,
sazlıklarından sıtma gelir,
ve göl insanı
sakalına ak düşmeden ölür.

Bu göl İznik gölüdür.
Yanında İznik kasabası.
İznik kasabasında
kırık bir yürek gibidir demircilerin örsü.
Çocuklar açtır.
Kurutulmuş balığa benzer kadınların memesi.
Ve delikanlılar türkü söylemez.

Bu kasaba İznik kasabası.

Bu ev esnaf mahallesinde bir ev.
Bu evde
bir ihtiyar vardır Bedreddin adında.
Boyu küçük
sakalı büyük
sakalı ak.
Çekik çocuk gözleri kurnaz
ve sarı parmakları saz gibi.

Bedreddin
ak bir koyun postu üstüne
oturmuş.
Hattı talik ile yazıyor
"Teshil"i
Karşısında diz çökmüşler
ve karşıdan
bir dağa bakar gibi bakıyorlar ona.
Bakıyor:
Başı tıraşlı
kalın kaşlı
ince uzun boylu Börklüce Mustafa
Bakıyor:
kartal gagalı Torlak Kemâl...
Bakmaktan bıkıp usanmayıp
bakmaya doymayarak
İznik sürgünü Bedreddin'e bakıyorlar...

3.

Kıyıda çıplak ayaklı bir kadın ağlamaktadır.
Ve gölde ipi kopmuş
boş bir balıkçı kayığı
bir kuş ölüsü gibi
suyun üstünde yüzüyor.
Gidiyor suyun götürdüğü yere,
gidiyor parçalanmak için karşı dalgalara.

İznik gölünde akşam oldu.
Dağ başlarının kalın sesli sipahileri
güneşin boynunu vurup
kanını göle akıttılar.

Kıyıda çıplak ayaklı bir kadın ağlamaktadır,
bir sazan balığı yüzünden
kaleye zincirlenen balıkçının kadını.

İznik gölünde akşam oldu.
Bedreddin eğildi suya
avuçlayıp doğruldu.

Ve sular
parmaklarından dökülüp
tekrar göle dönerken
dedi kendi kendine:
"O ateş ki kalbimin içindedir

tutuşmuştur
günden güne artıyor.
Dövülmüş demir olsa dayanmaz buna
eriyecek yüreğim...
Ben gayri zuhur ve huruç edeceğim!
Toprak adamları toprağı fethe gideceğiz.
Ve kuvveti ilmi, sırrı tevhidi gerçeklendirip
biz milletlerin ve mezheplerin kanunlarını
iptal edeceğiz..."

Ertesi gün
gölde kayık parçalanır
kalede bir baş kesilir
kıyıda bir kadın ağlar
ve yazarken
Simavneli "Teshil"ini
Torlak Kemal'le Mustafa
öptüler
Şeyhlerinin elini.
Al atların kolanını sıktılar.
Ve İznik kapısından
dizlerinde çırılçıplak bir kılıç
heybelerinde el yazma bir kitap, çıktılar...

Kitaplarının adı:
"Varidat"dı.

4.

Börklüce Mustafa ile Torlak Kemal, Bedreddin'in elini öpüp atlarına binerek biri Aydın, biri Manisa taraflarına gittikten sonra ben de rehberimle Konya ellerine doğru yola çıktım ve bir gün Haymana ovasına ulaştığımızda

Duyduk ki Mustafa huruç eylemiş
Aydın elinde Karaburunda.
Bedreddin'in kelâmını söylemiş
köylünün huzurunda.

Duyduk ki; "cümle derdinden kurtulup
piri pak olsun diye,
onbeş yaşında bir civan teni, toprağın eti,
ağalar topyekün kılıçtan geçirip
verilmiş ortaya hünkâr beylerinin timarı zeameti."

Duyduk ki...
Bu işler duyular da durmak olur mu?
Bir sabah erken,
Haymana ovasında bir garip kuş öterken,
sıska bir söğüt altında zeytin danesi yedik.
"Varalım
dedik.
Görelim
dedik.

Yapışıp
sabanın
sapına
şol kardeş toprağını biz de bir yol
sürelim, dedik."
Düştük dağlara dağlara,
aştık dağları dağları...

Dostlar,
ben yolculuk etmem bir başıma.
Bir ikindi vakti can yoldaşıma
dedim ki: Geldik.
Dedim ki: Bak
Başladı karşımızda bir çocuk gibi gülmeye
bir adım geride ağlayan toprak.
Bak ki, incirler iri zümrüt gibidir,
kütükler zor taşıyor kehribar salkımları.
Saz sepetlerde oynıyan balıklar gör:
Islak derileri pul pul, ışıl ışıldır
ve körpe kuzu eti gibi aktır
yumuşaktır etleri.
Dedim ki bak,
burda toprak gibi, güneş gibi, deniz gibi
bereketli.
Burda insan gibi verimli deniz, güneş ve toprak...

5.

Arkamızda hünkârın ve hünkâr beylerinin timar ve zeametli topraklarını bırakıp Börklücenin diyarına girdiğimizde bizi ilk karşılayan üç delikanlı oldu. Üçü de yanımdaki rehberim gibi yekpâre ak libaslıydılar. Birisinin kıvırcık, abanoz gibi siyah bir sakalı ve aynı renkte ihtiraslı gözleri, kemerli büyük bir burnu vardı. Vaktiyle Musa'nın dinindenmiş. Şimdi Börklüce yiğitlerinden.

İkincisinin çenesi kıvrık ve burnu dümdüzdü. Sakızlı Rum bir gemiciymiş. O da Börklüce müritlerinden.

Üçüncüsü orta boylu, geniş omuzlu. Şimdi düşünüyorum da, onu, yolparacılar koğuşunda yatan ve o yayla türküsünü söyleyen Hüseyin'e benzetiyorum. Yalnız Hüseyin Erzurumluydu. Bu Aydınlıymış.

İlk sözü söyleyen Aydınlı oldu:

-Dost musunuz düşman mı? Dost iseniz hoşgeldiniz. Düşman iseniz boynunuz kıldan incedir.

-Dostuz, dedik.

Ve o zaman öğrendik ki, Sarohan valisi Sisma'nın ordusu, yani toprakları tekrar hünkâr beylerine vermek isteyenleri, bizimkiler Karaburun'un dar, dağlık geçitlerinde tepelemişlerdir.

Yine, o yolparacılar koğuşunda yatan Hüseyin'e benzeyeni dedi ki:

Buradan ta Karaburun'un dibindeki denize dek uza-

nan kardeş soframızda bu yıl incirler böyle ballı, başaklar böyle ağır ve zeytinler böyle yağlı iseler, biz onları, sırma cepken giyer haramilerin kanıyla suladık da ondandır.

Müjde büyüktü. Rehberim:

-Öyleyse tez dönelim. Haberi Bedreddin'e iletelim, dedi.

Yanımıza Sakızlı Rum gemici Anastas'ı da alıp ve ancak eşiğine bastığımız kardeş toprağını bırakarak tekrar Âl Osman oğullarının karanlığına daldık.

Bedreddin'i İznik'te, göl kıyısında bulduk. Vakit sabahtı. Hava ıslak ve kederliydi.

Bedreddin,

-Nöbet bizimdir. Rumeli'ne geçek, dedi.

Gece İznik'ten çıktık. Peşimizi atlılar kovalıyordu. Karanlık, onlarla aramızda duvar gibiydi. Ve bu duvarın arkasından nal seslerini duyuyorduk. Rehberim önden gidiyor, Bedreddin'in atı benim al atımla Anastas'ınki arasındaydı. Biz üç anaydık. Bedreddin çocuğumuz. Ona bir kötülük edecekler diye içimiz titriyordu. Biz üç çocuktuk. Bedreddin babamız. Karanlığın duvarı ardındaki nal sesleri yaklaşır gibi oldukça Bedreddin'e sokuluyorduk.

Gün ışığında gizlenip, geceleri yol alarak İsfendiyar'a ulaştık. Oradan bir gemiye bindik.

6.

Bir gece bir denizde yalnız yıldızlar
ve bir yelkenli vardı.
Bir gece bir denizde bir yelkenli
yapayalnızdı yıldızlarla.
Yıldızlar sayısızdı.
Yelkenler sönüktü.
Su karanlıktı
ve göz alabildiğine dümdüzdü.

Sarı Anastas'la Adalı Bekir
hamladaydılar.
Koç Salih'le ben
pruvada.
Ve Bedreddin
parmakları sakalına gömülü
dinliyordu küreklerin şıpırtısını.

Ben:
-Ya! Bedreddin! dedim,
uyuklayan yelkenlerin tepesinde
yıldızlardan başka bir şey görmüyoruz.
Fısıltılar dolaşmıyor havalarda.
Ve denizin içinden

gürültüler duymuyoruz.
Sade bir dilsiz, karanlık su,
sade onun uykusu.
Ak sakalı boyundan büyük küçük ihtiyar
güldü,
dedi:
- Sen bakma havanın durgunluğuna
derya dediğin uyur uyur uyanır.
Bir gece bir denizde yalnız yıldızlar
ve bir yelkenli vardı.
Bir gece bir yelkenli geçip Karadeniz'i
gidiyordu Deliorman'a
Ağaçdenizine...

7.

Bu orman ki Deliormandır gelip durmuşuz
demek Ağaçdenizinde çadır kurmuşuz.
"Malum niçin geldik,
malum derdi derunumuz" diye
her daldan her köye bir şahin uçurmuşuz.

Her şahin peşine yüz aslan takıp gelmiş.
Köylü, bey ekinini, çırak çarşıyı yakıp
reaya zincirini bırakıp gelmiş.
Yani Rumeli'nde bizden ne varsa tekmil
kol kol Ağaçdenizine akıp gelmiş...

Bir kızılca kıyamet!
Karışmış birbirine
at, insan, mızrak, demir, yaprak, deri,
gürgenlerin dalları, meşelerin kökleri.
Ne böyle bir uğultu duymuşluğu var
Deliorman deli olalı beri...

8.

Anastas'ı Deliorman'da Bedreddin'in ordugahında bırakıp ben ve rehberim Gelibolu'ya indik. Bizden önce buradan denizi yüzerek geçen olmuş. Galiba bir dildade yüzünden. Biz de denizi yüzerek karşı kıyıya vardık. Lakin bizi bir balık gibi çevik yapan şey bir kadın yüzünü ay ışığında seyretmek ihtirası değil, İzmir yoluyla Karaburun'a bu sefer şeyhinden Mustafa'ya haber ulaştırmak işiydi.

İzmir'e yakın bir kervansaray'a vardığımızda, padişahın on iki yaşındaki oğlunun elinden tutan Bayezıt Paşanın Anadolu askerlerini topladığını duyduk.

İzmir'de çok oyalanmadık. Şehirden çıkıp Aydın yolunu tutmuştuk ki bir bağ içinde, bir ceviz ağacı altında, bir kuyuya serinlesin diye karpuz salmış dinlenen ve sohbet eden dört çelebiye rastladık. Her birinin üstünde başka çeşit libas vardı. Üçü kavukluydu, biri fesli. Selam verdiler. Selam aldık. Kavuklulardan birisi Neşri imiş. Dedi ki:

- Halkı ibadet mezhebine davet eden Börklüce'nin üzerine Sultan Mehemmed Bayezıt Paşa'yı gönderir.

Kavuklulardan ikincisi Şükrüllah bin Şihabiddin imiş. Dedı ki:

- Bu sofinin başına birçok kimseler toplandı. Ve bunların dahi şer'i Muhammediye muhalif nice işleri aşikar oldu.

Kavuklulardan üçüncüsü Aşıkpaşazade imiş. Dedi ki:

- Sual: Ahir Börklüce paralanırsa imanla mı gi-

decek, imansız mı?

- Cevap: Allah bilir anınçünkim biz anın mevti halini bilmezüz...

Fesli olan çelebi İlahiyat Fakültesi tarihi kelam müderrisiydi. Yüzümüze baktı. Gözlerini kırpıştırarak kurnaz gülümsedi. Bir şey demedi.

Biz hemen atlarımızı mahmuzladık. Ve bir bağ içinde, bir ceviz ağacı altında, bir kuyuya saldıkları karpuzları serinletip sohbet edenleri, nallarımızın tozları arkasında bırakarak Aydın'a, Karaburun'a, Börklüce'nin yanına vardık.

9.

Sıcaktı.
Sıcak.
Sapı kanlı, demiri kör bir bıçaktı
sıcak.

Sıcaktı.
Bulutlar doluydular,
bulutlar boşanacak
boşanacaktı.
O, kımıldanmadan baktı,
kayalardan
iki gözlü kartal gibi indin ovaya.
Orda en yumuşak, en sert
en tutumlu, en cömert,
en
seven,
en büyük, en güzel kadın:
TOPRAK
neredeyse doğuracak
doğuracaktı.

Sıcaktı.
Baktı Karaburun dağlarından o,
baktı bu toprağın sonundaki ufka
çatarak kaşlarını:
Kırlarda çocuk başlarını
Kanlı gelincikler gibi koparıp
çırılçıplak çığlıkları sürükleyip peşinde

beş tuğlu bir yangın geliyordu karşıdan ufku sarıp.
Bu gelen
Şehzade Murat'tı.
Hükmü hümayun sadır olmuştu ki Şehzade Muradın
ismine
Aydın eline varıp
Bedreddin halifesi mülhid Mustafa'nın başına ine.

Sıcaktı.
Bedreddin halifesi Mustafa baktı,
baktı köylü Mustafa.
Baktı korkmadan
kızmadan
gülmeden.
Baktı dimdik
dosdoğru.
Baktı o.
En yumuşak, en sert
en tutumlu, en cömert,
en
seven,
en büyük, en güzel kadın:
TOPRAK
neredeyse doğuracak
doğuracaktı.

Baktı.
Bedreddin yiğitleri kayalardan ufka baktılar.
Gitgide yaklaşıyordu bu toprağın sonu
fermanlı bir ölüm kuşunun kanatlarıyla.
Oysaki onlar bu toprağı,
bu kayalardan bakanlar, onu,
üzümü, inciri, narı,

tüyleri baldan sarı,
sütleri baldan koyu davarları,
ince belli, aslan yeleli atlarıyla
duvarsız ve sınırsız
bir kardeş sofrası gibi açmıştılar.

Sıcaktı.
Baktı.
Bedreddin yiğitleri baktılar ufka...
.
En yumuşak, en sert,
en tutumlu, en cömert,
en
seven,
en büyük, en güzel kadın:
TOPRAK
neredeyse doğuracak
doğuracaktı.

Sıcaktı.
Bulutlar doluydular.
Neredeyse tatlı bir söz gibi ilk damla düşecekti yere.
Birden-
-bire
kayalardan dökülür
gökten yağar
yerden biter gibi,
bu toprağın verdiği en son eser gibi
Bedreddin yiğitleri şehzade ordusunun karşısına
çıktılar.
Dikişsiz ak libaslı
baş açık

yalnayak ve yalın kılıçtılar.

Mübalâğa cenk olundu.
Aydın'ın Türk köylüleri,
Sakızlı Rum gemiciler,
Yahudi esnafları,
on bin mülhid yoldaşı Börklüce Mustafa'nın
düşman ormanına on bin balta gibi daldı.
Bayrakları al, yeşil,
kalkanları kakma, tolgası tunç
saflar
pare pare edildi ama,
boşanan yağmur içinde gün inerken akşama
on binler iki bin kaldı.

Hep bir ağızdan türkü söyleyip
hep beraber sulardan çekmek ağı,
demiri oya gibi işleyip hep beraber,
hep beraber sürebilmek toprağı,
ballı incirleri hep beraber yiyebilmek,
yarin yanağından gayri her şeyde
her yerde
hep beraber!
diyebilmek
için
on binler verdi sekiz binini...

Yenildiler.

Yenenler, yenilenlerin
dikişsiz, ak gömleğinde sildiler
kılıçlarının kanını.
Ve beraber söylenen bir türkü gibi

hep beraber kardeş elleriyle işlenen toprak
Edirne sarayında damızlanmış atların
eşildi nallarıyla.

Tarihsel, sosyal, ekonomik şartların
zaruri neticesi bu!
deme, bilirim!
O dediğin nesnenin önünde kafamla eğilirim.
Ama bu yürek
o, bu dilden anlamaz pek.
O, "hey gidi kambur felek,
hey gidi kahbe devran hey"
der.
Ve teker teker,
bir an içinde,
omuzlarında dilim dilim kırbaç izleri,
yüzleri kan içinde
geçer çıplak ayaklarıyla yüreğime basarak
geçer Aydın ellerinden Karaburun mağlupları...

10.

Karanlıkta durdular.
Sözü o aldı, dedi:
"-Ayasluğ şehrinde pazar kurdular.
Yine kimin dostlar
yine kimin boynun vurdular?"

Yağmur
yağıyordu boyuna.
Sözü onlar alıp
dediler ona:
"-Daha pazar
kurulmadı
kurulacak.
Eser rüzgar
durulmadı
durulacak.
Boynu daha
vurulmadı
vurulacak."

Karanlık ıslanırken perde perde
belirdim onların olduğu yerde
sözü ben aldım, dedim:
"-Ayasluğ şehrinin kapısı nerde?
Göster geçeyim!
Kalesi var mı?
Söyle yıkayım.
Baç alırlar mı?

De ki vermeyim!"

Sözü o aldı, dedi:
"-Ayasluğ şehrinin kapısı dardır.
Girip çıkılmaz.
Kalesi vardır,
kolay yıkılmaz.
Var git al atlı yiğit
var git işine!.."

Dedim: "-Girip çıkarım!"
Dedim: "-Yakıp yıkarım!"
Dedi: "Yağış kesildi
gün ağarıyor.
Cellat Ali,
Mustafa'yı çağırıyor!
Var git al atlı yiğit
var git işine!.."

Dedim:"-Dostlar
bırakın beni
bırakın beni.
Dostlar
göreyim onu
göreyim onu!
Sanmayınız
dayanamam
Sanmayınız
yandığımı
el aleme belli etmeden yanamam!

Dostlar
'Olmaz' demeyin,
'Olmaz' demeyin boşuna.
Sapından kopacak armut değil bu
armut değil bu,
yaralı olsa düşmez dalından;
bu yürek
bu yürek benzemez serçe kuşuna
serçe kuşuna!
Dostlar
biliyorum!
Dostlar
biliyorum nerde, ne haldedir o!
Biliyorum
gitti gelmez bir daha!
Biliyorum
bir deve hörgücünde
kanıyan bir çarmıha
çırılçıplak bedeni
mıhlıdır kollarından.
Dostlar
bırakın beni,
Dostlar
bırakın beni,
bırakın beni.
Dostlar
bir varayım göreyim
göreyim
Bedreddin kullarından
Börklüce Mustafa'yı
Mustafa'yı"

Boynu vurulacak iki bin adam,
Mustafa ve çarmıhı
cellat, kütük ve satır
her şey hazır
her şey tamam.
Kızıl sırma işlemeli bir haşa
altın üzengiler
kır bir at.
Atın üstünde kalın kaşlı bir çocuk
Amasya padişahı şehzade sultan Murat.
Ve yanında onun
bilmem kaçıncı tuğuna ettiğim Bayezıt Paşa!

Satırı çaldı cellat.
Çıplak boyunlar yarıldı nar gibi,
yeşil bir daldan düşen elmalar gibi
birbiri ardınca düştü başlar.
Ve her baş düşerken yere
çarmıhından Mustafa
baktı son defa.
Ve her yere düşen başın
kılı depremedi:
-İriş
Dede Sultanım iriş!
dedi bir,
başka bir söz demedi...

11.

Bayezıt Paşa Manisa'ya gelmiş, Torlak Kemali anda bulup anı dahi anda asmış, on vilayet teftiş edilerek gidecekler giderilmiş ve on vilayet betekrar bey kullarına timar verilmişti.

Rehberimle ben, bu on vilayetten geçtik. Tepemizde akbabalar dolaşıyor ve zaman zaman acayip çığlıklar atarak karanlık derelerin içine süzülüyorlar, henüz kanları kurumamış körpe kadın ve çocuk ölülerinin üstüne iniyorlardı. Yollarda, güneşin altında, genç, ihtiyar erkek cesetleri serili olduğu halde, kuşların yalnız kadın ve çocuk etini tercih etmeleri karınlarının ne kadar tok olduğunu gösteriyordu.

Yollarda hünkar beylerinin alaylarına rastlıyorduk.

Hünkarın bey kulları; çürümüş bir bağ havası gibi ağır ve büyük bir güçlükle kımıldanabilen rüzgarların içinden ve parçalanmış toprağın üstünden geçerek, rengarenk tuğları, davullarıyla ve çengü çigane ile timarlarına dönüp yerleşirlerken biz on vilayeti arkada bıraktık. Gelibolu karşıdan göründü. Rehberime:

-Takatim kalmadı gayrı, dedim, denizi yüzerek geçmem mümkün değil.

Bir kayık bulduk.

Deniz dalgalıydı. Kayıkçıya baktım. Bir Almanca ki-

tabın iç kapağından koparıp koğuşta başucuma as tığım resme benziyor. Kalın bıyığı abanoz gibi siyah sakalı geniş ve bembeyaz. Ömrümde böyle açık, böyl konuşan bir bir alın görmemişimdir.

Boğazın orta yerine gelmiştik, deniz dur mamacasına akıyor, kurşun boyalı havanın içinde sula köpüklenerek kayığımızın altından kayıyordu ki ko ğuştaki resme benziyen kayıkçımız:

-Serbest insan ve esir, patriçi ve pleb, derebeyi v toprak kölesi, usta ve çırak, bir kelime ile ezenler v ezilenler, nihayet bulmaz bir zıddıyette birbirine karş göğüs gererek bazen el altından, bazen açıktan açığ fasılasız bir mücadeleyi devam ettirdiler; dedi.

12.

Rumeli'ye ayak bastığımızda Çelebi Sultan Mehemed'in Selanik kalesindeki muhasarayı kaldırarak Serez'e geldiğini duyduk. Bir an önce Deliorman'a ulaşmak için gece gündüz yol almaya başladık.

Bir gece yol kenarında oturmuş dinleniyorduk ki, karşıdan Deliorman taraflarından gelip Serez şehrine doğru giden üç atlı, doludizgin önümüzden geçti. Atlılardan birinin terkisinden bir heybe gibi bağlanmış, insana benzer bir karaltı görmüştüm. Tüylerim diken diken oldu. Rehberime dedim ki:

Ben tanırım bu nal seslerini.
Bu köpükleri kanlı simsiyah atlar
karanlık yolun üstünden dörtnala geçip
hep böyle terkilerinde bağlı esirler götürdüler.

Ben tanırım bu nal seslerini.
Onlar
bir sabah
çadırlarımıza bir dost türküsü gibi gelmişlerdir.
Bölüşmüşüzdür ekmeğimizi onlarla.
Hava öyle güzeldir,
yürek öyle umutlu,
göz çocuklaşmış
ve hakim dostumuz ŞÜPHE uykuda...

Ben tanırım bu nal seslerini.
Onlar
bir gece
çadırlarımızdan doludizgin uzaklaşırlar.
Nöbetçiyi sırtından bıçaklamışlardır
ve terkilerinde
en değerlimizin
arkadan bağlanmış kolları vardır.

Ben tanırım bu nal seslerini
onları Deliorman da tanır...

Filhakika bu nal seslerini Deliorman'ın da tanıdığını çok geçmeden öğrendik. Çünkü ormanımızın eteklerine ilk adımımızı atmış ki, Bayezıt Paşanın diğer tedbiratı saibe ile ormana adamlar bıraktığını, bunların karargaha kadar sokulup Bedreddin'in müritliğine dahil olduklarını ve bir gece şeyhimizi çadırında uykuda bastırıp kaçırdıklarını duyduk. Yani yol kenarında rastladığımız üç katlı Osmanlı tarihindeki provokatörlerin ağababası idiler ve terkilerinde götürdükleri esir de Bedreddin'di.

13.

Rumeli, Serez
ve bir eski terkibi izafi:
HUZURU HÜMAYUN.

Ortada
yere saplı bir kılıç gibi dimdik
bizim ihtiyar.
Karşıda hünkar.
Bakıştılar.

Hünkar istedi ki:
bu müşahhas küfrü yere sermeden önce,
son sözü ipe vermeden önce,
biraz da şeriat eylesin ibrazı hüner
adab ü erkanıyla halledilsin iş.

Hazır bilmeclis
Mevlana Hayder derler
mülkü acemden henüz gelmiş
bir ulu danişmend kişi
kınalı sakalını ilhamı ilahiye eğip,
"Malı haramdır amma bunun
kanı helaldır" deyip
halletti işi...

Dönüldü Bedreddin'e.
Denildi: "Sen de konuş."
Denildi: "Ver hesabı ilhadının."
Bedreddin
baktı kemerlerden dışarı.
Dışarda güneş var.
Yeşermiş avluda bir ağacın dalları
ve bir akarsuyla oyulmaktadır taşlar.
Bedreddin gülümsedi.
Aydınlandı içi gözlerinin,
dedi:
-Madem ki bu kerre mağlubuz
netsek, neylesek zaid.
Gayrı uzatman sözü.
Madem ki fetva bize aid.
verin ki basak bağrına mührümüzü...

14.

Yağmur çiseliyor,
korkarak
yavaş sesle
bir ihanet konuşması gibi.

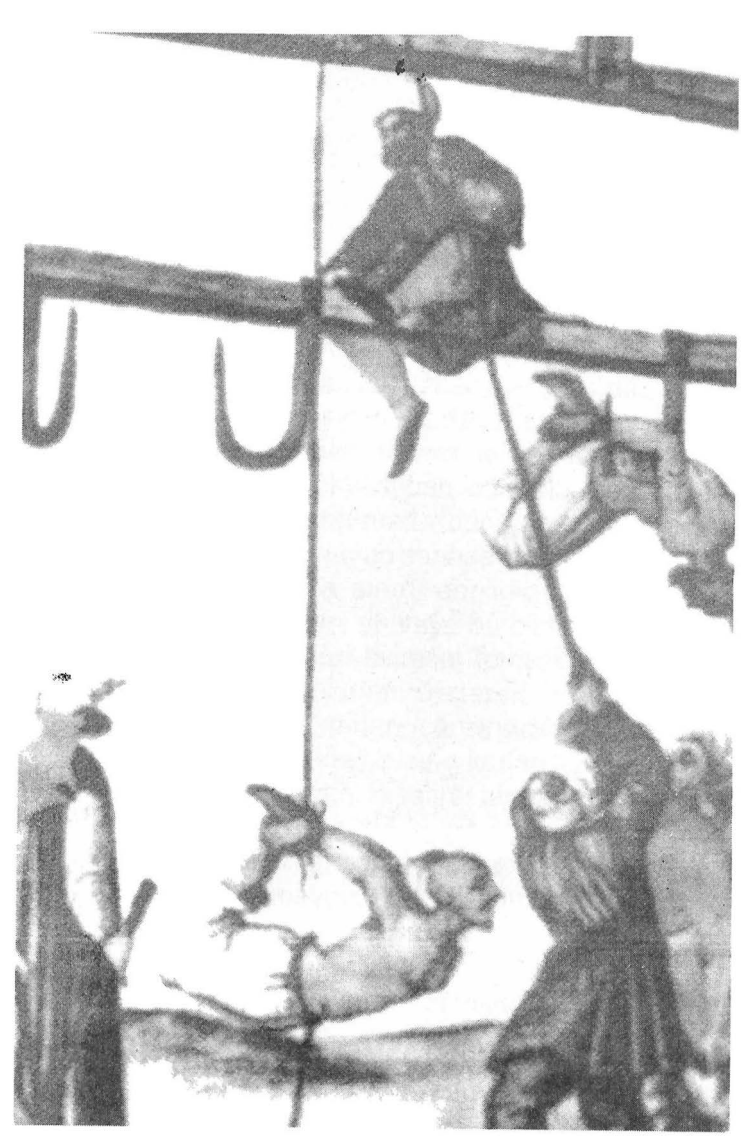
Yağmur çiseliyor,
beyaz ve çıplak mürted ayaklarının
ıslak ve karanlık toprağın üstünde koşması gibi.

Yağmur çiseliyor,
Serez'in esnaf çarşısında,
bir bakırcı dükkanının karşısında
Bedreddin'im bir ağaca asılı.

Yağmur çiseliyor.
Gecenin geç ve yıldızsız bir saatidir.
Ve yağmurda ıslanan
yapraksız bir dalda sallanan şeyhimin
çırılçıplak etidir.

Yağmur çiseliyor.
Serez çarşısı dilsiz,
Serez çarşısı kör.
Havada konuşmamanın, görmemenin kahrolası hüznü
Ve Serez çarşısı kapatmış elleriyle yüzünü.

Yağmur çiseliyor.

Şeyh Bedreddin Hareketi bastırıldıktan sonra isyancılar işkenceyle çengele asılarak katledildi

GİRİŞ

Toplumsal gelişmeler tarihsel maddi gerçekler üzerinde yürür. Her toplumsal gelişmenin dayandığı tarihsel bir dayanak, miras ve esin aldığı toplumsal olaylar, güç aldığı toplumsal dinamikler vardır. Halkın tarihinde saklı olan olguları ve değerleri gün ışığına çıkarmak, onu tekrar halka mal etmek ve toplumun yeni atılımları için birer motivasyona dönüştürmek bir devrimci görev olarak karşımızda duruyor. Kuşkusuz sadece gün ışığına çıkmayan tarihsel olay ve gerçekleri gün ışığına çıkarmakla sınırlı değildir devrimci görev. Bugün tarihe mal olmuş, şu veya bu biçimde bilinen tarihsel olay ve gerçekleri bilimsel temellerine oturtarak incelemek, bunları yeniden üreterek halkın bilincine sunmak da bu görev sınırları içerisindedir. Dahası egemen sınıfların kendi anlayış ve çıkarları doğrultusunda yazdığı ve yansıttığı tarihi eleştirel bir yaklaşımla ve tarihsel materyalist bir yöntem ve yorumlamayla yeniden yazmak görevi de ezilen sınıfların temsilcilerine düşer.

Çünkü bugün mevcut yazılı tarih belli bir sınıfın bakış açısıyla yazılmış; çarpık ve başaşağı edilmiş bir tarihtir; egemen sömürücü sınıfların tarihidir. Bu tarih, ezilen emekçi halk yığınlarını dıştalamış; halkların mücadelesini ve emeğini yadsımış, toplumsal gerçeklerden uzak masalımsı bir tarihtir. Burada tüm ta-

rihsel gelişmeler; savaşlar, isyanlar, devrimler ve tüm toplumsal değerler; kısacası, herşey bireylere, Krallara, Sultanlara ve bu kişiliklerde ifadesini bulan kahramanlara maledilmiştir. Tarihin gerçek yaratıcıları, kahramanları ve tarihin gerçek öznesi olan halk yığınları ise; edilgen bir yığın, bir sürü olarak yansıtılmıştır. Kısacası tarih başaşağı edilmiş ve tarihi yapanlar kahramanlardır buyrulmuştur. Ve tarih bu "kahramanlar" etrafında gelişen olaylar yığını olarak yazılmış ve algılanmıştır. Tanrı krallar, sultanlar ve çevreleri; halkın başkaldırılarını ve halk önderlerini kendi tarihlerinde ya hiç yansıtmamışlar ya da olayları olduğu gibi değil de çarpıtarak yansıtmışlardır. Bunu da daha çok halkı yanlış bilgilendirerek, kendi tarihsel eylemlerine karşı yöneltmek ve ondan uzaklaştırmak için yapmışlardır. Bunun için halk önderleri yalan ve asılsız iftiralara maruz bırakılmış ve halk önderlerini halkın nezdinde küçük düşürmeye çalışmışlardır. Ancak egemenlerin tüm çabalarına karşın halklar kendi tarihlerini canlı tutmaya ve tarihsel anılarına bağlı kalmaya çalışmışlardır. Halklar tarihsel önderlerini ve miraslarını masallarında, türkülerinde yaşatarak onları kuşaktan kuşağa aktarmışlardır. Ne var ki, egemenlerin ve zorba iktidarların baskısı sonucu halklar, tarihlerini ve ilerici-devrimci değerlerini yazıya dökememiş, daha çok sözlü-sazlı edebiyatta tarihsel değerlerini her türlü baskıya karşın yaşatmışlardır.

Bugüne dek tarih; kralların, kahramanların, komutanların ve orduların savaşı olarak yansıtıldı. Bunlar, tarihin nedenleri ve özneleri olarak kabul edildi. Oysa bunlar tarihin sonuçlarındandı. Üstelik, bütün sonuçları da değildi. Biz elbette tarihte bireyin rolünü kabul ediyoruz. Ancak bireyler toplumun-tarihin ürünleridir.

Başka bir anlatımla bireyleri yaratan tarihtir. Tarihi belirleyen bireyler değil, toplumsal pratiktir.

Tarih üretim güçleriyle üretim ilişkilerinin karşılıklı mücadelesi ve etkileşimidir. Tarihin devindirici gücü üretim güçleridir. Bu durum sınıflı toplumlarda toplumsal hayata sınıf mücadelesi olarak yansır. Bu savaşta asıl güç ezilen-emekçi sınıflardır.

Tarih bir bütün olmakla birlikte; ezen ve ezilenin mücadelesi olarak biçimlenen tarihin iki yönü vardır. Biri egemenlerin cephesinde yaşanan tarih, diğeri ise ezilen halk yığınlarının tarihidir. Bu iki yön tarihin iki bileşenidir ve birbirlerine karşıttır. Egemenlerin tarihi; baskı, sömürü, talan ve haksız savaşların tarihidir. Emekçilerin tarihi ise sömürüye, zulme, baskıya başkaldırı ve emeğin tarihidir. Egemenler hep kendi cephelerinde olup bitenleri tarih ve tarihsel gerçekler olarak topluma empoze etmişler ve halkın cephesini hep yadsımışlar, görmezlikten gelmişlerdir.

Ancak halkın toplumsal dokularının derinliklerine nüfuz etmiş olayları ve halkın bağrından çıkmış tarihsel kahramanları egemenler halkın bilincinden söküp atamamışlardır. Halkın yaşamının derinliklerine demir atmış bu toplumsal olaylar zaman zaman küllenmişse de, toplumsal sarsıntı ve direnişlerin başgösterdiği anda, yeniden toplum tarafından "keşf"edilmiştir. Küllenmiş ama halkın bilincinde altan alta yanan bu korlar her zaman yeniden harmanlanarak toplumsal başkaldırılara esin kaynağı ve dayanak olmuş ve olmuşlardır.

İşte bunlardan biri de Şeyh Bedreddin olayıdır. Toplumu derinden sarsan Şeyh Bedreddin Hareketi; geçmişte ve günümüzde en çok konuşulan, tartışılan ve devrimci güçler açısından önemli bir yere sahip olan

tarihsel olaylardan biridir. Konu ile ilgili bugün çok sayılı inceleme ve araştırma var sayılır. Ancak bu araştırmaların bir kısmı Osmanlı tarihçilerinin elinden çıkmış ve Şeyh Bedreddin'i resmi tarihe uygun olarak, mahkum etmek amacıyla yazılmış yapıtlardır. Ki, bu incelemelerin dayandıkları kaynaklar ya resmi fetvalar ya da din adamlarının Şeyh Bedreddin'in ölümünden sonra o ve ardılları hakkında çıkardıkları ve onları mahkum eden fetvalardır. Bunların yanında gerek Osmanlı dönemi tarihçi ve araştırmacıları olsun ve gerekse Cumhuriyet döneminin araştırmacı ve tarihçileri olsun Şeyh Bedreddin ile ilgili değerlendirmelerini dayandırdıkları biricik kaynak niteliğinde olan yapıt **Menakıbname**'dir. Bunu da, Şeyh Bedreddin'in torunu Halil Bin İsmail yazmıştır. Bu yapıt ile Şeyh Bedreddin'in pek çok yapıtı ancak Kanuni Sultan Süleyman döneminde ortaya çıkabilmiştir. Ancak Menakıbname'nin günışığına çıkmasıyla Şeyh Bedreddin'in kitaplarından bir anlamda haberdar olunmuştur. Zaten bu kitap daha çok Şeyh Bedreddin'in yaşamı hakkında bilgi vermektedir. Menakıbnameler ise, objektif olmaktan çok yazarın kahramanı hakkında beslediği duygulara göre biçimlenirler. Bu tür yapıtlardaki bilgiler daha çok subjektiftir ve abartılıdır. Bir anlamda yazarın gönlünden geçenlerin bir dökümü olur. Belgelere ve gerçeklere dayandırma zorunluluğu bu tür çalışmalar için sözkonusu değildir. Yine de torun Halil'in bu yapıtı Şeyh Bedreddin'in yaşamı ve mücadelesi için temel kaynaklardan birini oluşturmaktadır. Bir de Bizans tarihçisi Dukas'ın yazdıkları vardır. Eğer Şeyh Bedreddin'in yapıtlarını saymazsak, Şeyh Bedreddin ile ilgili tüm inceleme ve araştırmaların dayandığı kaynaklar bu iki yapıttan ibarettir. Ve en çok ilgi

çeken ise, Şeyh Bedreddin ile adeta özdeşleştirilen **Varidat** adlı kitabıdır.

Gerek Osmanlılar ve gerekse Cumhuriyet dönemi yazar ve araştırmacıların yazdıklarının biricik kaynakları bunlardır. Ve bunlardan yararlanarak yazılan daha sonraki yapıtlardır. Bir de, Osmanlı döneminin kendine özgü tarihçilerinin hiç bir kaynağa dayandırılmadan, sadece duyumlara dayanan kimi değerlendirme ve tarihe not düşme şeklindeki yazıları da daha sonraki incelemeler ve araştırmalar için malzeme oluşturmuştur.

Cumhuriyet döneminde Şeyh Bedreddin'e ilgi 1930-1940 yıllarından sonra başgöstermiştir. Bu tarihlerden sonra Şeyh Bedreddin ile ilgili inceleme ve araştırmalara rastlanmaktadır. Bunların pek çoğu Osmanlı dönemi tarihçi ve araştırmacıları ile Bizans tarihçisi papaz Dukas'ın etkisindedirler. Kuşkusuz torun Halil'in Menakıbnamesinin de bu araştırmacılar üzerindeki etkileri sözkonusudur. Cumhuriyet döneminin konu ile ilgili yazar ve araştırmacılarının hemen hepsi Kemalist bir yaklaşım ve anlayışa sahip insanlardır. Osmanlı hayranı olanları bu grubun dışında tutuyoruz. Hatta olaya tarihsel materyalist bir perspektif ile yaklaşma iddiasında olanlar da Kemalist bir yaklaşımın dışında bir yaklaşım gösterememişlerdir. Bütün bu çalışmalar Şeyh Bedreddin olgusuna bir derinlik kazandıramamışlardır. Genelde değişik biçimlerde birer tekrar olmaktan öte pek bir sonuç yaratamamışlardır. Ama yeni araştırma ve incelemelere kaynak oluşturduklarını kabul etmek gerekir. Bunlardan daha çok Varidat'ı temel alarak Şeyh Bedreddin'i öğrenmeye ve değerlendirmeye çalışanlar da Varidat'ı ne anlayabilmişler ve ne de Varidat ile Bedreddin'i açık-

layabilmişlerdir. Bu çıkarsama bizim çıkarsamamız değildir; bizzat Bedreddin'i inceleme konusu yapan yazarların da itiraflarıdır.

Hakkında pek az şey bilinen Şeyh Bedreddin Hareketine, Türkiye Devrimcileri/ sosyalistleri de bugüne dek sağlıklı bir yorum getirememiş ve hareketi gerçek boyutlarıyla değerlendirememişlerdir. Nazım Hikmet'in Şeyh Bedreddin destanı dışında, devrimci literatürde Şeyh Bedreddin ile ilgili çalışma yok denecek düzeydedir. Kaldı ki, Nazım Hikmet'in "Şeyh Bedreddin Destanı" sadece Nazım'ın Şeyh Bedreddin'e olan hayranlığını dile getirmekten öteye gitmez. Bir destanın yapacağı da zaten bunu geçemez. Destanla-Nazım'la ilgili bu açıklama bir eleştiri değildir. Sadece objektif durumu açıklamak için yapılan bir vurgudur. Şiirin-destanın işlevi ile tarihsel bir inceleme ve politik bir değerlendirmenin boyutları-işlevi çok farklıdır. Bununla birlikte bu türler birbirini tamamlar ve kendi üsluplarıyla bizleri olaylar hakkında bilgilendirirler.

Buna karşın, Şeyh Bedreddin hareketi, Türkiye devrimcileri tarafından en çok anılan ve önemsenen halk hareketlerinden birisidir. Şeyh Bedreddin ve Hareketiyle ilgili derli toplu bir değerlendirme ve yorum yapıldığı söylenemez.

Türkiye devrimcilerinin sadece Bedreddin olayına özgü olmayan kendi tarihleriyle ilgili bu anlaşılması güç ilgisizliği aslında kendi halk gerçeğine olan ilgisizliğiyle ve Kemalizmin ideolojik etkisiyle açıklanabilir. Çünkü Kemalizm bir anlamda ulusal yabancılaşmadır. Ve halk gerçeğinin reddidir. Kemalizmin ağır etkisindeki sol da bu nedenle Kemalist tarihi ve Kemalist sol eğilimli yazar ve tarihçilerinin tarihsel çalışmalarını yeterli görmüştür. Bu anlayış ve yaklaşım Türkiye devrimcilerini

tarih bilincinden uzaklaştırmıştır.

Oysa bugün en çok gereksinme duyulan konuların başında Türkiye halk gerçeğinin kavranması gelmektedir. Halk gerçeği bilinmeden doğru çözümlemelerde bulunmak ve devrimci politikalar üretmek olası değildir. Bir halkı değiştirip dönüştürmek için, ilk önce o halkı geçmişiyle bugünüyle çok iyi tanımak gerekiyor.

İşte bu çabanın sıradan bir parçasını oluşturan bu çalışma Şeyh Bedreddin ve hareketini konu almaktadır. Kuşkusuz yeterli ve tamamlanmış bir çalışma değildir. Bu tarihsel olayı tüm boyutlarıyla ortaya koyma gibi bir iddiamız yoktur. Bilinenlerden ayrı olarak yeni belge ve kanıtlar ileri sürecek durumda değiliz. Biz bilinen ve değişik biçimlerde yansımış-yansıtılmış olan tarihsel gerçeklerden kendi eleştiri süzgecimizden geçirerek, olayları kendi tarihsel süreçleri içerisinde değerlendirerek bir sonuca ulaşmaya çalıştık. Verili olanı bir daha değerlendirmeye aldık. Ve materyalist bir yoruma tabi tuttuk. Eğer çağdaş bir yorumlama yapabildiysek ve bilimsel bir yöntemle bu tarihsel olay ve kişiliği bugüne belli oranda taşıyabildiysek kendimizi amacımıza ulaşmış sayacağız. Ve tabii, onu yeniden direnişçi ve devrimci kültürümüzün önemli bir öğesi yapabildiysek... Ama bu daha çok devrimci pratikle, ete-kemiğe bürünecektir...

KISA BİR TARİHSEL DEĞERLENDİRME

Tarihsel ve toplumsal her olayın bir maddi toplumsal nedeni vardır. Bu olaylar yoktan varolmazlar; belli ekonomik, toplumsal ve politik koşulların oluşmasıyla biçimlenirler. Bu olayların iktidara veya verili düzene karşı duruşları ve geliştirdikleri toplumsal projeleri ve alternatifleri, onlara bir biçim ve içerik kazandırır. Sözkonusu alternatif projeler yaşanan tarihsel koşulların ekonomik ve sosyal nesnelliğiyle sınırlıdır. Düşünceleri de aynı biçimde, içerisinde doğduğu toplumun ve çağın düşünce ve kültür düzeyine denk düşer. Her tarihsel dönemin üzerinde yükseldiği geçmiş bir birikim vardır. Bu geçmiş, birikim, yeni düşünce ve akımların üzerinde yeşerdiği topraklardır. Bu kültürel birikimler, yeni düşünceleri besler ve onlara karışarak yeni sentezlerin ortaya çıkmasına kaynaklık eder. Ancak her yeni düşünce ve akım; üzerinde yükseldiği toplumsal ve kültürel koşulların kendisine sunduğu tarihsel birikimin elverdiği oranda çağını aşar veya çağının en ileri ve devrimci düşüncesi ve akımı olur. Bu düşünce ve akımların toplumsal pratiği de bu zeminde gelişir ve biçimlenir.

Kısacası toplumsal olayların, gelişmelerin ve düşüncelerin bir öncelei /altyapıları vardır. Bunları kuşatan ekonomik, sosyal ve kültürel olgular vardır. Bun-

lar birbirini etkiler. Hiçbir şey çevresini kuşatan olgu ve koşullardan bağımsız değildir, birbirini koşullar.

Bu bağlamda Şeyh Bedreddin'i ve hareketini anlamak ve kavramak için Anadolu'nun uygarlık tarihine bir gözatmak ve Şeyh Bedreddin olayının hangi tarihsel koşullarda biçimlendiğine bakmak gerekir.

Çünkü Şeyh Bedreddin'in kendisi tarihsel, toplumsal ve ekonomik koşulların bir ürünüdür. Onun üzerinde büyüdüğü topraklar, etkilendiği tarihsel olay ve koşullar; beslendiği ve etkilendiği bir kültürel altyapı ve düşünceler vardır. Bütün bunlarda Anadolu toprakları üzerinde yaşam bulmuş uygarlıklarla çok ilgilidir.

Bilindiği gibi, Anadolu, insanlık tarihinde uygarlıkların yeşerdiği en önemli toprak parçalarından biridir. Anadolu Hititler'den günümüze dek çok sayıda uygarlığın kurulup yıkıldığı; çok sayıda uygarlığın harmanlandığı; çok sayıda uygarlığın kucaklaşıp birleştiği bir alandır. Anadolu'nun uygarlık tarihi çok eskilere, M.Ö. 10.000 yıllarına dayanır.

Uygarlıkların beşiği olarak kabul edilen Anadolu; bugün bile sayıları tam olarak bilinemeyen toplulukların ve halkların uygarlıklarına yaşam ve can vermiştir; onlarca halkın doğuşuna, yitişine ve içiçe geçişine tanık olmuş; bu halkların kültürlerinin serpilip çiçeklenmesine analık etmiştir.

Asya'nın, Avrupa'nın ve Afrika'nın kesişip kucaklaştığı; bu kara parçası, kültür ve uygarlıkların birbirine karıştığı ve bütün bunların yeni sentezlere ulaştığı platform gibidir. Bir yanı Ege uygarlığı, diğer bir yanı Mezopotamya uygarlığı ve onu en önden saran Nil-Mısır uygarlığı ve İran-Pers uygarlığı ile kuşatılıdır. Özellikle Anadolu toprakları üzerinde kurulan ilk uygarlıklar; insanlık tarihinin en büyük görkemli uy-

garlıklarıdır. Anadolu bir taraftan uygarlıkların beşiğidir; bir taraftan da uygarlıkların buluşmasını sağlayan bir köprüdür; uygarlıkların karıştığı bir bulvardır.

Uygarlıkların merkezi ve düğümlendiği coğrafya oluşu; onu aynı zamanda savaş alanı ve "dünya egemenliğinin" anahtarı yapmıştır. Kafasına dünya egemenliğini koyan ve Anadolu'nun zenginliklerine sahip olmak isteyenler; Anadolu'yu istila ve işgal hareketlerine başlamıştır. Anadolu uzun yıllar; Helenlerle Perslerin karşılıklı üstünlük ve sömürgeleştirme savaşlarının alanı olmuştur. Doğu'ya açılmak isteyen Helenlerin önünü Persler; Batı'ya sarkmak isteyen Perslerin önünü ise Helenler keser. Tabii Ege kıyıları dışında kalan ve Pers ülkesinin sınırlarına dayanan Anadolu'nun geniş toprakları ve bu topraklar üzerinde yaşayan halkların zenginlikleri ile bu halkları egemenlik altına alma mücadelesi savaşların asıl nedenidir. Savaşın bir başka nedeni de bu rakip güçlerin talan ve istilalarda rakipsiz kalmak amacıyla birbirlerini yok etme amacını gütmeleri ve birbirlerinin zenginliklerine gözdikmeleridir.

Antik-Yunanlarla Persler ve diğer Doğu'lu rakiplerin savaşları sonucu Anadolu halklarından kimileri tarih sahnesinden silindiler. Bunlar, kendilerini egemenlik altına alan halklara karışarak ve bu halklar tarafından zorla özümlenerek ortadan kalktıkları gibi; bu birleşimler yeni halkların tarih sahnesine çıkmasına da kaynaklık etti. Ancak savaşların acımasız koşullarında; tarih sahnesini terkeden bu halkların önemli bir kesiti kültür ve zenginlikleri gibi kendileri de açlıktan, hastalıktan kırıldılar ve savaşın acımasızlığı içinde kılıçtan geçirilerek ortadan kaldırıldılar.

Belli bir aşamadan sonra Büyük İskender'in or-

dularının baştan başa Anadolu'yu işgal ve istila ettiğini, ordularının Hindistan'ın içlerine kadar ilerlediğini görüyoruz. Daha sonra Makedonyalıların yerini bu kez köleci Roma orduları alır. Anadolu bu kez, onları "konuk" etmek zorunda bırakır. Roma'nın yıkılışından sonra Doğu-Roma / Bizans imparatorluğu Anadolu'nun egemeni olarak tarih sahnesine çıkar. Ancak Bizansın daha fazla doğuya ilerlemesi İslamın yükselişiyle barikatlanır. Hatta İslam orduları tarafından Bizans sıkıştırılarak ilerlemesi engellendiği gibi, geriletir de.

O dönemin savaşları, istila ve işgalleri tamamen dönemin ekonomik, sosyal ve politik koşullarının bir sonucudur; dönemin gereksinmesinin ifadesidir. Bunlar, başka halkların zenginliklerini talan, başka halkları köleleştirme ve sömürmeyi amaçlayan sömürge ve talan savaşlarıdır. Dönemin ekonomik, sosyal ve kültürel durumuyla örtüşen ideolojik biçimler altında bu savaşlar sürdürülür.

Bu savaşlar ve egemenlikler yerli halkların ekonomik, sosyal, kültürel ve politik yaşamları üzerinde olumlu ya da olumsuz önemli etkilerde bulunmuş ve izler bırakmıştır. İşgalci ordular, işgal ettikleri ülke halklarının gelenek ve göreneklerine önemli oranda uymak zorunda kaldıkları gibi, kendi anlayış ve kültürlerini de bu halklara taşımış, onları etkilemiş ve yönlendirmiştir. Bu etkileme sadece yönetim, politika ve kimi üst-yapı alışkanlıklarıyla sınırlı değildir. Zorunlu ilişkiler sonucu karşılıklı etkileşimle birlikte; evlilik de bu etkileşme farklı bir boyut kazandırmıştır.

Anadolu'nun değişik kültürlerin birleşip sentezleştiği, çatıştığı ve yeniden çiçeklendiği bir tarla oluşu, bir çok felsefi, dinsel düşünce ve akımın doğuşu için uygun iklim yaratmıştır. Dikkat edilirse, antik çağın

en görkemli ve en gelişmiş kültürünün felsefi akımlarının anayurdu, Anadolu'nun Ege kıyılarıdır. Yine Hristiyanlığın taban bulduğu ve bir din haline geldiği yer Anadolu topraklarıdır. Toplumsal çelişki ve çatışmalara koşut olarak sayısız mezhep ve tarikatın mantar gibi çoğaldığı topraklar yine Anadolu'dur.

Bütün bunlar Anadolu'yu kültürel ve düşünsel olarak zenginleştirmiştir. Bu anlamda Anadolu kültürler ve halklar mozaiğidir. Bu güçlü yerleşik kültürler, dış akınlara ve işgalci güçlere karşı Anadolu halkının can kurtaran simidi olmuştur. Askeri alanda işgalcilere yenik düşen yerli halk veya halklar; onları kültürel kuşatma içerisine alıp, kültürel ve sosyal planda işgalcileri çoğu kez yenmeyi başarmışlardır. Yenenlerin yenilgisi biçiminde ifade bulan bu durum: Anadolu'yu işgal edenlerin bir anlamda yazgısı olmuştur.

Bu kültürel zenginlik, düşünsel, felsefi ve dinsel çeşitlilik; halkların egemenlere karşı mücadelede sürekli bir direnme ideolojisi yaratma olanaklarına güçlü bir altyapı oluşturmuştur. Bu bazen yeni bir dinin doğuşu biçiminde somutlanmış, bazen egemen dine değişik yorumlar katarak ve halkçı motiflerle bezeyerek bir tekke ve bir mezhep biçiminde ifadesini bulmuştur. Ama bu halk yığınları ve bu halk yığınlarının farklı ekonomik çıkarlara sahip kesimleri, egemenlere karşı çıkarlarını savunmak ve çıkarlarını güvenceye almak için, kendi inanış ve kültürel ufkuna uygun dinsel motifli ideolojiler yaratmakta fazla zorluk çekmemiştir. Anadolu'nun kültür tarihinde bu sayısız felsefi ve dinsel akımın çokluğunun bir açıklaması da bu olsa gerek.

*** *** ***

Türkler Anadolu'ya geçtiklerinde Anadolu'nun egemenleri Bizanslılardı. 1071 Malazgirt Savaşı bilindiği gibi Türk ordularıyla Bizans orduları arasında geçmiş, Türk kuvvetlerinin galip gelmesiyle Anadolu'nun kapıları Türklere gerçek anlamda açılmıştır. Bu savaşta Müslüman Kürt halkının da önemli katkıları olmuştur. Kürtler, Hristiyan Bizans'a karşı kendisiyle aynı dini inancı paylaşan Türklerin yanında yer alarak, Türklerin Malazgirt zaferinde önemli roller oynamışlardır. Bu taraf tutmanın nedeni, elbette sadece ve sadece dini faktörlerle açıklanamaz. Bu davranışın kökeninde ekonomik çıkarlar vardır ama bu davranışın ideolojik biçimi tartışmasız din olmuştur. Yani dindaşlık olgusu bu destekte önemli bir etken olarak yerini almıştır.

Bu tarihsel dönemde, Anadolu'nun egemen güçleri Bizanslılar olmakla birlikte, Bizans'lılar Anadolu'nun bütün coğrafyasında etkili değildirler. Egemenlikleri gerek halkların direnişi ve gerekse Bizans'ın iç çekişmeleri sonucu epey sarsılmış ve zaafa uğramış durumdadır. Bu tarihsel süreçte Anadolu halkları kendi gerçekliğini yaşamaktadır. Kürtlerin önemli bir bölümü vasal bir devlet olan Mervani çatısı altında görece bir siyasal bağımsızlığa kavuşmuşlardı. Yine Kürtlerle içiçe yaşayan ve ülkeleri bile birbirlerine karışmış Ermeniler ve Asurlular gibi müslüman olmayan halklar kendi kimlikleriyle ve kültürleriyle yaşamlarını idame etmektedirler. Batı-Anadolu'da Rumlar, Karadeniz bölgesinde Lazlar ve diğer halklar, beylikler düzeyinde de olsa belli bir örgütsel ve siyasal örgütlenmeye sahiptirler. Tüm bu halkların güçlü bir yerleşik kültürleri ve ekonomileri sözkonusudur.

Buna karşılık Türkler yerleşik bir kültür ve ekonomiden uzak, daha çok göçebe ekonomisine dayalı

sürekli savaş halinde olan askeri bir güçtürler. Kuşkusuz bu askeri yapılanmanın bir ekonomisi ve kültürü vardır. Ama bu yerleşik ekonomi ve kültürler için çok geri bir durumdur. Bu dönemde yerleşik ve toprağa bağlanmış Türk boyları olsa da burada topluma damgasını vuran göçebe, yarı göçebe ve askeri bir yapılanmaya sahip olan Türk boylarıdır. Kaldı ki, o dönem Türk boyları arasında göçebe ve askeri toplumsal yapıya sahip olanlar arasında büyük bir kopukluk ve çatışma yaşanmaktadır. Barbar ve askeri bir örgütlenmeye sahip olan kimi Türk boyları, talan ve akın haraketleri sırasında savaştıkları İslam halifesinin ordularına karşı başarı kazanamayınca çareyi halifenin paralı askeri-komutanı olmakta bulmuşlardır. Bu güç giderek İslam orduları içinde sivrildi; İslam halifesine bağlı olarak İslamı Batı'ya yaymaya ve İslam imparatorluğuna yeni topraklar katma ülküsüyle hareket etmeye başladı. Türklerin Batı'ya yönelmelerinin perde arkası ise, Doğu'nun diğer müslüman güçler tarafından Türk akınlarına kapatılmış olmasıdır. Türklerin bir anlamda tek çıkar yolları Batı'ya açılmaktır. Daha farklı bir anlatımla doğuya yayılma ve güçlenme olanağı bulamayan Selçuklular için tek soluk borusu batıdır, Anadolu'dur. Yaşamaları için, yeni talan alanları ve zenginliklerine el konulacak halklar gerekliydi Selçuklular için. Çünkü bunların asıl gelir kaynakları ve ekonomileri yerleşik halkların zenginliklerini talana dayanır. Bunun için Anadolu en isabetli tercihtir. Böylece hem halifenin desteği sağlanmış hem de İslamı yayma adı altında yeni toprakların yurt edinilmesi için İslam dünyasını arkasına almış oldular. Halkların kılıç zoruyla müslümanlaştırılması kârlı bir iş olmaktan çıkınca bu kez müslüman olmayan halklara müslümanlaşma da-

yatılmıyor ancak ağır vergilere tabi tutuluyor ve işgal sırasında tüm zenginlikleri ellerinden alınıyordu. Zaten savaşın asıl amacı talan olduğundan akıncılar baştan beri gayrı-müslümlerin İslama geçmelerine sıcak bakmıyorlardı. İslam Türk akıncılarının doğuya yönelmesinin en önemli nedenlerinden biri de bu olsa gerek. Bu ağır vergilerden ve talandan kurtulmak isteyen yerli halktan pek çok insan din değiştirmeyi tercih ediyordu. Yani müslüman olmayı kendi çıkarlarına uygun görüyordu. Kaldı ki, ya malından ve hatta köle olarak özgürlüğünden olacak bir dayatma ile karşı karşıya olduklarından bu halktan insanların başka seçenekleri de yoktu. Müslümanlığı ehvenişer olarak kabul eden kimi halklar kendi yerel kültür ve inançlarını da İslama katarak inançlarıyla uyumlu bir İslamı üretiyorlardı. Başka bir anlatımla halklar İslamı kendi gerçeklerine uyarlıyorlardı. Böylece pratikte İslamiyet iki biçim alıyor:

Birincisi dogmatik Kuran'ın buyurduğu ve kurallar altına aldığı İslam.

İkincisi; halk gerçeği-pratik karşısında kırılmış-esnemiş ve halk gerçeğine göre belli bir dönüşüme uğramış İslam'dır. **Birincisi;** egemen, yönetici ve aristokrat sınıfın dini, **ikincisi** ise, ezilen-horlanan halk yığınlarının dini oluyor.

Halkın gerçeğine uyarlanmış veya halkın dönüştürdüğü ve pratikte ifade bulan İslam'da kendi içinde, farklı çıkarlara sahip halk yığınları arasında değişik yorum ve uygulamalarla, sayısız biçimlere bürünmüştür. Bunlar mezheplerden ayrı olarak tarikat ve tekke gibi kurumlarda somutlanmıştır. Dinin bu biçimde parçlanmasının sayısız nedeni vardır. Bunlar ekonomiden başlar, ahlâki boyuta kadar uzanır. Türklerin

Anadolu'ya geçişleri ve Anadolu'nun tümüne yakınını ele geçirmeleri sürecinde, devlet düzeyinde dönüşümler, geçişler yaşamışlardır. Büyük Selçuklular yerini Anadolu Selçuklularına, Anadolu Selçuklular yerine Osmanlılara bırakmıştır. Bunlar birbirinin devamıdırlar. Birbirlerinin yıkılışlarıyla her ne kadar tarih sahnesine çıkmışlarsa da; birbirlerinin içinden doğmuş bir süre bir arada yaşamışlardır. Bu anlamda birbirlerinin devamı ve tamamlayıcısıdırlar. Bir önceki bir sonrakinin içinde varlığını sürdürmüştür.

Anadolu'da şekillenen bu devletler birbirlerinin devamı olmaları ve birbirlerinin örgütsel modellerini örnek almalarının yanında komşu devletlerin örgütlenme biçim ve yöntemlerini de örnek ve model olmakta sakınca görmemişlerdir. Daha çok Arap ve Farslardan etkilenmiş ve onları örnek almış olan Türk egemenleri; Anadolu'nun içlerine girdikçe Bizanslılardan etkilenmeye ve onları örnek almaya başlarlar. Yani hem İslam kültürü ve devlet modelinden yararlanıyorlar ve hem de Bizans modelinden yararlanıyorlardı. Ancak giderek "Bizanslılaştıkları" bir tarihsel gerçektir.

Osmanlılar, Anadolu'nun batısına sokuldukça Bizans'la daha çok ilişkiler içerisine girdiler. Bunun doğal sonucu olarak karşılıklı etkileşim kaçınılmaz oluyordu. Ancak Bizans çok daha güçlü bir kültüre, güçlü bir devlet ve ordu mirasına sahiptir. Ne de olsa köleci Roma imparatorluğunun mirasçısı ve devamıdır. Durum bu olunca Osmanlıların Bizanslılardan etkilenmemesi ve onların pek çok devlet ve yönetim anlayışlarını örnek almaması düşünülemez. Bir de işgal ettikleri topraklarda yaşayan yerli halktan Osmanlıların yerel temsilcilerinin etkilenmesi; Türklerle yerli halkın evlilik yoluyla etkileşimi ve birleşimi, bu unsurların yönetime-

devlet zirvesine taşınmasına kapı aralıyordu. Ki, bu evlilik daha çok Türk akıncılarının yerli kadınlarla evlenmesi biçiminde oluyordu. Bilindiği üzere, işgal edilen topraklar bu topraklar üzerindeki tüm zenginlikler ve hatta tüm halk özellikle de kadınlar galip gelen işgalci kuvvetlerin mülkiyetine geçer. İşgal edilen yerin halkının malını talan, akıncıların doğal hakkı ve tek geçim araçları olarak kabul gördüğünden bu adeta bir savaş kuralıdır. Yani bu talan, bilinen tanımla savaş ganimetidir!..

*** *** ***

İsmet Zeki Eyüpoğlu, "**Şeyh Bedreddin ve Varidat" adlı kitabında Selçuklu'ların Bizanslılardan etkilenişini şöyle anlatıyor:**

"Bizans'ta bütün devlet kurumları dine dayalıydı, kilise tek egemen varlıktı. Selçuklularda da İslam yasası niteliğinde olan şeriat tek geçerli kurumdur. Bizans'taki kilisenin yerini Selçuklularda cami, din eğitimi rahip okullarının yerini medrese, manastırların yerini tarikatların oluşturdukları tekke, hastanelerin yerini gene darü'ş-şifa denen hastaneler, öksüz yurtlarının yerini gene ona benzer kuruluşlar, alış-veriş örgütlerin yerini gene benzerleri (daha sonra loncalar), ordu kurumunun yeri gene ona eş nitelikte denebilecek kuruluşlar almıştır. Yardım örgütleri, yardımlaşma dernekleri vb. devlet denetimi altında bulunan, dine bağlanan bütün kurumlar Selçuklularda da Bizans yönetiminde de vardır. Toplum düzenin de kadının yeri biraz değişik olmakla birlikte iki ayrı inaçlı ulusta da birbirini andırır."

Devletler düzeyinde etkileşim bir yana, halk yı-

ğınlarının birbirinden etkileşimi çok daha derin ve daha kapsamlıdır. Yerleşik üretimden kopuk Türk boyları, kendilerinden çok ileri bir üretim ve kültüre sahip Anadolu halkı içerisinde adeta eriyorlar. Yerli halk İslamı kabul etse de, onun yaşamına sinmiş eski bir inanışı vardır. Ki, bu eski inanışında da sayısız tarikat ve mezhepler yeralmaktadır. Bütün bunlar değişik biçim ve yorumlarla İslam'ın düşünce yapısında kendilerini ifade etme yollarını ve biçimlerini buluyorlar.

Ortaçağda mevcut düzene karşı, henüz kapitalizmin tarih sahnesine çıkmadığı dönemlerde halk yığınları, farklı ekonomik çıkarlara sahip çevreler ve hatta egemen güçler arasındaki iktidar ve çıkar kavgasında dinsel kaynaklı ideolojileri direniş ögesi olarak kullanıyordu. Bunlar daha çok mezhep ve tarikatlar biçiminde kendini dışa vuruyordu. Gerek Hristiyan ve gerekse İslam dininde mantar gibi biten irili-ufaklı mezhep ve tarikatlar; toplumun farklı çıkar gruplarıyla doğru orantılıdır. Her tarikat, mezhep ve dinin arka planında mutlaka bir sınıfın bir grubun, sosyal çevrenin çıkarları saklıdır.

Bilindiği gibi dinlerde belli tarihsel süreçlerin ve toplumsal gelişmelerin bir sonucu ve ideolojisi olarak şekillenmişlerdir. Bir Musevilik, bir Hristiyanlık ve bir İslam dini incelendiğinde, belli bir tarihsel momentte, belli toplumsal güçlerin bir dünya görüşü ve ideolojisi olarak ortaya çıktıkları görülmektedir. Bu yapılarıyla kendi tarihsel koşullarında alternatifi olarak doğduğu inanışa ve düzene karşı yeniyi temsil ederek tarihsel olarak toplumsal ilerlemeyi hızlandırıcı bir rol oynamışlardır.

Daha sonraki tarihsel süreçlerde, egemen duruma gelen dine karşı, bu kez aynı dinin farklı yorum ve versiyonları mezhep ve tarikatlar biçiminde, egemenlere

karşı birer ideolojik silah olarak ortaya çıktılar. Ancak her mezhep ve tarikat belli toplumsal gruplara dayandığından bunların egemenlere karşı duruşları, egemen sınıflarla olan çıkar çelişkilerinin derinliğine ölçüsündedir. Şöyle ki, egemen sınıflarla uzlaşır bir çelişkiye sahip olan tabakaların geliştirdikleri mezhep ve tarikat, egemenlerin yörüngesine oturur ve düzene karşı radikal bir pratik geliştiremez. Ama egemenlerle uzlaşmaz bir çıkar çelişkisini yaşayan yoksul halk yığınlarına dayanan ve onların protestosunu ve özlemlerini dile getiren mezhep ve tarikat; bu yoksul halk yığınlarının özlem ve talepleri gereği radikal bir tavır geliştirmek ve düzene karşı uzlaşmaz bir tutum içerisinde olmak zorundadır.

Kapitalizm öncesi toplumsal sistemlerde, bilim ve tekniğin yetersizliğinden dolayı ideolojiler de dinden kopamamıştır. Dahası ideolojiler din, mezhep ve tarikat biçiminde oluşuyor ve örgütleniyordu. Bu nedenle, bu olgular kendi tarihsel ve toplumsal koşullarında incelendiğinde bir anlam ifade eder. Mezhep ve tarikatların ancak bu durumda ilericiliği ve gericiliği toplumsal ve tarihsel olarak bilince çıkabilir.

Bu konulara burada bu biçimde yer vermemizin nedeni; konumuzla yakın bağlantıları olmasındandır. Şeyh Bedreddin kendi döneminin devrimci bir ermişidir, bilgesidir. Düşünceleri teokratiktir, İslam'ın ve Kur'an'ın bir anlamda "Bedreddince" yorumudur. Aslında sadece Kur'an'ın değil, diğer büyük dinlerin düşünsel yorumunu da içermektedir. İçrek veya batını bir yorumudur. Yalnız, batını yorumdan bir dinsel akım olan Batinilik anlaşılmamalıdır. Batını yorumlar yapmasından Şeyh Bedreddin Batını akımın savunucusudur sonucuna varılamaz.

Şeyh Bedreddin Kur'an'ı ve İslam'ı yadsımaz ancak özgün bir yoruma tabi tutar. Şeyh Bedreddin düşüncelerini ve savunduklarını Kur'an'a dayandırır ve Kur'an'ı düşüncelerine kaynak gösterir. Ama alışılmışın dışında bir yorumla kendi istediği düzeni İslam ve Kur'an adına savunur. Dahası tüm dinleri ve dinsel düzenleri kendi düşünce sistematiği içerisinde ve İslam'ın içrek yorumuna dayandırarak; mevcut Osmanlı-Şeriat düzenine alternatif bir düzeni dillendirir. Ve bunu gerçekleştirmeye çalışır. Şeyh Bedreddin Osmanlı düzenine karşı çıkarken; Kur'an'ın ve şeriatın geleneksel egemen biçimine dokunmadan yapamazdı. Çünkü bunlar sıkı sıkıya birbirine bağlı olgulardır. Biribirinden ayrı düşünülemezler. Düzene eleştiri, Şeyh Bedreddin'i Kur'an'ın-Şeriatın ve din eksenli tüm düşünce ve kurumların eleştirisine götürmüştür. Ama Şeyh Bedreddin bunu yaparken eleştiri ve düşüncelerini gene İslam'a, Kur'an'a ve peygambere dayandırmıştır. Bunlara yeni yorumlar ve açıklamalar getirerek yeni bir senteze varmıştır. Kaldı ki, dönemin tarihsel koşullarında dinden kopuşu getiren, günümüzün bilimsel normlarına uygun bir düşünce geliştirmesini beklemek gerçekçi olmaz. Şeyh Bedreddin kendi tarihsel, toplumsal koşullarının elverdiği oranda ve dönemin kültür ve bilimin paralelinde ancak bu derece ileri düşünce ve perspektife ulaşabilirdi. Çünkü ancak bir insan veya grup yaşadığı kültürel ve toplumsal gelişmişlik düzeyi elverdiği kadar ileri düşüncelere sahip olabilir ve bu ölçüde yeni düşünceler geliştirebilir. Yani bir insanın düşüncesi ve ufku yaşadığı çağın-toplumun gelişmişlik düzeyi ile sınırlıdır. Marxs'ın dediği gibi toplumsal koşulları belirleyen insanın düşüncesi değildir, tam tersine insanın düşüncesini belirleyen toplumsal koşullardır. Biz de,

Şeyh Bedreddin'i ve düşüncelerini kendi tarihsel koşulları içerisinde değerlendireceğiz. Onun düzene karşı duruşunu ve başkaldırısını; dönemin ekonomik, sosyal ve düşünsel yapısının genel esprisi içerisinde açıklamaya çalışacağız. Önemli olan onun kendi dönemindeki yönelimi ve devrimci duruşudur. Düzene karşı oluşu ve daha iyi bir düzeni-daha ileri bir düzeni kurma düşünceleri, özlemleri ve bu uğurdaki militan pratiğidir.

ŞEYH BEDREDDİN MAHMUT

Şeyh Bedreddin Edirne ilinin Simavna bucağında dünyaya gelmiş. Babası bir akıncı kolbaşısıdır. Daha sonra babası bizzat kendisinin fethettiği Simavna kalesinin kadısı olur. Bu tarihten sonra Simavna kadısı olarak anılan İsrail, Şeyh Bedreddin'in babasıdır. Şeyh Bedreddin'in annesi, Simavna kalesinin Türk akıncıları tarafından fethedilmesinden önce kocası ölen Kara Andon'(Rum)un kızı Ance'dir. Kale akıncılarca fethedilip, kızı kolbaşı İsrail ile evlenmeyi kabul edince (başka seçeneği de yoktur) kız doğal ve zorunlu olarak İslam dinine geçer. İslam dinini kabul eden Ance, Melek adını alır. Kara Andon canını ve malını kurtarmak için kızının yolunu izler ve müslüman olur. Böylece Kara Andon da Kara Aydın olur. Şeyh Bedreddin 1359'da doğar. Düşünce ve davranışlarından dolayı dönemin egemenlerince sıkı izlenmeye alınır. En son merkezi Osmanlı otoritesine karşı halkı ayaklandırır. Bu ayaklanmanın lideri ve teorisyeni olarak 1420'de yargılanıp, vahşice asılır. Kimi kaynaklarda bu tarih 1414, 1418 ve 1419 şeklindedir. Gerçi bu tarihlerin farklı olması pek önemli değildir. Mevcut durumun dışına olayı taşıyacak derecede aralarında uzun yıllar yoktur.

Şeyh Bedreddin kültürlü Rum asıllı bir annenin ve kadı bir babanın çocuğu olarak dünyaya gözlerini açtığında; babasının sınıfsal durumu ve devlet kademesindeki kariyerine bağlı olarak ayrıcalıklı bir konumdadır. Zengin ve aristokrat bir ailenin çocuğudur. Şeyh Bedreddin'in İshak ve İsmail adında iki ağabeyi vardır. Şeyh Bedreddin en küçük kardeştir. Ağabeyler birer akıncı olmaya karar verirken; Bedreddin bilim adamı olmayı seçer.

Şeyh Bedreddin'in aile adı yani "asıl adı" Mahmut'tur. Mahmut küçük yaşta babasından ve dönemin en iyi alimlerinden ders almıştır. En iyi medreselerde okumuştur. Öğrenmeye olan tutkusu, onu ünlü İslam ilim merkezlerine doğru yöneltmiştir. Daha genç yaşta Bursa, Konya ve Bağdat medreselerinde eğitim görmeye gitmiştir. Dönemin en ileri alimleriyle ve İslam felsefecileriyle tanışma ve tartışma olanağı bulmuştur.

Dönemin biliminin sınırları içerisinde, geniş bir yelpazede eğitim olanakları oranında tüm bilim dalları ile ilgilenmiştir. Mahmut, gökbiliminden felsefeye kadar tüm alanlarla ilgilenmiş ve bütün alanlarda yoğunlaşmıştır. Ama asıl ilgi alanı fıkıh/İslam hukukudur. Zekâsı, bilgisi, kültürü, cesareti ve adaletli davranışları, haksızlıklara karşı çıkışları sayesinde genç yaşta ünü İslam dünyasında hızla yayılmış, haklı bir saygı ve sevgi kazanmıştır.

Edirne, Bursa ve benzeri bilim merkezleri kendisine artık birşey veremez olunca, Mahmut, bilgi ve görgüsünü artırmak için uzun bir yolculuğa başlar. Mahmut Molla, bu yolculuğunda yakın arkadaşı ve akrabası (aynı zamanda yoldaşı) Mueyyet Mollayı yanına alır. İlk durakları Bursa'dır. Bursa'da Mahmut ağabeyi İsmail'in bir akın sırasında öldüğünü öğrenir.

Mahmut Molla'ya Bedreddin adını Emir Buhari verir. Bursa'da Emir Buhari ile karşılaşan ve ondan dersler alan Mahmut'a Emir Buhari şöyle der: "(....) Ama, biliniz ki, almaktan çok vereceksiniz... Çünkü biz sizden aldık... Aldığımız için de deriz ki, Şeyhi Ekber Muhyidin-i Arabi efendimiz, dinimizin güneşi olmuştur. Siz de Bedri olacaksınız. O yüzden bu adı sunmak isteriz. Bir öğrencisinden öğretmeni kabul ederse bundan böyle Mahmut, adınızın yanında bir de Bedreddin adını koyunuz..."

Bu tarihten sonra Mahmut Molla, Bedreddin Mahmut Molla olur. Bu aynı zamanda dönemin bilim çevreleri içerisinde bir terfi anlamını da taşır. Zaten Bedri adına layık görünmesi bile onun Medrese çevrelerinde ulaştığı aşamayı ve edindiği saygıyı ifade eder. Dinin güneşinin yanında artık bir aydır o.

Şeyh Bedreddin öğrenme serüveni yolculuğunda, her konakladığı yerde büyük ilgi görür. Dini toplantılar düzenler ve camilere çağırtılıp konuşturulur. Şeyh Bedreddin bildiklerini yalın, açık, dosdoğru konuşur. Ama alışılmışın dışında biri olarak hep ilgi çeker, gerçekten de alışılmışın dışında biridir o... Bir konaklama yerinde, anlatıldığına göre, bir grup ahi yanına yaklaşır ve ona istek ve taleplerini anlatırken, ona "efendim" diye hitap ederler. Şeyh Bedreddin ahilerin bu davranışındanhitap biçimlerinden rahatsız olduğunu ve bu yaklaşımı beğenmediğini şöyle dillendirir: "Evet siz insanlar... Kardeşlerimiz... eşitliğimizi yudumlamakla onur duyduğumuz, yaratıkların en güzeli olduğuna inandığımız. Ve bunun için hizmetlerine koşmayı borç bildiğimiz kimseler... Biliniz ki tek efendi vardır... Tanrı... Herkes, herşey onun kuludur. Böyle olanda siz nasıl gelip sizin gibi adem oğluna kulluk sunmaktasınız. Bu yüzden be-

ğenmedik konuşmanızı. Ve istediğiniz öğüdü sunduk size.. Sanırız ki başka dileğiniz kalmamıştır..."

O tarihsel koşullarda ve düzende bu tür yaklaşımlar pek duyulmamış ve bilinmeyen bir şeydir. O dönemde kulun kula kulluğu egemen anlayıştır; resmi anlayıştır. Gökte bir Allah var ama yerde birden fazla Allah var: Padişahlar, prensler ve ulemalar... Bunların her biri kendilerini insanların egemeni ve tanrının yeryüzündeki temsilcisi olarak görmekteler. Ama Şeyh Bedreddin kardeşlikten, eşitlikten, adaletten ve kulun kula kulluğunun reddinden sözetmektedir. Bu alışılmamış ve görülmemiş bir durumdur.

Aslında Bedreddin, her yaklaşımıyla yerleşik olanı alt-üst eder ve dikkatleri çeker. Yolculuk sırasında, Bursa Kazaskeri'nin oğlu Musa Molla ve Müeyyet Molla ile Eskişehir'e uğrarlarken, o dönem Kütahya beyi olan Beyazıt, yani Yıldırım Beyazıt onları Kütahya'ya davet eder.

Beyazıt'la bir diyaloğunda şunları söylüyor: "Biz umardık ki, kamunun başına geçenler, savaşmayı bildikleri ölçüde bilginin de ardına düşerler... Ve sanırdık ki, bilgi savaştan daha yararlıdır. Üstelik, beyliğe adaylığını koyanlar savaştıracak çok adam bulurlar. Ne var ki, buna yeterli bilgileri olmak gerekir..."

Şeyh Bedreddin'in Beyazıt ile diyalogları sert ve eleştireldir. Adeta Şeyh Bedreddin karşısındakini paylar ve ona ders verir.

*** *** ***

Şeyh Bedreddin Konya'ya, oradan Müeyyet Molla ile Molla Musa Çelebi'den ayrılarak Kudüs'e gider. İbni Aklan'la görüşür ve incelemeler yapar; ünlü alimlerden

dersler alır ve çeşitli ülkelerden gelen öğrencilerle birlikte bilginlerin tartışma ve toplantılarına katılır. Orada amacına ulaşınca ve oradan daha alacak birşeylerin kalmadığına kanaat getirince Mısır'a doğru yola çıkar. Kahire'de İbn-i Haldun'la buluşmayı beklerken Haldun'un öğrencileri ile varoluş üzerine çeşitli tartışmalar yapar. Bunlar daha çok felsefi tartışmalardır.

Daha sonra, bu tartışmalarda İbn-i Haldun da bulunur. O döneme göre çok ilginç ve ileri birtakım düşünceler tartışılmaktadır. Bu tartışmalarda İbn-i Haldun ile Şeyh Bedreddin aynı noktalarda buluşurlar. Doğanın varoluşunu Tanrı'dan başlatmakla birlikte bu düşüncelerde evrimci bir anlayış ve yaklaşım vardır. Yine bu düşünceler de cılız ve embriyon halinde de olsa maddecilik barınmaktadır. Kuşkusuz bu evrimci düşünce bilimsel-deneylerin sonucu oluşmuş bir yargıdan gerçek anlamda uzaktır. Daha çok sezgi ve mantıksal karşılaştırmaya dayandırmaktadır. Burada Şeyh Bedreddin'in konuyla ilgili düşüncelerini şimdilik ele almak istemiyoruz. Çünkü ileride onun düşüncelerine geniş yer vereceğiz.

Şeyh Bedreddin'in düşünce ve yöneliminde, yeni bir süreci başlatan olay onun Kahire'de bulunduğu sırada gerçekleşir. Mısır egemeni Berkok'un sarayında Berkok'un oğlu Ferec'e öğretmenlik yaptığı sırada, Berkok, Bedreddin'in Şeyh Hüseyin-i Ahlati ile tanıştırır. İşte bu tanışma Şeyh Bedreddin için yeni bir dönüm noktası olur, yeni bir başlangıç olur. Daha önce tarikatçılığa dervişliğe ve çileciliğe karşı olan; onlara karşı sert eleştirilerde bulunan Şeyh Bedreddin bir tarikat Şeyhi olan Hüseyin Ahlati'nin etkisiyle yeni bir aşama yapar ve kendisinde yeni bir süreci başlatır.

Şeyh Bedreddin ve Ahlati, Berkok'un sarayına mi-

safir olarak gidip gelirlerken ve çeşitli tartışmalar yaparken Berkok onlara bir "sürpriz" hazırlar. Hareminin en güzel ve en iyi eğitimli iki kız kardeşi (Habeşlidir kızlar) Şeyh Bedreddin ile Şeyh Hüseyin Ahlati'ye hediye eder! Bunlar Mariye ile Cazibe'dir. Mariye büyük kızkardeş, Cazibe küçük kızkardeşdir. Mariye veya Meryem Hüseyin Ahlatiye; Cazibe ise Bedreddin'e hediye edilmiştir. Bu iki alim cariyeleri reddedemezler ama ikisi de cariyeler ile evlenirler ve onlara özgür birer insan olarak davranırlar. Ve evlenmeden özgür olduklarını kızlara bildirirler. Ve onların istek ve rızaları ile bir evlilik yaparlar. Böylece bu iki ünlü tarihsel kişilik iradeleri dışında gelişen bir olayla bacanak olurlar.

Şeyh Bedreddin ve Ahlati arasındaki tartışma, görüş alış-verişi Bedreddin'in Ahlati ile birlikte Çile'ye (hücre) çekilmesi ile sonuçlanır. Bu çile aşaması, yani hücreye kapanış süreci üç ay sürer. Bu sırada Şeyh Bedreddin Ahlati'nin telkin ve motivasyonu ile insanın tanrının dışa vurumu olduğu sonucuna varır. "Tanrı insandır" önermesini "İnsan tanrıdır" şeklinde yeniden üretir. Ne demişti Halac-ı Mansur, "Tanrı benim"! Halac-ı Mansur'un bu önermesi Şeyh Bedreddin'i takıldığı ve açmaza düştüğü noktadan kurtarır ve ona çile sırasında yol gösterir. Yani insan dünyadaki tüm varlıklar gibi tanrının bir biçimidir ama insan en güzel ve en üst biçimidir. Şeyh Bedreddin bu düşüncesini şöyle formüle ediyor: "Bir insan ben tanrıyım derse bu doğrudur ama bir başkası birine sen tanrısın derse bu yanlıştır" Çünkü insan Tanrı'nın bir görünümü ve onun varoluş biçimidir! En yüce varlık olarak gördüğü insan için Şeyh Bedreddin bir başka yerde şunları söylüyor: "Tüm gelişmelerin, tüm birikimlerin tek yaratıcısı olan insan. Tapmak da, tapılmak ta ancak ondadır..." Bu dü-

şüncelere vardıktan sonra salt bilginin gelişmek için yeterli olmadığını ve gelişmek için eylemin-pratiğin de gerekli olduğunun kararına varır.

Ahlati ve Bedreddin'e göre başarıyla sonuçlanan ve amacına ulaşmış olan üç aylık çileden-içe kapanıştan sonra Molla Bedreddin Ahlati'nin müridi olarak Şeyh'lik mertebesine kavuşmuş oluyor. Bu tarihten sonra Molla Mahmut Bedreddin, Şeyh Bedreddin oluyor. Bu aynı zamanda Şeyh Bedreddin'in aristokrat yaşamı ve lüksü terkedip yoksul halk yığınlarının yaşamını benimsemesidir, mala, mülke ve debdebeli yaşama sırt çevirmesidir. Artık o egemenlerin sarayında, onlarla uzlaşan ve lüks yaşam süren bir bilgin olmayı ve sadece konuşan biri olmayı reddeden, yoksul halk yığınlarının sözcüsü ve lideri olmaya doğru yol alan bir bilgin ve bir eylem adamıdır. O, gelecek emekçilerindir, üretenindir der...

Şeyh Bedreddin Mahmut geçmişinden tüm bağlarını koparmak için, daha önce yazmış olduğu tüm kitaplarını Nil'in derin sularına atar. (Söylenenler doğru ise bu kitapları kırkbeş cilt civarındaymış.) Geçmişiyle tüm bağlarını koparan ve tüm köprüleri atan Şeyh Bedreddin düşüncede ve eylemde vardığı yeni doruğun gereklerine uygun bir yaşama atılır, geçmişinden hiç bir "iz" bırakmadan.

Şeyh Bedreddin'in kitaplarını imha etmesi ve Ahlati'nin müridi olmasını, Necdet Kurdakul gibi yazar ve araştırmacılar değişik yorumlarda bulunarak bir anlamda kabul edememektedirler. Onlara göre Şeyh Bedreddin bu davranışta bulunurken kendisinde değildi. Şeyh Bedreddin bu davranışta bulunurken büyük ruhsal depresyonlardan birini yaşıyordu. N.Kurdakul'a göre, Şeyh Bedreddin üç-dört büyük depresyon ge-

çirmiş yaşamı boyunca. Bunlardan biri de kitaplarını imha ettiği anlarda olmuştur. Yine N.Kurdakul'a göre, Şeyh Bedreddin'in Hüseyin Ahlati'nin tarikatına geçişi bu bunalım anında; Meryemin telkinleri ve ısrarıyla olmuştur. Yoksa Şeyh Bedreddin tarikatlara karşıdır. Ve özünde hiçbir zaman Ahlati'nin etkisinde gerçek anlamda kalmamıştır. Ve onun müridi olmamıştır. Ancak kaynaklar ve Şeyh Bedreddin'in davranışı N. Kurdakul'u doğrulamamaktadır. Gerçek şu ki, Ahlati Bedreddin'i fena halde etkilemiş ve Bedreddin onun halefi olmayı kabul etmiştir. Her ne kadar bu haleflik olayı H.Ahlati'nin ısrarı ve dayatmasıyla olmuşsa da, bu durum Ahlati'nin de ne kadar Şeyh Bedreddin'in etkisinde kaldığının onu ne kadar taktir ettiğini ve ona ne kadar güvendiğini gösterir.

Bir de, Şeyh Bedreddin'in bir vesileyle çıktığı bir seyahat sırasında Suriye ve Mısır'ı işgal, istila ve talana hazırlanan Timurlenk ile karşılaşması var. Şeyh Bedreddin belli bir süre Timur'a konuk olmuştur. Bölgenin bir çok bilgin ve düşünürü Timur'un obasındadır. Bu konuklar Timur'un huzurunda devlet, tarih, varoluş ve hukuk gibi konuları tartışmaktadır. Bu tartışmalarda Şeyh Bedreddin zekice ve bilgece cevap ve eleştirilerle Timur'un taktirini kazanıyor. Gerek Şeyh Bedreddin'in engin bilgisi ve gerekse bilime bağlılığı ve cesareti Timur'un Bedreddin'e saygısını ve taktirini arttırıyor. Bedreddin Timur'u çok etkilemiş olacak ki, Timur Şeyh Bedreddin'e damadı olmasını ve Şeyhülislâmlığı teklif ediyor. Hatta bazı kaynaklar Timur'un egemenliği altındaki tüm topraklar üzerinde İbn-i Haldun başkanlığında kurulacak bir komitenin içinde yer almasını ve kurulacak yeni devletin modelini birlikte belirlemelerini istiyor. Şeyhülislâmlık teklifi ise bu öne-

riden sonra düşünülüyor. Ama gerçekleşmiyor. Bazı araştırmacılar ise, Bedreddin ile Timur'un buluşmasına kuşkuyla bakıyorlar. Ve böyle bir buluşmanın olmamış olabileceğini öne sürüyorlar. Örneğin İsmet Zeki Eyüboğlu bu düşüncede olanlardandır. Ancak Timur'un bu parlak ve başdöndürücü teklifleri Şeyh Bedreddin tarafından tereddütsüz reddediliyor. Ve Ahlati'nin habercisi Şeyh Bedreddin'e ulaşınca; Şeyh Bedreddin gizlice Timur'un çadırından kaçıyor. Ve Ahlati'nin yanına, Mısır'a dönüyor.

Şeyh Ahlati hasta ve ölüm döşeğindedir. Ahlati kararını vermiş, öldükten sonra yerine Bedreddin'in geçmesini istiyor ve bunu adeta müritlerine dayatıyor. Böylece Şeyh Bedreddin bu yöntemden hoşnut kalmasa da, Ahlati'nin isteğine uyarak tarikatın başına geçiyor. Ama bu atamadan yaşlı ve eski müritlerin pek çoğu hoşnutsuzdur. Bunun üzerine bazı dervişler hoşnutsuzluklarını Bedreddin'e ileterek tarikatın başına geçecek bir Şeyh için seçim yapılmasını öneriyorlar. Bu hoşnutsuzluğun arkasındaki rüzgarlar asıl olarak yöntemle ilişkili değildir. Burada çıkar çatışmaları sözkonusudur. Yeni düşüncede, düzene tepki vardır. Şeyh Bedreddin bu çürümüş tarikat düzeninde oynanmak istenen oyunları ve yönlendirmeleri sezip görünce, seçim olayına bile gerek görmeden Şeyh olarak tarikatın liderliğinden istifa ediyor. Ve karısı Cazibe oğulları İsmail, baldızı Mariye ile Börklüce Mustafa'yı yanına alıp Anadolu'ya doğru yola çıkıyor.

Şeyh Bedreddin ile Börklüce Mustafa'nın karşılaşması ve tanışması da değişik biçimlerde anlatılır. Ama hepsinin ortak noktası Mustafa'nın bir Yeniçeri askeri olduğudur. Kimi onun Ankara savaşı (1402) sonrasında Timur'a esir düşen askerler içinde olduğunu,

Bedreddin'in Timur'a konukluğu sırasında yaptığı konuşmalardan etkilenip Bedreddin'e bağlandığını ve ilk karşılaşmalarının Mısır'da olduğunu söyler. Kimisi ise onu Bedreddin'le Anadolu'da karşılaştırır; onun savaşın anlamsızlığından bıkan ve düzene karşı öfke duyan yiğit bir çeri başı olduğunu söyler. Ve bu çeri başı askerliği-akıncılığı bırakıp yeni bir arayışa geçer. Bu arayış sırasında bir yerde daha önce adını duymuş olduğu Bedreddin'le buluşur. O günden sonrada Bedreddin'in yanından ayrılmaz ve onun savunduğu düşüncenin gerekleri için savaşır. Bu eylem adamına Börklüce adı verilmesinin ise başındaki börkten kaynaklandığı söylenir. Ayrıca baldız Mariye'nin de kendisiyle birlikte Anadolu'ya geldiğini söyleyen olduğu gibi Mısır'da kaldığını söyleyen de vardır.

Şeyh Bedreddin Kahire'den ayrıldıktan sonra dergâhının bazı dervişleri Şeyh Bedreddin'e bağlı kalarak ona katılırlar ve yolculukta ona eşlik ederler. Yol boyunca konakladıkları her yerde ilgi görürler ve Şeyhin taraftarları çoğalır. Bir anlamda Bedreddin örgütlenme yaparak yolculuğunu sürdürür. Çünkü o, artık kararını vermiştir, emekçilerin kendi egemenleri olacağı bir toplum örgütleyecektir. Çünkü, öbür dünyanın ve cennetin olmadığına ve herşeyin, cennet ve cehenemin de yeryüzünde olduğuna inanır. O yeryüzünün cennetini kurmaya kararlıdır. Ne ezen, ne ezilen ve ne de sömüren-sömürülenin olacağı bir düzen kurmayı amaç edinmiştir.

Şeyh Bedreddin Edirne'ye yolculuğunda İzmir'de de konaklar. O sıralar, İzmir ikiye bölünmüştür: Eski (ilk) ve yeni İzmir. Yeni İzmir Rumların, İlk İzmir Türklerin egemenliğindedir. Yeni İzmir'in hükümdarı Sakız egemeni Akamenos'tur. Şeyh Bedreddin'in İzmir'de ko-

nakladığını duyan Akamenos Şeyh Bedreddin'i Sakız adasına davet eder. Bu davet üzerine Şeyh Bedreddin adaya gider; bilginlerle, papazlarla ve Akamenos ile çeşitli konular üzerine tartışır, onlara yeni düşüncelerini anlatır. Akamenos'un oğlu Maksaferos dahil bazı papazlar Şeyh Bedreddin'in saflarına geçerler. Ama bunlar gizli tutulur. Ve adada Şeyh Bedreddin'in düşünceleri ve amaçları doğrultusunda faaliyetlerde bulunmakla görevlendirilirler.

Sonunda Şeyh Bedreddin kalabalık bir taraftar ve derviş topluluğuyla Edirne'ye varır. Yol boyunca en büyük yardımcısı Börklüce'dir. Gerek yol boyunca gerekse daha sonraki mücadele ve çalışmalarda Şeyh Bedreddin'in en büyük destekçisi, onu en iyi anlatan ve ona en bağlı kişidir Börklüce. Aynı zamanda Börklüce Mustafa, Şeyh Bedreddin'in en büyük örgütleyicisi, progandisti, ajitatörü ve eylemcisidir.

Şeyh Bedreddin Edirne'ye baba ocağına ve memleketine vardıktan sonra kendi düşünce ve amaçları doğrultusunda çalışmalara başlar. Kendi dergahını kurar ve çeşitli medreselerde toplantılar ve tartışmalar düzenler. Bu arada örgütleme faaliyetlerine ağırlık verir. Memleketin her tarafından gelen öğrencileri yetiştirir. Ama egemenlerden, Osmanlı hanedanından uzak durur. Kuşkusuz, onun bu çalışmaları ve "aykırı" düşünceleri egemenlerce izlenir. Egemenlerin aslında o sıralar içerisinde bulundukları durumdan ötürü Şeyh Bedreddin'e fazla ayıracak zamanları yoktur. Çünkü, 1402 Ankara savaşından sonra Beyazıt'ın Timur'a yenilgisinden sonra başlayan taht kavgası ile Timur'un harabeye çevirdiği bir devletin can çekişmesi sözkonusudur.

İç savaş/taht kavgaları ülkeyi çöle çevirmiştir. Eko-

nomik sıkıntılar, savaşlar ve çürüme diz boyudur. Kardeşler arası taht kavgaları ile beylikler arası savaş ve beyliklerin merkezi otoriteye karşı savaşı Osmanlı ülkesini baştanbaşa savaş alanına çevirmiştir.

Trakya'da büyük kardeş Süleyman hükümrandır. O, sefahat ve şehvet düşkünlüğü içinde tam bir rezalet yaşam sürdürmektedir. Anadolu'da Çelebi Mehmet kimi kardeşlerini yenerek egemenliğini ilan etmiş, başkaldıran beylikleri tek tek cezalandırıp kendi etrafında toplayarak büyük başarı göstermektedir. Musa Çelebi ise kendini astronomiye vermiş görünür. Ama tahta geçmek için bir fırsat bekliyor. Sonunda bu fırsatı yakalar ve ağabeyi Süleyman Çelebi'ye karşı Trakya'da taht kavgasını başlatır. Bu kavgada Musa Çelebi zaferle çıkar.

Trakya-Rumeli'de egemenliğini ilan eden Musa Çelebi kendisine yakın bulduğu Şeyh Bedreddin'i Kazasker yapıyor. Kazaskerlik olayına aslında sıcak bakmayan Bedreddin bu makamdan düşüncelerini yaymak ve örgütlenmesini daha rahat yapmak için yararlanmayı düşünerek öneriyi kabul ediyor. Bu makam aynı zamanda onun için düşüncelerinin hukuksal boyutunu uygulamada bir deneme olanağını da sunacaktır. Böylece halka adalet, özgürlük ve kardeşliğin nasıl gerçekleştirebileceğini gösterecektir. İşte bu ve başka nedenlerden ötürü Şeyh Bedreddin, Musa Çelebi'nin Kazaskerliğini kabul etmeyi gerekli görür.

l4ll'de Şeyh Bedreddin Kazasker olur. Bütün kadılıklarına kendi adamlarını atar. Ve Şeyh Bedreddin baş yargıç olarak (Kazasker) atandıktan hemen sonra yazdığı tahmin edilen Camü'ul fusüleyn'i, yargıçlarına (müftülerine) hukuk el kitabı olarak göndermiş ve pratik sorunlara çözümü kolaylaştırmak amacını taşımıştır.

Yani hukuksal çelişkilerin ortaya çıktığı zaman nasıl bir yol ve yöntem izlemeleri gerektiği gereksinmesini karşılamak için yazmıştır.

Şeyh Bedreddin'in başyargıçlığı ortalama iki yıl gibi kısa süreli olur. Gerek Musa Çelebi'den ve gerekse başyargıcından rahatsız olan derebeyler Mehmet Çelebi'yi Rumeli'ye çağırarak kendilerini Musa Çelebi ve Şeyh Bedreddin'in hukuksal sisteminden kurtarmalarını ister. Beylerin ihanetiyle Musa Çelebi kardeşi Mehmet Çelebi'ye yenilir. Savaş meydanında Musa Çelebi öldürülürken, Şeyh Bedreddin tahminen 1413 yılında İznik'e sürgün edilir. Ama merkezi otoritece kendisine "yüklü" bir aylık bağlanır. Bu parayla Bedreddin hem kendisi ve hem de yanında bulunan bakmakla yükümlü olduğu taraftarlarına bakacak ve iyi bir yaşam sürdürecek durumdadır. Bu aylığın asıl nedeni, Şeyh Bedreddin'i düzene bağlamak ve rahat bir yaşam sürmesine olanak yaratarak bir isyana kalkışmasını engellemek istemeleridir.

Şeyh Bedreddin sürgün edildiği İznik'te de çalışmalarını sürdürür. Dergâhı taraftarlarıyla dolup taşar. Şeyh Bedreddin'in bir yolculuğu sırasında, kervanın yolunu kesen torlakların başı olan ve bu sırada Şeyh'in davranışlarından etkilenerek Şeyh'in saflarına geçen Torlak Kemal'le tanışır.

Bu sürgün yıllarında Teshil isimli eserini yazar. Sürgün Şeyh Bedreddin'in düşünceleri doğrultusunda çalışmalarını engelleyememiştir. Ne var ki, Şeyh Bedreddin'in İznik dışına çıkması yasaklanmış ve bütün izin istemleri değişik biçimlerde geri çevirilmiştir. Bu baskı ve kuşatmayı yarma girişimleri engellenince Şeyh Bedreddin en güvenilir yoldaşlarından Börklüce Mustafa ile Torlak Kemal'ı gerekli çalışma ve ör-

gütlenmeler için görevlendirmiştir. Ki, bu görevlendirme olayı, bizzat Börklüce'nin de istek ve ısrarlarının sonucudur. Bunun üzerine Börklüce Memleketi Aydın/ Karaburun'a, Torlak Kemal ise memleketi Manisa yöresine gitmiştir.

Halk hem yöre beylerinden ve hem de merkezi otoritenin adaletsizliğinden bıkmıştır. Sömürü ve katliamlar had safhadadır. Köylülerin ürettiklerine beyler tarafından el konulmakta; beyler köylüye tohumluk tahıl bile bırakmamaktadır. Aç ve perişan olan köylülerin hoşnutsuzlukları kanla/katliamla bastırılmaktadır. Yollarda eşkiyalar yol kesmekte ve dağlar zorbalarla dolup taşmaktadır. Kısacası bir taraftan beyler köylüyü talan ederken, öbür taraftan haydutlar geri kalanı köylünün elinden zorla almakta. Ve en zayıf halkayı Aydın ve Manisa yöresi oluşturmaktadır. Zaten Timur istilası ve ardından başlayan "fetret" devri ülkeyi harabeye çevirmiştir. Düzen tam bir çürümüşlük ve kokuşmuşluk içindedir.

Bu koşullarda Börklüce ve Torlak Kemal köylünün hoşnutsuzluğunu ustaca örgütlerler. Kaldı ki, sadece köylüler düzenden bıkmış değildir; şehir esnaf/ahiler de kan ağlamaktadır. Herkes bir kurtarıcı beklemektedir. Mevcut iklim ve toprak ekilen tohumların filizlenip başağa durması için uygun koşulları yaratmıştır. Börklüce Mustafa ile Torlak Kemal'ın çabaları ürün vermektedir. Şeyh Bedreddin'in düşünceleri ve idealleri hızla yoksul köylüler, ahiler ve toplumun tüm ezilen kesimlerinde taraf bulmaktadır. Bu düşünceler giderek kendi örgütlenmesini ve toplumsal düzenini oluşturarak biçimlenir. Ve bu gelişmeler-çalışmalar, zamanında Şeyh Bedreddin'e rapor edilir; ondan genel talimatlar alınır ve o, yoldaşlarına perspektif sunar; oturduğu İznik'te.

Aydın yöresinde, Börklüce'nin önderliğinde yeni düzenin modeli niteliğinde yeni bir yaşam inşa edilmektedir, bu yeni yaşamın merkezi Karaburun denen yerde kurulan Ortaklar köyü veya kentidir. Yörede Börklüce Mustafa "Dede Sultan" olarak anılmaya başlar. Benzer bir çalışma ve örgütlenme de Manisa'da Torlak Kemal'in önderliğinde geliştirilmektedir. Bu alanlarda beylere karşı başkaldırılar, vergi ödememek şeklinde başgösterir. Dede Sultan, beylerden gelen saldırılara karşı korunmak ve kendilerini savunmak için dönemin milis örgütlenmesini gerçekleştirir. Ancak beylerin her saldırısının yenilgiyle sonuçlanması ve yörede halk hareketinin giderek boyutlanması Osmanlı padişahını ve egemenlerini ürkütür. Osmanlı tez elden bu hareketi boğmak için ordularını Dede Sultan ve taraftarları üzerine gönderir. Kıran kırana verilen savaşlar sonucunda Dede Sultan ve Torlak Kemal'in komutasındaki yaklaşık l0.000 civarındaki halk güçleri imha edilir, çoluk- çocuk ve yaşlı-genç (kadın-erkek) hunharca Osmanlı ordusunun kılıçlarından geçirilir, köyler, ormanlar ve dağlar ateşe verilir...

Olayların patlak vermesi üzerine Şeyh Bedreddin İznik'ten ayrılmaya hazırlanır. Ama, izinsiz çıkması yasaktır. Bu sırada Çelebi Mehmet'in taht iddiasında olan başka bir biraderle de başı derttedir. Fakat her ne pahasına olursa olsun Şeyh Bedreddin İznik'ten ayrılıp özgür kalmak isteğindedir. Dahası Dede Sultan ile Torlak Kemal'ın yardımına koşmak ister. Ve İznik'ten kaçar. Kimileri bu kaçışı farklı yorumlasa da bizce gerçek olan budur. Ne var ki, Şeyh Bedreddin özgürlüğüne kavuşurken; Dede Sultan ve Torlak Kemal binlerce savaşçısı ile yenilmiş ve kılıçtan geçirilmişlerdir. Dede Sultan işkence edilerek ve sonra

asılarak öldürülmüştür, bazı müritleriyle birlikte.

Karadeniz üzerinden Rumeli'ye geçen Şeyh Bedreddin Deliorman'a sığınır ve taraftarlarıyla savaşa hazırlanır. Ancak Dede Sultan ile Torlak Kemal'in yenilgileri onu kararsızlığa sürükler ve taraftarları arasında moral bozukluğu yaratır. Kimi tutarsız ve kaypak taraftarları saf değiştirirler. Şeyh Bedreddin bir durum değerlendirmesi yaparak savaşın sonunun belli olduğunu dile getirerek taraftarlarını savaşmamaya ikna eder. Çünkü ona göre; Börklüce ve Torlak yenildiğine göre, bu savaşın sonu yenilgi olacaktır. Şeyh Bedreddin binlerce insanı daha sonu yenilgi olan bir savaşa sürüklemek istemez. Bir anlamda yenilgiyi taktik olarak kabul eder. Etrafı Osmanlı ordusu tarafından çevirilmiş durumdadır. Başka seçeneği yok gibidir. Kimileri bu davranışı onun isyancılarla bir bağlantısı olmadığına yorumlamaktadır. Nihayet, savaşmadan yakalanır.

Şeyh Bedreddin, "*katli helaldir, malı haram*"dır fetvasıyla çırılçıplak soyundurularak 1420'de asılır. İdamdan sonra Şeyh Bedreddin'in cesedi taraftarları-müritleri tarafından Serez'e gömülür. Serez TC'nin 1923'de çizilen sınırları dışında kalınca, 1924'de Şeyh Bedreddin'in kemikleri türbesinden alınarak İstanbul'a getirilir. Kemikleri bir süre Topkapı Müzesinde korunur. Daha sonra Divanyolu'ndaki Sultan Mahmut türbesinde tekrar toprağa verilir.

ŞEYH BEDREDDİN VE DÜŞÜNCE YAPISI

Varidat ve Şeyh Bedreddin'in siyasal- toplumsal görüş hakkında pek çok farklı görüşler ileri sürülüyor. **Kimisine göre Şeyh Bedreddin bir sapkın, bir kışkırtıcı ve bir ahlâksızdır; Kimine göre kendi döneminin Stalin'i ve komünist'idir.** Bu ise gerici çevrelerde şu anlama gelir: Din, mal, mülk ve namus/aile düşmanlığı... Gerici çevreler, Şeyh Bedreddin'e komünist ve dönemin Stalin'i derken bütün saydığımız "kötülüklerin" savunucusu kimliğini ona mal ederler. Gerçi özel mülkiyete, baskıya, sömürüye karşı olmak büyük bir erdemdir; yine kadın-erkek eşitliğini savunmak da aynı biçimde ilerici bir düşünce ve erdemdir. Ama bilindiği gibi gericiler ve burjuvalar "komünist" derken bunu hakaret amacıyla söyler ve kendi anlayış ve yaklaşımına göre ne kadar olumsuzluk ve ahlâksızlık varsa hepsini komünistlere maleder. **Kimine göre Şeyh Bedreddin büyük bir alim ve İslam hukukçusudur. Ama bazı kötü adamların gazabına gelmiş ve çok iyi anlaştığı Çelebi Mehmet ile arası açtırılmıştır ve idam edilmiştir.** Yani Şeyhin dö-

nemine göre ileri hukusal düşüncelerini ve adaletli davranışlarını benimsemeyen kimi güçler onu ortadan kaldırmak için "fesatlık" yapmışlar ve sonunda bunu başarmışlardır. Yoksa anlatıldığı gibi Şeyh Bedreddin ortak mülküyeti savunmamıştır ve hiçte anlatıldığı gibi biri değildir.

Bunlardan ayrı olarak sosyalist kesimin de Şeyh Bedreddin'e bir bakışı vardır. Bunlar da tam net olmamakla birlikte aralarında farklılıklar vardır. Kimilerine göre Şeyh Bedreddin kendi döneminin komünistidir ve büyük bir ütopik sosyalisttir. Şeyh Bedreddin'in bu düşünceleri doğrultusunda gerçekleştirdiği pratik büyük bir halk hareketi olarak şekillenmiş ve bu halk hareketi Osmanlı ordularınca acımasızca bastırılmıştır. Özcesi, bu anlayışa göre, Şeyh Bedreddin kendi döneminin büyük bir devrimcisidir; günümüzün devrim mücadelesi için büyük bir miras ve değer taşımaktadır. Onu günümüze taşımak ve bu büyük halk önderinin devrimci ideallerini çağdaş / bilimsel sosyalist anlayış ve pratikte yeniden üretmek ve onun gelecek kuşaklara devrettiği davasını gerçekleştirmek bugünün gerçek devrimcileri olan Marksist-Leninistlere düşmektedir.

Ancak bu tarihsel hareketi ve bu hareketin anlam ve önemini küçümseyen; Şeyh Bedreddin'in abartıldığını iddia edenler de vardır. Biz burada Şeyh Bedreddin'i gün ışığına çıkan yönlerinden hareketle onu nesnel ve gerçekçi bir değerlendirmeye tabi tutmaya çalışacağız. Bunu yaparken, onun yaşamından ve pratiklerinden yararlanacağız; onun yazılarında "gizli" olanları yakalayabildiğimiz ölçüde açığa çıkartacağız. Hatta deyim yerindeyse biraz "Batını" bir yöntem uygulamaya çalışacağız.

Çünkü Şeyh Bedreddin'i gerçekten kendi ka-

leminden çıkmış veya onun tarafından yazıldığı iddia edilen çalışmalardan anlamak çok güç. Çünkü bu kaynaklar tek başına ele alındığında Şeyh Bedreddin'i bize tam olarak açıklamaktan uzak kaldığı gibi, asıl tartışma konusu olan yönüne ilişkin bizi yanılgıya götürür. Şeyh Bedreddin Mahmut'u anlattığımız bölümde belirttiğimiz gibi; onun yaşamının miladı, Şeyh Hüseyin Ahlati ile tanışmasıdır. Bedreddin'in yaşamı iki bölümde incelenmek zorundadır.

Birinci bölüm; çocukluğundan başlar, Ahlati ile tanışmasına kadardır.

İkinci bölüm; kitaplarını yakma ile başlayan, idamıyla noktalanan süreçtir.

Birinci devrede Şeyh Bedreddin, döneminin bilimine kendini adamış ve ünlü bir İslam hukukçusu ve âlimi olma yolunda emin adımlarla yürüyen parlak ve zeki bir öğrencidir. Ama mevcut toplumsal sorunlarla ve çelişkilerle kafası karmakarışıktır. Aynı zamanda mevcut düzenin çürümesinin farkındadır. Gerek düzene ve gerekse yerleşik hukuka karşı eleştireldir. Yeni düşünceler üretmektedir. Yoğun tartışma ve incelemelerle sorunları kavramaya çalışmaktadır. Hatta bir takım kitaplar yazarak hukuka yeni bir bakış ve boyut katma çabasındadır. Bu çabaların sonucu olarak ciltlerce kitap yazar. O sıralar, anlaşılan, bir bilim adamı ve bir fıkıhçı olarak güzel eserler vererek toplumsal açmaz ve çözümsüzlüklere çare bulacağını, düzeni rehabilite edeceğini, adaletsizlik ve eşitsizliklere son vereceğini düşünmektedir.

Ancak yeni bilim ufuklarını keşfetmek için başlattığı yolculuk ve öğrenme, inceleme ve araştırma serüveni onu yeni yönelimlere sevk ediyor. Bu yöneliş Ahlati ile tanışmasıyla yeni bir boyut kazanıyor. Düzene pro-

testosu ve düzenle kopuşu dervişlikte ifade buluyor. Gizem ve içe kapanışla başlayan bu süreç, Şeyh Bedreddin'in daha önce yazdığı bütün kitaplarını yakmasıyla pekişiyor. O Ahlati'den farklı olarak mevcut düzenin yıkılması ve yerine yeni bir düzenin kurulmasının kaçınılmazlığını ve gerekliliğini düşünüyor. Bu fikir felsefi düşünceleriyle birlikte olgunlaşıyor. Felsefi alanda da önüne çıkan Tanrı engelini aşarak felsefede yeni bir aşamaya ulaşıyor. Tabii kendi düşünce yapısı içerisinde. Bu ise insanı Tanrı ile özdeşleştirmesi biçiminde somutlaşıyor.

Dünya nimetlerinden uzaklaşması, içe kapanış ve özel mülkiyete karşı çıkışları ve sert eleştirileri onun düzenden kopuşunun ifadesidir. Daha önce sofiliğe/tasavvufa karşı sert eleştirileri yerini bu akımları anlamaya ve bunlardan yararlanmaya bırakıyor. Örneğin bir Mevlana Celaletin-i Rumi'nin yaşam biçimi ve tasavvufçuluğunu eleştiriyor, İbn-i Haldun'un fıkıhçılığını ve alimliğini eleştiriyor. Bunların yaşama biçimilerini reddediyor. Bunların düzenle bütünleştiklerini ileri sürüyor. Ve şu düşünceye varıyor; istediğin kadar doğruları söyle ama düzene dokunmadın mı düzen sana değer verir. Egemenlerle aynı sofrada oturup yemek yemek ve bilimi onların hizmetlerine sokmak bilim adamlığına yakışmaz. Gerçek bir bilim adamı bilimin gereklerine uygun davranmak zorundadır. Artık kararını verir: Egemenlerin sofrasında oturup onlarla uzlaşmak yerine, derviş kılığıyla doğruları savunup halkı düzene karşı örgütlemenin ve yeni bir düzen kurmanın yani bilimin gereğini yapmaya çalışacaktır.

Ahlati'nin ölümünden sonra Anadolu'ya kafasında yeni bir düzen projesi ile döner. Kimileri Anadolu'ya dönüşünde, Anadolu'nun harap ve yıkılmış hali onu is-

yana sürüklemiş dese de bu gerçeğin tümünü yansıtmaz. Sadece gerçeğin bir kısmını yansıtır. Timur'un atlılarının ve fillerinin ayakları altında yanmış yıkılmış Anadolu ile aç ve perişan halk kuşkusuz onun düşüncelerini beslemiş ve düzenin bir an önce yıkılması için onun harekete geçmesine de bir etken olmuştur. Ama onun bu düşüncesi Ankara savaşından sonra gelişmiş düşünceler değildir. Genelde feodalizme ve özelde Osmanlı düzenine tepki olarak gelişmiştir. Bunun nesnel koşulları mevcut düzen olmakla birlikte, bu düşüncenin düşünsel hazırlığı tarihsel olarak oluşmuş olan Anadolu ve İslâm kültürünün arka rüzgarlarıdır demek pek yanlış olmaz.

Şeyh Bedreddin Mısır'dan Anadolu'ya ve Trakya'ya uzanan dönüş yolculuğunu noktaladığında işine hemen koyulur ve projelerini pratiğe geçirmeye başlar.

Deyim uygun düşerse, Şeyh Bedreddin'in yaşamının birinci perdesi reformizm ve düzenle uzlaşmadır; ikinci perde düzenden tam kopuşu ve devrimciliği ifade eder. Gerçek şu ki, Şeyh Bedreddin devrimci kişiliğini Ahlati ile tanıştıktan bir süre sonra bulur. Şunu da belirtmekte yarar var: Ahlati düzenden kopuş ile düzene entegre olma arasındaki çizgide gidip gelen bir kişilik. Onun Berko ile olan ilişkileri ve onun tarikatının durumu bize bunu açıklar. Fakat o, kendisinde bulunmayanı ve eksikliğini duyumsadıklarını Şeyh Bedreddin'le bulur. O, Şeyh Bedreddin'de kendini aşmış halini-devrimci halini görür. Sözün özü Şeyh Bedreddin kendi eski bilgi ve birikimiyle Şeyh Ahlati'nin dünya görüşünü kendi kişiliğinde yepyeni bir senteze vardırır. Yani o da, Ahlati'de bulduklarını kendisinde bulamamakta ve bunun eksikliğini farketmektedir. Böylece Ahlati'den aldıklarıyla kendisini görece olarak ta-

nımlayacağına inanır. Dahası bu iki kişilik, iki felsefe ve kültür birleşerek Şeyh Bedreddin'in yeni kişiliğinde somutlaşır.

Şeyh Bedreddin'in kendi kitaplarını imha etmesi, onun, Ahlati'den ne kadar etkilendiğini gösterir. Ve Şeyh Bedreddin yepyeni bir donanım ve birikimle Edirne'ye döner. Döner dönmez yeni anlayış ve felsefesine uygun örgütlenme çalışmaları ve dersler vermesinin ötesinde yeni yapıtlar da üretir. Bu yapıtları daha çok hukukla ilgilidir.

Hukukla İlgili Yapıtları Şunlardır:

1) Letaif'ül işara
2) Camü'ul fusüleyn
3) Teshil

İlk yapıt Kazaskerlikten önce yazılmış ancak bugün kütüphanelerde bulunmamaktadır. Kazasker olduktan sonra ise ikinci yapıtını veriyor. Bu yapıt, **Camü'ul fusüleyn'**dir. Bu yapıtın yazılışındaki amaç, daha çok kazasker olduğu sırada müritlerine yol göstermek ve onlara bir yöntem sunmaktır. İznik'te sürgünde olduğu sıralar ise, **Teshil'**i yazmıştır. Anlaşıldığı üzere Teshil'i yazma gereğini hissetmesi birinci kitabı (Letaüf-ül İşarat)'nın okuyucu tarafından iyice anlaşılmaması üzerine olmuştur. Bu kitap bir anlamda birinci kitap için açıklayıcı notlar niteliğindedir. Yine Teshil sayesinde birinci kitabın konusu öğrenilebilmektedir. Aslında bu üç kitap birbirini tamamlayan ve birbirinin devamı niteliğinde eserlerdir. Son iki eser arşiv ve kitaplıklarda bulunmakla birlikte birinci kitap bulunamamıştır. Bu kitapların konusunun İslâm hukuku olduğu anlaşılmakla

birlikte, dikkat çeken bir iddia ise Letaif-ül Işarat'ın hanefi fıkıhının konularını içeren ve ona göre hazırlanmış bir yapıt oluşudur. Konu ile ilgili Necdet Kurdakul, Prof. M. Şerafeddin Yaltkaya'ya dayanarak şunları söylemektedir: "... Letaif'ül işarat, hanefi fıkıhın (ibadet, muamelat, ukbât) kısımlarını ihtiva eden bir eserdir. Ve Bedreddin fıkıhın bu meselelerini kaleme alırken kendi hukuki görüşlerine, çok geniş mikyasta, yer vermiştir. Ancak okuyucularının, bu eserdeki konuları layıkıyle anlayamadıklarını öğrenince, Bedreddin, 'Teshil'i yazarak, ilk eserindeki anlaşılması güç meseleleri, 'Ekval' yani bir takım notlar altında izah etmiştir."

*** *** ***

Hafız Halil'in, yani torun Halil'in Şeyh Bedreddin'in ölümünden yaklaşık otuzbeş yıl sonra kaleme almış olduğu "**Menakibname**"de Bedreddin'in yapıtları olarak belirtmiş olduğu kitaplar şunlardır.

1) Ukudü'l l-cevahir
2) Letaif'ül işarat
3) Camü'ül fusüleyn
4) Teshil
5) Nurül kulüb tefsiri
6) Varidat

Bunlar, Şeyh Bedreddin'in ilk defa saptanmış tüm eserleridir.

"Yukarıda tespit etmiş olduğumuz Bedreddin'in beş yapıtının dördünün XVII. yüzyıl başlarına kadar bilinmemiş olması, 'Menakıbname'nin ortalara çıkmamış olmasında; ilk ve ikinci kaynak tarih yazarlarının da

onun eserleriyle ilgilenmemiş bulunmalarında, aramak gerekir. Oysa, hukukla ilgili 'Camü'ul fusüleyn' ile 'Letaif-ül İşarat'ın yorumlanması olan 'Teshil' adlı yapıtları, Bedreddin'in ölümünden hemen sonra ve muhtelif tarihlerde tekrar tekrar çoğaltılmış olduğunu, günümüz İstanbul kütüphanelerindeki örneklerini görerek, kolayca anlıyoruz. (**Necdet Kurdakul; Bütün Yönleriyle Şeyh Bedreddin**)

Şeyh Bedreddin'in en çok tartışılan, düşünceleriyle-eylemleriyle bütünleştirilen ve günümüzde de hâlâ tartışma konusu olan kitabı Varidat'a gelince; bu kitap felsefi bir kitaptır. Onun yaşadığı tarihsel koşullarda tartışılan ve konuşulan pek çok konuda düşüncelerini, felsefesini ifade eden bir kitaptır. Kimine göre bu yapıt çok önemli ve bizzat Şeyh Bedreddin tarafından kaleme alınmış ve onun tüm düşüncelerini yansıtan bir yapıttır. Kimine göre, bu yapıt Şeyh Bedreddin'in bazı konuşmalarının notlar halinde kaleme alınmış ve ölümünden sonra düzenlenmiş halidir; kimine göre de, Şeyh Bedreddin'in ölümünden önce Şeyh Bedreddin tarafından kaleme alınmış notlar ile Şeyh Bedreddin öldükten sonra ekler yapılmış bir kitaptır. Yani yarısı Bedreddin'e ait ve o yaşarken yazılmış; yarısı ise, ölümünden sonra eklenmiş, bu eklemenin Bedreddin'e ait olup olmadığı tartışılır düşüncesindedirler.

Kitabın yazılması sorunuyla ilgili değişik yorumlar var: Erol Toy **Azap Ortakları** romanında kitaplarını bizzat Şeyh Bedreddin'e yazdırır. Ama Manisa ve Aydın yöresinde, özellikle Dede Sultan adıyla ünlenen Börklüce Mustafa'nın yörede yaptıkları ile halkın bu düşünce ve düzene coşkulu katılışını Bizans tarihçisi/papaz Dukas'a yazdırtır. Aynı biçimde Şeyh Bedreddin'in mücadelesini ve yaşamını romanlaştıran Rus

yazar **Radi Fiş** (**Ben de Halimce Bedreddinem**) Şeyh Bedreddin'in yazılarını Mecnun denen birine yazdırtır.

Yani burada bir muğlaklık vardır. Cemil Yener kitabın Varidat'ın Şeyh Bedreddin tarafından değil, ikinci bir kişi tarafından kaleme alındığını iddia eder. Çünkü her konudan sonra Varidat'da şöyle yazarmış; *"Tanrı rahmet eylesin dedik ki:..."* Cemil Yener'in en güvenilir bulduğu çeviri Şeyh Bedreddin'den "rahmetli" olarak söz ederek dediklerini doğrulamaktadır.

Dukas'ın aslında Şeyh Bedreddin'in taraftarı olabileceği de söyleniyor. Hem Dukas bu olayların yaşandığı tarihsel koşullarda yaşamış ve hem de eğer "Azap Ortakları"nda yazılanlar gerçeği yansıtıyorsa, Aydın ve Manisa hareketi içerisinde yer almış ve tarihi günü gününe not etmiştir. Özellikle Ortaklar köyünün inşaasını... Ama olayın ayrıntılarını Dukas'ta tam bulmak olanaksız olacak ki, toplumsal düzenle ilgili, araştırmacılar pek bilgi sahibi olamamışlardır; konu ile ilgili ondan aktarma yapılmamış ve ondan bu konuda pek söz edilmemiştir. Bununla birlikte, Dukas, eğer Şeyh Bedreddin'in taraftarı veya müridi ise bile daha sonra galiba biraz yan çizmiştir. Ya da hareketin yenilgisinden sonra korktuğundan ve kendini korumak gereğini hissettiğinden dolayı Şeyh Bedreddin'e çatmak zorunda kalmıştır. Bu savımızın nedeni biraz onun yazdıklarından kaynaklanıyor.

"Şu halde Şeyh Bedreddin, genel düşüncelerine bağlı olarak, daha doğrusu bu düşüncelerinin bir uygulaması olarak, insanın insana tapmasına ve zalimlerin zulmüne karşı çıkıyor. Bunların yerine nasıl bir düzen önerdiğini ise, açık olarak olayların tarihini yazmış olan DUKAS'da görüyoruz. DUKAS, Şeyh Bedreddin'in müridi Börklüce Mustafa'yı sözkonusu eder-

ken bu eylemin ideolojisini şöyle açıklıyor:

"(.. Bu zat Türk'lere fakirliği yani mal ve mülk sahibi olmamayı tedris etti. Kadınlardan başka herşeyin, yani yiyecek, giyecek, çift ve ekilmiş tarlaların insanların arasında müşterek olması akidesini telkin ediyordu. Ben senin evine kendi evim gibi, sen de benim evime benim gibi girip çıkarsın, kadınlar müstesnadır, diyordu. Bu telkinler ile bütün cahil halkı iğfal ederek kendi tarafına çekiyordu. Hilekârlıkla Hristiyan'larla da dostane münasebetler kurmaya çalışıyordu... Bu tarikatın müritleri bir Hristiyan'a tesadüf ettikleri vakit buna karşı dost muamelesi yaptıkları gibi, kendisine Allah'ın meleği gibi hürmet ediyorlardı... Hristiyan dinine mensup olanlarla dini işbirliği yapmaktan başka çare olmadıklarını söylüyordu.)" **(Çetin Yetkin; Etnik ve Toplumsal Yönleriyle Türk Halk Harekleri ve Devrimler)**

Benzer bir alıntıyı Cemil Yener de kendi yapıtında aktarmaktadır:

"Bedreddin'in yaymak istediği devrimin mal, mülk ortaklığı ve dinler arasında fark gözetmemek ilkelerini, Şeyh'in çağdaşı olan Bizans tarihçisi Dukas da yazıyor. Dukas'ın verdiği bilgiye göre, Börklüce Mustafa, papazlarla işbirliği yapar; müslüman halka kendileriyle aynı Tanrı'ya tapan Hristiyanlara karşı iyi davranmaları için öğütler verir; kadınlar dışında bütün mal ve mülkün, bütün halkın ortaklaşa malı olduğu düşüncesini yayarmış..." (**Bedreddin-Varidat**).

Görüldüğü gibi, bu konuda tek denebilecek kaynak; Şeyh Bedreddin'in çağdaşı ve aynı zamanda müridi olduğu ileri sürülen Bizans tarihçi Dukas'tır. Ancak

Dukas'ın," ... cahil halkı iğfal ederek... Hristiyanları hilekarlıkla yanına çekiyordu..." gibi sözcükler kullanması, onun daha sonra ya korktuğundan ya da yan çizdiğinden kaynaklanıyor olabilir. Ancak pek çok araştırmacı, özellikle Osmanlı hayranı gerici olanlar Dukas'ın bu söylediklerine ya itibar etmemektedirler ya da itibar etmek işlerine gelmediğinden kuşkuyla bakmaktadırlar. Şeyh Bedreddin'i toplumsalcılıktan kurtarmak ve onun kendi halinde bir bilim adamı olduğunu kanıtlamak için; bu düşüncelerin Şeyh Bedreddin'e ait olmadığını ama Börklüce'ye ait olduğunu ileri sürerler. Bunlar daha çok Şeyh Bedreddin'i aklama ve düzence kabulünü sağlama çabasında olan yazar/araştırmacılardır. Asıl amaçları Şeyh Bedreddin'in devrimci kişiliğini yok etmekten başka birşey değildir. Bu da Şeyh'i öldürmekle eş anlamlıdır.

Yine, pekçok gerici yazara göre Şeyh Bedreddin, halk isyanına önderlik edecek çapta birisi değildir. Asıl "mal-mülk düşmanı" ihtilalciler Börklüce ile Torlak Kemal'dir.

Aslında tarihsel kişilikler ve önderler hakkında, özellikle ölümlerinden sonra çeşitli yalan-yanlış savlar her zaman ileri sürülür. Bazen at izi ile it izi birbirine karışır. Doğru ve yanlışı bu toz duman içerisinde ayırt etmek zor olur. Bu tür savların bir amacı da zaten bu değil midir? Yakın tarihimizde bile bu tür örneklere sık sık ratlarız. Genelde burjuvazi böylesi önder kişiliklerini küçük ve zayıf göstermeye çalışır. Yetenek ve dehalarından kuşku duyulmasını sağlar. Asıl önderler perde arkasındadır falan filan... "Bu adam, bu harekete önderlik edecek kapasitede değildir" gibi.

Bu tür spekülasyonlar bazen kişiyi kof bir yüceltmeye tabi tutarak, bazen de basitleştirerek, küçük

düşürerek yapılır. İkisi de bir amaca hizmet eder. Şeyh Bedreddin gibi biri sözkonusu olunca doğal olarak labirentlerle karşılaşırız. Hem Bedreddin yenilmiş bir hareketin lideridir, hem de yüzyıllarca adı ve yapıtları ile düşünceleri baskı altına alınmış ve yasaklanmıştır.

Şimdi birileri çıkıp onu, adıyla özdeşleşmiş olan bir hareket ve düşünce akımından ayırmaya çalışmaktadır. Bu ise, Şeyh Bedreddin'i severlik adına yapılıyor! Tıpkı bugün Denizler ve Nazımlar için yapılanlar gibi!

Bu bölümü özetleyecek olursak; Şeyh Bedreddin döneminin mistik yönü ağır basan bir devrimcisidir ve "iflah olmaz" bir ütopik sosyalist'tir ama kendi tarihsel koşulları içinde şekillenen bir ütopik sosyalizm. Yine Varidat, yetersizlikleriyle, kendi içerisindeki çelişkileriyle birlikte Şeyh Bedreddin'in yapıtıdır ve onun düşüncelerinin felsefi ifadesidir. O yaşamdayken kaleme alınmış veya o öldükten sonra kaleme alınmış bu o kadar önemli değildir. Şeyh Bedreddin İsyanı olarak tarihe geçen hareketin biricik ve tartışmasız önderi Şeyh Bedreddin'dir. Bununla birlikte özellikle Börklüce Mustafa ve Torlak Kemal bu hareketin fiili önderleri, pratisyenleridirler. Yani Şeyh Bedreddin'den sonra hareketin önderi ve beyinleri Börklüce ile Torlak'tır. Ki, bunlar önemli oranda harekete önderlik ederken bağımsız davranmış; taktik ve stratejiler belirlemişlerdir. Ama önemli olan Şeyh'in temel perspektifine ve düşünce ruhuna bağlı kalmalarıdır. Bu üçlü birbirini tamamlamaktadır. Bir iddiaya göre; Şeyh Bedreddin hareketin yenilgisini duyunca, özeleştiri niteleğinde, "keşke Börklüce'nin söylediklerine uysaydım" der. Bu ise, iktidarın bir halk ordusuyla, zorla ele geçirilmesine ilişkindir... Kısacası, Börklüce ve Kemal'in pratik ve

halkçı yanları; Şeyh Bedreddin'in aristokrat yanlarını dengeliyordu. Börklüce ve Torlak olmasaydı yine Şeyh Bedreddin düşüncesi ve hareketi olacaktı ama Şeyh Bedreddin olmasaydı, ne bu hareket olurdu ne de düşünceleri...

ŞEYH BEDREDDİN VE ÖĞRETİSİ

Şeyh Bedreddin'nin günümüze ulaşan ve hâlâ etrafında tartışmaları beraberinde getiren kitaplarından biri olan **Varidat**'ı Şeyh Bedreddin'in düşünce yapısını irdelerken temel alacağız. Aslında bu kitap tartışmalara kaynaklık eden biricik kitaptır. Onun çok yönlü düşünce yapısının ifadesi olan Varidat'tan kalkarak; onu anlamaya ve düşüncelerini açıklamaya çalışacağız. Onun felsefi düşüncelerinden kalkarak onun özlediği ve kurmayı düşlediği, uğrunda savaştığı toplumsal düzenin temel esprisine ulaşmaya çalışacağız.

Çünkü, toplumsal düzeni ile ilgili bizzat kendisinin dilinden ve kaleminden çıkmış, bugüne ulaşmış yapıtları yoktur. Dolayısıyla, onun toplumsal düzen projesini daha çok Börklüce Mustafa'nın pratiğine ve onun felsefi yazılarına dayandırmak durumundayız.

Şunu tekrar belirtmekte yarar vardır. Şeyh Bedreddin Ortaçağın kültür ve yaşayışıyla kuşatılıdır. O dönemin düşünce yapısı ile kuşatılıdır. O dönemin düşünce yapısının merkezinde Tanrı veya din vardır. Yaşam varolan bu olgulara göre düzenlenmeye çalışılmış ve düşünceler bu eksende üretilmiştir. En ileri düşüncenin çerçevesi bile Tanrı ve dindir. Bunu aşma

çabaları olmuşsa da gerçek anlamda bilimsel bir kopuş gerçekleşememiştir. Dönemin en devrimci kopuşunu Şeyh Bedreddin'de görüyoruz. Ama, Şeyh Bedreddin bile dini dogmalara ve Tanrı'ya bağlı kalmıştır. Veya onları radikal yorumlara tabi tutarak farklı bakış açıları getirmeye çalışmış ve sorgulamıştır. Ancak bu konuda kendi içerisinde ve kendi mantık silsesinde zigzaglarla boğuşmak zorunda kalmıştır. Özcesi, Osmanlı döneminde l4. ve l5. yüzyıllardaki toplumsal ve kültürel yapısında Şeyh Bedreddin'i anlamak gerekir. Onun büyüklüğü yaşadığı dönemin tarihsel koşullarında saklıdır. Bugünün koşullarında yaşamış gibi Şeyh Bedreddin'i ele alış onu anlamsızlaştırır. Ki, böyle bir yaklaşım diyalektik-materyalizme ters-idealist bir yaklaşım olur.

İNSAN

Şeyh Bedreddin insana çok önem verir. İnsanın yeteneği ve eylemi onu çok ilgilendirir. İnsan Tanrı'dır veya İnsan Tanrı'nın bir görünüşüdür demesi, insanı Tanrı'yla bir anlamda özdeşleştirmesi, Tanrı'nın sahip olduğu varsayılan yüce niteliklerin hepsinin aslında cisimleşmiş olduğunu anlatır.

Şeyh Bedreddin'e göre; "İnsandaki anlayış ve eylemler başka varlıklarda, soyut ve daha üstün varlıklarda bulunmaz. İnsan aşamasındaki varlıkta görülen ululuklar, yücelikler öteki varlıklarda yoktur. Çünkü insan, Tanrı'nın en yüce görünüşünün ortaya çıktığı bir varlık aşamasındadır..."

Şeyh Bedreddin öz ile biçimi birbirinden ayırmaz ve karşı karşıya koymaz. Ona göre; öz ve biçim birliği vardır. Öz olmadan biçim olmaz ama özsüz biçim de yoktur. Bu anlatımda, insan ve Tanrı'nın birliği söz-

konusudur". Misadül-İbad yazarı bir örnek vererek gövdeleri şeker kamışına, ruhları da onlardaki şekere benzetmiş, ruhların gövdesiz olabilecekleri sanısına kapılmış, gövdeleri birer gömlek gibi görmüştür. Oysa gerçek böyle değildir. İnsanın gövdesi ruhtu, Hak'tı, örneklerin (suretlerin) birikimiyle yoğunlaştı. Örnekler ortadan kalksa gene özelliğini kazanır ve eşi olmayan Hak kalır. Hak, etki bakımından Tanrı'dır, tapılacak varlıktır, yaratıcıdır. Etki altında kalması yönünden de kuldur, yaratılmıştır, egemenlik altındadır, isteneni yapma gereğindedir. Bundan dolayı bütün işler Hak'tandır, görüntüler (suretler) onun araçlarıdır. Kul görünümünde yalnız Hak (Tanrı) vardır. Ancak kul kendisinde Hak'tan ayrı bir yetenek, bir güç bir varlık bulunduğunu sanırsa buna bilmezlik denir..."

İnsanı Tanrı'nın bir görünüşü olarak kabul eden ve "İnsan Tanrı'dır" diyen bir anlayış İnsanı her türlü saygıya ve sevgiye değer görür. Şeyh Bedreddin'de bu fazlasıyla vardır. Onda insan en yüce Tanrısal varlıktır. Bu, bütün insanların bir kaynaktan (Tanrı'dan) geldiğini ve herkesin eşit olduğunu içinde saklar. Tanrı'nın Tanrı'yı sömürmesi sözkonusu olamayacağına göre; Tanrı'nın insansal görünüşünde eşitsizlik ve haksızlıkların olmaması gerektiğine bizi götürür. Dahası insan kardeşliğine, insanların eşitliğine sınıfsız ve sömürüsüz bir toplum düşüncesine açılır.

TANRI

"Tanrı'dan başka tapacak yoktur, sözü evrende Tarı'dan başka varlık yoktur anlamına gelir."

Şeyh Bedreddin'de Tanrının varlığı tartışılmazdır. O (Tanrı) ilktir ve herşeyin özüdür. O ilktir, o tözdür, o doğanın içindedir; onu varedendir; onunla anlam bulan ve

yaşayandır; Tanrı 'doğanın toplamıdır' doğa Tanrı'nın görünüşüdür. İslamın "Allah'tan başka tapacak yoktur" ilkesini o; evrende başka varlık yoktur şeklinde yorumlamaktadır. Yani evrendeki tüm canlı ve cansız varlıklar Tanrı'nın görünüşüdür. Tanrı evrenin özüdür; onu doldurandır. Ve onu bu anlamda yaratandır. "Tanrı bütün işlerin kendi özünden doğması, olgunluk (kemal) nitelikleriyle nitelenmiş olması yüzünden salt varlıktır, ona Tanrı denmesi de bundandır. Tanrı mazharlarda (görünüş alanına çıktığı nesnelerde) kendi özünü yansıtan niteliklerde görüntü alanına çıkar. Buna karşılık her nesne gerçekte Tanrı'dır. Her varlık Tanrı'dan gelmektedir."

Şeyh Bedreddin'de Tanrı maddenin veya nesnenin içindedir; onların özüdür. Bütün nesneler onun görünüşünden başka bir şey değildir. Tanrı evrenin içindedir, onunla bütünleşmiştir. Tanrı nesnenin özüdür. Onsuz nesne olmaz; onun dışa vurumu nesne/ maddedir. Başka bir anlatımla, "Tanrı, bir olur gök katı biçiminde görünüş alanına çıkar, bir olur melek. Bir olur öğe niteliğine bürünür, aşağılıkların en aşağısına iner, yücelerin en yükseğine çıkar. Öğeler kılığına bürünen, sonra kılıktan kılığa girerek maden görünüşünde olan, ondan bitkiye, sonra hayvana, daha sonra insana dönüşen, o biçimlerde görünen yalnız O'dur (Tanrı). Bütün görünüşlerin ıssı O'dur. Görünüşler ortadan kalksa bile gene salt varlık olan Tanrı kalır."

Görüldüğü üzere, Şeyh Bedreddin'in bir Tanrı'sı vardır ama bu Tanrı İslam'ın Tanrı'sından farklı bir Tanrı'dır. Özel bir yeri ve görünmeme gibi bir sorunu yoktur. Tanrı her zaman görünür. Çünkü o zaten biçim olarak her nesnededir. Örneğin; "Tanrı herhangi bir varlık biçimine girerek ermişlere bugün de görünür." Kı-

sacası Şeyh Bedreddin ateist değildir ama duyular dünyasının varlığını kabul eder. Bu dünya onda bir gerçek ancak bu dünyanın tözü de Tanrı'dır, salt varlıktır. Onun bu yönü, tüm nesneleri Tanrı'nın görünüşü yapmıştır. Ve insanı Tanrılaştırmıştır. "Bir insan ben Tanrı'yım dese bu yanlış olmaz." diyor. Çünkü onda konuşan Tanrı'dır, o Tanrı'nın sadece bir görünüşüdür. Böylece Şeyh Bedreddin Tanrı'yı "aşmıştır" ve İslamdaki Tanrı anlayışından çok farklı bir Tanrı kavramına ulaşmıştır. Düşüncesindeki çelişkiler ise, onun kuşkuculuğu ile idealist anlayışının bir sonucudur. Bu çelişik durumlarda farklı şeyler aramak ise anlamsızdır. O dönemin kültürel olgunluğu ve bilim ile bilim yöntemlerinin düzeyi vaya gelişmişliği ancak bu düzeyde bir düşünce sistematiğine uygun iklim ve toprak yaratmıştır.

EVREN

Bütün varlıkları Tanrı'nın görünüşü olarak kabul eden Şeyh Bedreddin evreni de Tanrı'nın bir görünüşü, ortaya çıkışı olarak değerlendirir: "**Evren soyu, türü, özü bakımından kesin olarak önsüzdür(*kadimdir, ezelidir*), önüne önyoktur, onun sonradan ortaya çıkışı özü gereğidir, zaman yönünde değildir**." Onun sonradan çıkışı özü gereğidir, diyor Şeyh Bedreddin. Çünkü önce Tanrı vardır; evren Tanrı'nın görüş alanına çıkışı ile oluştuğuna göre evren tek başına- kendi kendine var olamaz; kendi başına bir varlık değildir. Önce Tanrı vardır, sonra onun görüş alanına çıkışıyla varlaşan evren vardır.

Evren ve tüm nesneler Tanrı'nın bir görünüşü ise, ilk ve bir olan Tanrı ise her şey Tanrı ile başlar ve Tanrı ile biter. O zaman evren de, hangi anlamda ele alınırsa

alınsın; Tanrısaldır, Tanrıyla vardır. Tanrı'nın bir görünüşü olmayan, ondan ayrı bir evren yoktur. Evren ve onun içinde yer alan her şey Tanrı'nın bir görünüşüdür veya Tanrı'dır. Yani bir nesne ne kadar Tanrı ise bir o kadar Tanrı değildir. Çünkü onlar, Tanrı'nın görünüşüdürler, bu anlamda Tanrı'dan ayrıdırlar ama aynı zamanda onların özü Tanrı'dır. Ayrı ayrı parçalar olarak Tanrı olmadıkları kadar; öz bakımından Tanrı'dırlar ve Tanrı'nın görünüşleridirler.

Şeyh Bedreddin'de birinci veri Tanrı'dır; madde ise onun türevleridir; görünüşleridir. Yani Bedreddin'de töz, ilk, bir öz ve ide olarak kabul edilen veriler Tanrı'dır. Diğer bütün nesneler, görüngüler veya duyular dünyası ikinci veridir; evren dahil...

SALT VARLIK

Salt varlık veya mutlak varlık kendi kendine yeten, herşeyden bağımsız varolan, önsüz ve sonsuz olandır. Yani hiç bir güç tarafından yaratılmamış, kendi kendine yeterli ve kendi özüyle varolandır. Salt varlığın varolması için bir başka nesnenin yardımına gereksinmesi yoktur. Bu salt varlık tüm doğanın-evrenin özüdür; yaratıcısıdır. Salt varlık Kant'ta "kendinde şey"dir ve doğa ötesi bir varlıktır, ilktir. Hegel'de Us'tur. Marksist Materyalizmde ilk veri maddedir. Şeyh Bedreddin'de tek varlık Tanrı'dır; ondan başka Tanrı yoktur. Tanrı'dan başka varlık olsa, salt varlık Tanrı olmaz. İki varlık yoktur, tek varlık vardır. Bu da Tanrı'dır. Ve herşey bu Tanrı'ya bağlıdır, onun görünüşüdür. Başka bir anlatımla bütün varlık türlerinin oluşunu sağlayan salt varlık, Tanrı'dır.

Şeyh Bedreddin'in salt varlık olan Tanrı'sı ile İslam'ın salt varlık olan Tanrı'sı epey farklıdır. İslam'ın

Tanrı'sı yaratır ama yarattıkları onun görünüşü değildir, ondan yabancı ve kopuktur. Ama Bedreddin'de salt varlık olan Tanrı, yarattıklarıyla görünür, onlarsız var olamaz, onların içindedir ve özüdür.

OLUŞ

Oluş; varolmak, varetmek veya yaratmak ile içiçedir. Bir şeyin varolması, bir oluştur. oluşumdur. Bu oluş, belli koşul ve olanakların bir araya gelmesiyle bir varlığın biçimlenmesiyle ve nitel bir durum alma sürecidir. Şeyh Bedreddin'de oluş, doğanın olanak ve koşullarıyla varolan bir nitelik değildir. O, oluşla ne yaratılmayı ve ne de yoktan varolmayı anlar. Zaten Şeyh Bedreddin'de yoktan varolma yoktur. Onda Tanrı vardır. Yani salt varlık vardır. Bu da ne yaratılmış ve ne de yoktan varolmuştur. Salt varlık önsüz ve sonsuzdur. Bu bağlamda ona göre oluş, bir ortaya çıkış, bir görünüştür. Bu ortaya çıkış ve görünüşün kaynağı Tanrı'dır. Oluş, varolma; Tanrı'nın görünüş alanına çıkması ve kendini göstermesidir. Her şeyin başlangıcı ve sonu Tanrı olduğuna göre, Tanrı önsüz ve sonsuz olduğuna ve tek varlığın; aynı zamanda tüm varlıkların kaynağı Tanrı olduğuna göre, Oluşda Tanrı'nın özünden, Tanrı'nın dışında ve ondan bağımsız değildir.

Şeyh Bedreddin, oluşu ve olanağı da bir düş olarak değerlendirir : "... Olanak görünüş bakımından gerçek değil bir düş ürünüdür, sonradan oluş, önsüz oluş görünüşlerde (suretlerde) birbirinin ardınca ortaya çıkar. Oysa görünüşten beri olan gerçek varlık da bu görünüş içindedir..." Yani bir anlamda herşey düştür. Gerçek varlık, düş olmayan varlık Tanrı'dır. Bu görünüşler Tanrı'nın dışa vurumundan başka bir şey değildir. Görünüşten önce varolan gerçek varlık bu görünüş için-

dedir.

TİN (RUH)

Şeyh Bedreddin'in ruhlara bakışı Tanrı'nın nesnelerle bütünleşmesi biçimindedir. Ruhlar Tanrısaldır; tüm nesneler ortadan kalksa da ruhlar ve soyut varlıklar yok olamaz. Ama soyut varlıklar, ruhlar nesnelerden ve/veya gövdeden ayrı düşünülmez. Ona göre, insanın gövdesi ruhtur, haktır. Ruh ve hak örneklerinin birikimi ile yoğunlaşır; örnekler ortadan kalksa bile; ruh ve hak gene özelliğini kazanır ve eşi olmayan hak kalır. Çünkü görünüş veya örnekler, Tanrı'nın veya salt varlığın evrende görünüşüdür. Ruh Tanrı'nın cisimdeki özüdür. Cisim yok olursa, ruh özüne döner. Ama ruhsuz bir gövde olamaz; ruhlar da gövdesiz olamaz. Ruhlar, salt varlığın biçimde var oluşudur. Biçim-nesne ve ruhlar bir birleşimdir. Birinin yokluğu diğerini yadsır. Bununla birlikte ruh ölümsüzdür; çünkü haktır. Nesne yok olunca ruh özüne dönerek birliğe, tüme ve kendinde şeye ulaşır. Yine tüm nesneler, görünüşler öz bakımından birdirler. Ama görünüşte, nitelikte farklılık kazanırlar. Örneğin insanla öteki canlılar arasında bileşim bakımından ayrılık vardır, bu ayrılık özde değildir. Sadece ayrılık, özün varlık aşamaların her birinde özel bir nitelikle görünüş alanına çıkmasıdır.

Şeyh Bedreddin'de Tin; Tanrı'nın nesnelere, biçime dönüşmesidir; bir eylemdir; nesnelere dirilişi ve eyleme geçmeyi sağlayan güçtür. Bu anlamda ortaya çıkışı gövdeden sonradır. Ancak, ruh öz bakımından ve Tanrısal oluşundan öncedir. Bu çıkış gövde ile ifade bulan birliğinden gelir. Önce gövde sonra ruh... Ama ikisi eş zamanda çıkmıştır. Gövde görüntüsüne dönüşüne ruh

dendiğinde, burada ruh gövdeden öncedir. Bir de "misali evren" denen bir evren var. Şeyh Bedreddin'de bu durumda ruh misali evrenden de öncedir. "Misali evren" ise, gövdeden bir aşama öncedir.

Bütün bu karışık ve esrarlı anlatımın ardında Şeyh Bedreddin'in sübjektif idealizm olarak tanımlanabilecek evren açıklamasının özeti şudur: Mutlak Ruh, (yani Tanrı) bütün nesnelerin fikrine (misali evren) önceden sahiptir. Nesnenin gövdesini oldurur ve onun içine o nesnenin ruh misalini kendinden işler

DÜŞ

Düş ve rüya sorunuyla da ilgilenen Bedreddin diyor ki, "(...) Bilgisizlerin sandıkları gibi düşte görülenler apayrı varlıklar değildir. Çünkü insan uyanırken düşündüğü konuyu uykuda da düşünebilir... İnsan uyanıkken bildiği, düşündüğü, gördüğü nesneleri düşte de görür, işittiği sözleri işitir, tasavvur ettiğine uygun gelen nesneleri görebilir. Gördüğü nesneler başka varlıklar olup düş ruhun soyut varlıklar evrenine ulaşması sonucu oluşsaydı, insanın hiç görmediği, gönlünden geçiremediği nesneleri görmesi, duyması gerekir, kendi türünden olmayan varlıkları da görebilirdi. Oysa gerçek böyle değil, kişinin gördüğü düş ancak düşündükleridir..."

Burada, Şeyh Bedreddin'i epey materyalist görüyoruz. Salt varlık, hak veya Tanrı'dan "bağımsız" düşündüğünde duyular dünyasını kabul ediyor ve bu temelde yorumlar-değerlendirmeler yapıyor. Ama bu onu kendinden şeyi Tanrı olarak kabul etmesi önünde engel değildir. Yani Şeyh Bedredddin duyular dünyasına dönünce materyalist oluyor; öze veya töze gelince meta-fizikçi ve idealist oluyor.

ÖLDÜKTEN SONRA DİRİLİŞ

Şeyh Bedreddin, İslam'da imanın altı koşulunda biri olan ahirete inanmaz. Hani İslam dinine göre, bir gün kıyamet kopar ve yeryüzünde tüm insanlar ve canlılar yok olur. Ondan sonra tüm ölüler dirilir ve dirilişten sonra bir yargılama başlar. İşte, Şeyh Bedreddin bu dirilişe inanmaz. Ona göre ölüler dirilmez: "Bu gövde ile ayrıntıları dağılıp yok olduktan sonra, yeniden eski biçimine dönmez, yeniden birleşip bütünleşemez, varolamaz. Ölüyü diriltmenin amacı da bu değildir." Bedreddin'ne göre, diriliş ve ahiret aldatmacadır, durumu cazip kılmak içindir. Zaten o, ruh ve gövdeyi birlik kabul ediyor. Ruhla gövdenin bir birleşim olduğunu söylüyor. Ruh gövdeden ayrı olamaz, gövdenin yok olması ruhun da özüne, birliğe yani Tanrı'ya dönmesidir.

Şeyh Bedreddin'e göre, ölü gövdelerin dirilmesi, halkın anladığı veya halka anlatıldığı gibi değildir. "Ölü gövdelerin yeniden dirilmesi de halkın anladığı gibi değildir. Ancak bir süre gelir insan soyundan kimse kalmaz, sonra gene topraktan anasız-atasız insanlar doğar, evlenme yoluyla soy türer, bu olabilir işte."

Dikkat edilirse, ölümden sonra dirilmeye inanmayan Şeyh Bedreddin, doğal olarak yaşama bilinen din anlayışından farklı bakmaktadır. Bu düşünce ise, onun toplumsal düzenle ilgili düşüncelerinin biçimlenmesinde önemli bir etkendir. Şeyh Bedreddin'in insana, dünyaya, Tanrı'ya bakışı, toplumsal politikalarının ideolojisini oluşturur. Bu durum onun düşünce yapısı çözümlendikçe daha iyi anlaşılacaktır ve daha iyi kavranacaktır.

CENNET VE CEHENNEM

Ahiret, ölüm ve dirilişe getirdiği farklı bakışa bağlı olarak, Şeyh Bedreddin cennet ve cehennemi bilinen anlamıyla reddediyor. Cennet ve cehennemin aslında olmadığını söylüyor ama bunu biraz "utangaç" ve İslam'la uzlaşır biçimde söylüyor: "Ahiret işlerinin, bilgisizlerin sandıkları gibi olmadığını bil. O işler görünmeyen (gayb ve meleküt evreniyle ilgilidir, sıradan kimselerin sandıkları gibi duyu evreniyle ilgili değil...)" Burada, iki evren söz konusudur. Biri duyu evreni, yaşanan, görünen ve dokunulan somut evrendir. Bu anlamda öbür dünya; cennet ve cehennem yoktur. "Aslında peygamberlerin ve özü arınmış kimselerin sözleri doğrudur, yanlış olan sözlerini anlamamadır" diyor Şeyh Bedreddin. Yani peygamberler ve ermişlerin bahsettiği cennet ve cehennemden, yanlış anlamlar çıkarmamak gerekir. Onların söylediklerinin anlamı çok farklıdır.

"(...) iyi bil, kuşkulanma, bildirilerle bize ulaşan, yazılı belgelerle anlatılıp yayılan cennet, huriler, köşkler, ağaçlar, yemişler, ırmaklar, azap ve ateş, bunlara benzeyen başka varlıklar sözcüklerin yüzeyden anlamlarıyla açıklanamaz, onların daha derin anlamları vardır. Onları ancak Tanrı ile yakınlık kuran, içi-dışı arınmış kimseler bilirler, anlarlar..."

Kısacası Bedreddin, cennet ve cehennemin ölümden sonra gidilecek yerde olmadığını, bunlar gerçek yaşamda yaşanır. Bunlar düş ülkesinde vardır. Düş ülkesi ise, ölümden sonra değil, yaşanan dünyadadır: "Meleküt evreni ise evrendedir ancak bu duyu evreninde, gözle görünen evrende gerçekleşirler." Duyu evreninden, düş evrenine ulaşmak; saf, temiz olmakla

olur. Arınmış ve iyilik dolu kimseler, düşlerinde cenneti; arınmamış ve belli olgunluğa erişmemiş kimseler de düşlerinde cehennemi görür: "Meleküt evreni duyu evrenin iç yüzü durumundadır. İyiliğe yol açanlara melekler, kötülüğe götürenlere de şeytanlar, iblisler denmiştir. Bu nedenlerden dolayı her biri kişinin anlayış yeteneğine düşlenen bir kişiliğe bürünerek görünüş alanına çıkar. İnsan onu (Meleği-Şeytanı) başka insanlar gibi bir kişi sanır, görünen bir gövdesi var diye düşünür. Gerçek ise böyle değildir, bu görünüş içevrendir, ona düşlediği nitelikte görünmüştür. İnsan, ilkin, bir nesneye iyice baksa, sonra gözlerini yumsa onu gene görüyormuş gibi olur."

Şeyh Bedreddin'in önemsemediği düşler evreni, duyular evreninin düşsel bir yansımasıdır. Açıkçası Bedreddin cennet ve cehennem kavramını yeryüzüne indirir. Düşler ise, kişinin gerçek yaşamında gördükleri ve yaşadıklarının yansımasıdır. Her nesne ve görünüşte Tanrı'nın özü-varlığı olduğuna göre; ermişler, olgun ve iyi insanlar; duyular evreninde cenneti yaşar. Bunun yolu ise ibadettir:"(...) Onları ancak Tanrı ile yakınlık kuran, içi dışı arınmış kimseler, anlarlar. Tapınmayı (ibadeti) gerekli göstermenin amacı gönülleri geçici varlıklardan sıyırıp en yüce varlığa, başlangıcı olmayan varlığa yönelmektir."

Özetle, bilinen İslami yorumu ile cennet ve cehennem yoktur. Bunlar birer düştür. Düş ise, gerçeğin iç yüzüdür. Şeyh Bedreddin gerçek yaşamdan hareketle, düş ve gerçeği açıklıyor. Düşü, gerçekliğin bir yansıması olarak kabul ediyor. Kendisinin ya pek çok konuda kafası net değildir ya da dönemin en üst algılayışı ancak bu noktaya varmıştır. Bir taraftan materyalist bir açıklama, bir taraftan meta-fizik inanış ve

açıklamalar. Maddeden hareketle, soyutu açıklıyor ama soyutu gerçek kabul ediyor.

Ama ne olursa olsun, cennet ve cehennemi yadsıması, onu duyular dünyasının düşsel bir yansıması olduğunu açıklaması önemli bir aşamadır. Bu aynı zamanda cennet ve cehennemin maddi yaşamda olduğunu söylemenin, istersek yeryüzünü cennetleştirebiliriz demenin dolaylı bir ifadesidir.

YARATILIŞ

Şeyh Bedreddin'de yaratılış, yoktan varoluş biçiminde değildir. Yoktan varoluşu kabul etmek, Şeyh Bedreddin'e göre, salt varlık dışında bir yaratıcıyı kabul etmektir. Bu da Tanrı'nın varlığıyla çelişir. Tanrı'dan başka hiç birşey kendi kendine yeterli değildir. Tanrı'da ise yok yoktur. Tanrı düşüncesinde yokluk olamaz, dolayısıyla yoktan varolma da olmaz. Her şey Tanrı'nın özünün bir fışkırmasıdır; bunu böyle görmek gerekir.

Bu yaratılış, görünüş alanına çıkıştır. Bu çıkış ise, Tanrı'nın özü gereğidir. Tanrı'nın özünde görünüş alanına çıkış isteği vardır. Bu istek sonucudur ki, evren ve evrendeki bütün varlıklar yaratıldı. "Tanrı'nın özünde ortaya çıkış, görünüş eğilimi vardır, bu da Tanrı'nın tikel nesnelerde görünüş alanına çıkışı ile gerçekleşir. Yüce Tanrı'nın 'ben gizli bir gömü idim bilinmeyi sevdim, beni bilsinler diye insanları yarattım' sözleri bunu gösterir."

Tanrı önsüz ve sonsuzdur. O ne yaratılmıştır ne de varedilmiştir. O her zaman vardır. Bütün evren ve evrendeki bütün nesneler Tanrı'nın özünün fışkırmasıdır; O'nun nesneler şeklinde biçim almasıdır. O'ndan başka varlık yoktur, bütün varlıklar ondan gelir, bütün varlıklar onun görünüş alanına çıkışıdır. Burada

aslında, Tanrı da yoktan var edemiyor. Çünkü onun dışında başka hiç bir şey yoktur. İslam dininin inanışına göre, Tanrı yoktan var edebilir. Nihayet yeri göğü ve insanları yoktan var etmiştir. Oysa Bedreddin'de bunlar yoktan varedilmemiş, bunlar Tanrı'nın görünüşleridir. "Tanrı, bütün işlerin kendi özünden doğması olgunluk nitelikleriyle nitelemiş olması yüzünden salt varlıktır, Tanrı denmesi de bundandır. "

VARLIK BİRLİĞİ

Varlık Birliği Bedreddin'de önemli bir konu sayılır. Ve aynı zamanda tüm konuların düğümlendiği yerdir. Ve Şeyh Bedreddin'în düşünce yapısının merkezi ve kalkış noktasıdır. Şeyh Bedreddin her şeyi Tanrı'dan başlatır. Deyim yerindeyse, Tanrı'yı bile Tanrı'dan başlatır. Ama onun Tanrı'sı maddenin içindedir, maddenin özüdür. Çünkü, Tanrı bilinmeyi ve görünmeyi istediği için bu böyle olmuştur. Şeyh Bedreddin'e göre bu böyledir. Platon veya Eflatun madde ile ideyi birbirinden ayırarak; düşünceyi maddeden ayırarak felsefede yeni bir çığır açmışlardı. Böylece metafizik felsefenin temellerini attılar. Kendi koşullarında bu önemli bir gelişmeydi ve önemli bir ilerlemeydi. Yani düşüncenin maddeden ayrılması ve maddenin biraz olsun özerkleşmesi anlamında... Bu kendi koşullarında düşüncede bir "devrim " sayılır. Buna benzer ama bunun tam karşıtı bir "devrimi" Şeyh Bedreddin kendi tarihsel koşullarında yapıyor. İdeyi maddenin içine yerleştirerek, bir anlamda Tanrı'yı maddeleştirerek...

İdealist düşüncede ve tek Tanrı'lı dinlerde, birlik Tanrı'dır. Bunun yorumlanışı ve kategorileştirilmesi ayrı da olsa, hepsinin buluştuğu yer Tanrı'nın birliğidir: Tanrı tektir; birdir, ondan başka Tanrı yoktur. Varlık Bir-

liği materyalizmde de vardır, Marksist materyalizmde Varlığın Birliği madde de somutlanır. Her şeyin var oluş kaynağı maddedir. Tabii idealist felsefe akımına giren düalistler de (ikiciler) vardır. Konumuz farklı felsefi akımların çözümlemesi veya eleştirisi olmadığından, anımsatıp konumuza devam ediyoruz.

"Tanrı'dan başka tapacak yoktur sözü, evrende Tanrı'dan başka varlık yoktur anlamına gelir".

Evren dahil herşey Tanrı'dan geldiğine göre, herşeyin özü Tanrı ise, "Bir nesnenin ben Tanrı'yım demesi özü gereğidir." Çünkü, "her varlık Tanrı'dan gelmektedir". Bu düşünce, Şeyh Bedreddin'i "ben Tanrı'yım" demeye götürmüştür. Çünkü her varlık gibi insanın da özü gereği ben Tanrı'yım, tanrı benim demesi doğrudur. "Varlık Birliği nedeniyle ben o'yum o'da ben. Görüntüsü görüntüm olmuş, benim görüntüm de o'nun görüntüsüne bürünmüş. Benim kıvranışım o'nun kıvranışı... Ne görmüşsem ondan sonra da Tanrı'yı görmüşüm".

Şeyh Bedreddin Varlık Birliğine inanıyor. Ama Şeyh Bedreddin, Tanrı ile maddeyi bütünleştiriyor. Tanrı maddedir madde Tanrı'dır. "Bir ağaç ben Tanrı'yım derse, doğrudur. Bu onun özü gereğidir". Oysa İslam'ın Tanrı'sı yaratır. Maddenin üstündedir. Tanrı buyurur, melekler yerine getirir buyruklarını. Oysa, Şeyh Bedreddin'de her şey Tanrı'dır; Ondaki Varlık Birliğinin özeti: "Her nesne Tanrı'dır, Tanrı her nesnedir."

US

"Usun; görüş, düşünüş, seziş ve açık seçik kavrayış konularında bir anlama aracı olduğunu bilesin..." Şeyh Bedreddin, usu bir düşünme aracı veya düşünen

madde olarak kabul etmez. O, usu sadece bir anlama aracı olarak görüyor. Ama usu, görüş, düşünüş ve açık seçik kavrayışta da yetersiz bir anlama aracı olarak görüyor: "Sofilerin usa ayakbağı, örtü demeleri düşünme ve görüş nedeniyledir. Çünkü düşünme gücüne düş kurma ve kuruntu da katılıp usu yanıltabilir. Bunun sonucu us da nesneleri olduğu gibi kavrayamaz..."

Düş ve kuruntunun düşünme gücüne katılıp, us'a anlamada zorluk çıkartması ve onu yanıltması olasıdır. Bu nedenle, düşünme bakımından us'a bağlanmak ve güvenmek geçicidir. Çünkü us insanı yanıltabilir. Gönlün gerçekleri görmesinde ayakbağı ve örtü olma durumunu alabilir. "(...) Düşünce bakımından us'a bağlanmak, ona güvenmek geçicidir. Gönlün gerçekleri görmesini önler, insanı saptırır.." diyor, Şeyh Bedreddin. Görüldüğü üzere, Şeyh Bedreddin us'a karşı güvensizdir, us'u sezgiden ayırır, özün ayrı bir Tanrısal görünüşü olarak görür ama işlevleri bakımından ikisinin işbirliğini öngörür. Dahası us'un gerçekleri tam görmesi için sezgiye gereksinmesi vardır. Sezgi olmadan us yetersiz kalır ve insanı yanıltır.

"(...) Her us için iki yön vardır: Bir düşünceye, görüşe dayanan anlayış, öteki ise gönlün arıtılmasına bağlı anlayış..." Burada us'un iki işlevi ve niteliği ile karşılaşıyor. Us bir anlama ve kavrama aracıyken düşünceye, gönlün arıtılmasına dayanmak zorunda görülüyor. Çünkü us, tek başına gerçekleri kavrayamaz. Us ancak sezginin yardımı ve ışığıyla gerçekleri kavrar... Sezgi yoluyla kavrayış daha doğru, daha güvenli, daha kesindir, yanılmayı önler. Görünüşe, düşünceye bağlanan us'a düş kurmalar karışır; o yolda yanılmak çok olur. Sezgi yolu ise gönlü arıtmayı, Tanrı'ya yönelmeyi, peygambere uymayı, onların yolunda gitmeyi

gerekli kılar.."

Şeyh Bedreddin us'a önem veriyor ama, sezgiye bağlanmamış ve onu temel almamış bir us'u yanılgılı buluyor. Çünkü ona göre us sınırlıdır ve Tanrısal olanı kavrayamaz, onlar us'un sınırlarını aşar... "Us, kuruntu, düş-kurma (gibi) bu nitelikleri kavrayamaz..." Oysa bu nitelikler, Şeyh Bedreddin'e göre bütün nesnelerde vardır. Us, ancak gözle görüleni ve elle tutulanı anlar; kavrar ve düşünmeye dayanır. Buna karşılık usun kavrayamadığı Tanrısal öz vardır her nesnede. Bu gözle görülmeyeni, elle tutulmayanı içe doğuş-sezişle anlamak mümkündür. Ki, bu ancak sezgiyle kavranıp anlaşılabilir. Düşünme gücüne kuruntu ve düş kurma karışarak gerçeğin us'la anlaşılmasını engeller.

Şeyh Bedreddin'in düşünce yapısında en önemli unsur, us ve sezgiyi birleştirmesidir. Burada sezgi önde gelir, us ona bağlıdır. Sezgi Tanrısal olanı kavratır ve anlaşılmasını sağlar. Us Tanrısal olmayanı, yani nesnel gerçekliği kavramaya ve anlamaya yardımcı olur. Ama us insanı yanıltır, sezgi yanıltmaz. Us'un yanılgısının ortadan kalkması ancak sezgiye bağlanmayla olur.

Şeyh Bedreddin'e göre, yanılgılardan arınmak, bulanık düşüncelerden kurtulmak ve aydınlığa kavuşmak için, insanın içe kapanması ve dünya tutkularından sıyrılması gerektir. Çünkü düşünme yolunda gönül arınması olmadığından, azgınlık, yanılma vardır. "... Gerçeği arayan kişinin peygamberlerin yoluna girmesi, içe kapanması, dünya tutkularından sıyrılması, bulanık düşüncelere kapılıp us'a bağlanmaması gerekir. Sonunda bulanıklık ortadan kalkar, gerçek bütün açıklığıyla görünür."

Burada Şeyh Bedreddin' in "dünya nimetlerine"

önem vermeyen düşüncelerini görmek mümkündür.

SEZGİ

Şeyh Bedreddin ilk başta bir bilim adamı kimliğiyle karşımıza çıkıyor, bir pozitivist ve akılcı olarak karşımıza çıkıyor. Daha çok ise, İslam hukukçusu-fıkıhçısı olarak ün yapıyor. Tabii dini eğitim görmüş ve İslam kültürüne göre yetişmiş mümin bir bilim adamıdır. Ancak bilimsel gerçeklerle Osmanlı'nın din gerçekliği, toplumsal gerçeklik onu kitabi İslam'la karşı karşıya getirmiştir. Bu onu belli bir arayışa ve yönelime iter. Bilimsel kuşku ve eleştiriyi kendi kültür ve anlayışına uygun olarak kullanır.

Daha çok bilgi edinmek ve gerçeği aramak için, bilindiği gibi, uzun yıllar süren bir yolculuğa çıkar. Bir süre konakladığı Mısır'da Hüseyin Ahlati ile karşılaşır. Duygu ve sezgi adamı olan Şeyh Hüseyin Ahlati, Bedreddin'deki kabiliyeti ve üstün bilgiyi görür. Onu etkiler ve onu yeni bir yönelime iter. Bilim ve duyguyu birleştirme süreci başlar. Önce sadece us'a önem veren Şeyh Bedreddin duygu ve sezgiye de önem vermeye başlar. İkisinin birlikteliği ile olayları ve bilgileri daha iyi kavrayıp anlayacağına karar verir. Ama sezgiyi belirleyici olarak kabul eder, doğru bilgi için...

Bunu neden mi tekrarladık? İsmet Zeki Eyüboğlu ve bazı yazar/araştırmacılar Şeyh Bedreddin'i tasavvufçu olarak değerlendiriyor da ondan. Oysa Şeyh Bedreddin'in tasavvufçu yönü olmakla birlikte; onlardan ayrılan yönleri daha ağırlıklıdır. Us'a verdiği önem yaşamı değiştirme çabaları ve yoksuldan yana toplumcu düşünceleri; onu tasavvufçuların halktan yabancılaşmış ve uzaklaşmış özelliklerinden kalın çizgilerle ayırır. Çileci tekke tasavvufçularından da önemli ayrılıkları var-

dır; Şeyh Bedreddin'in. Evet, Şeyh Bedreddin tasavvufun Varlık Birliği ile içrek yönlerini kendi felsefesine katmıştır ama sadece bu özelliklerin ekseninde düşüncesini üretmemiştir. O Tanrı'ya ulaşmak isterken içe kapanmayı bir yöntem olarak almış fakat dünyayı bundan ayrı düşünmemiş ve dünyayı değiştirmeye çalışmıştır.

Bu kısa girişten sonra konumuza dönüyoruz. Şeyh Bedreddin'de sezgi aklın ulaşmadığı ve görmediğini kavramasını sağlar. Üstelik us yanılır ama sezgi yanılmaz. Bu nedenle gerçekleri kavramada güvenilir olan sezgidir. Sezgi, keşif veya seziş; bilginin doğrudan doğruya içe doğuşu gönülden uyanması anlamına gelir. "Görüşe, düşünceye bağlanan us'a düş kurmalar karışır, o yolda yanılmalar çok olur. Sezgi yolu ise, yönlü arıtmayı, Tanrı'ya yönelmeyi, peygambere uymayı, onların yolunda gitmeyi gerekli kılar."

Ancak herkes sezgi yoluyla doğruya ulaşamaz. Çünkü sezgi, belli bir olgunluk aşamasından sonra ortaya çıkar. Sezginin ortaya çıkması ve gelişmesi içe kapanış, derin düşüncelere dalış, dünyevi bütün tutkulardan kopuş ve sıyrılış yoluyla gerçekleşir. Bu da belli bir birikim ve bilgi ister. Bu nedenle sezişlerle gerçeklere ulaşmak ve Tanrısal gerçekleri görmek ancak ermişlere özgüdür. Sıradan insanlar bunu başaramaz. "(...) Ancak peygamberlerin yorumlarını erenler bilir. Başkaları bilmez, onlar bu konuda yetkili değildir. Erenler bunu sezişle (keşf ile) bilirler. Halkın bu konuda kapıldığı sanıların nelerin olduğunu anlarsın artık."

Ermiş kişilere özgüdür seziş. Tanrı'nın ve peygamberlerin söylediklerini veya ilettiklerini ancak ermişler anlar. Çünkü ermişler maddi dünya nimetlerinden ve tutkularından arınmış derinleşmiş ve

yoğunlaşarak Tanrı'ya yakınlaşmış kimselerdir.

Bu aynı zamanda Şeyh Bedreddin'in kendisini bir ermiş olarak görmesi, yoğunlaşıp derinleşerek Tanrı'nın içine doğduğunu, seziş yoluyla kendisine mesaj ilettiğini ve bu içe kapanışta Tanrı'ya ulaştığını vurgulamasıdır. Açıkçası şunu diyor; benim söylediklerim seziş yoluyla Tanrı'nın bana verdiği bilgilerdir. Tüm nesneler Tanrı'nın görünüşü olduğuna göre; insan ise, bu görünüşün en olgun biçimi olduğuna göre her nesne gibi insan da Tanrı'dır. Tanrı'nın içe doğuşunu gerçekleştirmek ise, belli bir arınma ve olgunlaşmayı gerektirir. Dünya nimet ve tutkularından arınmış kimseler Tanrı ile iletişim kurabilir. Kimi Tanrısal yeteneklere ulaşabilir. Çünkü Tanrı insandır...

Şeyh Bedreddin aklın ve okuma ile edinilen bilgilerin yetersiz kaldığı durumlarda sık sık içine kapanır, çileye çekilir. Hatta evde ve çeşitli ortamlarda derin düşüncelere daldığında düşler gördüğünü ve düşler aracılığıyla Tanrı'nın kendisine göründüğünü iddia eder. Bu durumlardan birini şöyle açıklar; "kimi zaman okumaya daldığımda gönlüme birisinin görüntüsü düşer; pırıl pırıl olur, beni işimden eder, gönlümden gitsin isterim gitmez bir türlü. Sonra sabahtan, o kimse beni görmeye gelir, gözümle görürüm onu..."

YANILMA

Her ne kadar yanılmada bilgisizlik ve us'un düşünceye dayalı yönü bir etken ise de; yanılmanın asıl kaynağı özü arınmamışlık ve geçici tutkulara bağlanmadır. Özü arınmamışlık, tüm kötülüklerden arınmamışlıktır. Bu da geçici tutkularla bağlantılıdır. Yani dünya işlerine, mala-mülke önem vermedir. Dünya ni-

metlerine ve zevklerine bağlanıp Tanrı'dan uzaklaşmadır.

Bu durum kendi içerisinde ahlâkı, iyi-kötü faktörünü de bulundurmaktadır. Arınma ve geçici tutkulara bağlanmama bir ahlâkı zorunlu kılar. Aktöre kendi özünde iyiliği barındırır; karşıtı ise, kötülüğü barındırır. İyiliği Melekler, kötülüğü ise Şeytan temsil eder. "Hak'tan yüz çeviren kişi de şeytandır. Uyuyan bir kimsenin gönlü kötülüklerden arınmışsa gördüğü düş olduğu gibi gerçekleşir, yanılma olmaz artık."

AKTÖRE (AHLÂK)

Şeyh Bedreddin, tarihte pek çok benzerine rastladığımız idealist devrimci düşünce adamlarında gördüğümüz gibi etike (ahlâka) önemli bir yer verir. Ahlâksal bağlamda eleştirilerini yoğunlaştırır. Toplumun refah ve mutluluğunu ahlâksal bağlamda ele alır. Yani üretim güçleri ve ilişkilerinin birliğinin zorunluluğu temelinde toplumsal süreci ele almaz. Bunun üzerinde yükselen değerler ve bu değerler içinde yer alan aktöreyi değerlendirmez. Yani maddi yaşamdan bağımsız bir aktöre ama toplumsal ilişkileri etkileyen, hatta belirleyen bir aktöre. Ancak biz, Şeyh Bedreddin'in yaşadığı koşulları, tarihsel süreci ve kültürü dikkate alarak ondan tüm boyutlarıyla materyalist bir yaklaşımı bekleyemeyiz.

Ortaçağa ilişkin F.Engels'in dediğini hatırlarsak konu daha çok aydınlığa kavuşur. **"Ortaçağ; felsefe, politika, hukuk gibi ideolojinin tüm biçimlerini teolojiye bağlıyor ve teolojinin alt dalları olarak görüyordu... Yığınların duygu dünyaları yalnızca dinsel gıdalarla besleniyordu; bu bakımdan da... Yığınlara kendi çıkarları ancak dinsel kılık altında**

gösterebilirdi."

Şeyh Bedreddin de ideolojisinin tüm biçimlerini teolojinin alt dalları olarak görüyor ve kendince özgün yorumlar ve açılımlar yapıyordu. Ahlâk konusunda da aynı yöntemi benimsemişti. Ahlâkın en temel bileşeni iyilik ve kötülük kavramlarıdır. Ahlâkın estetik temel bileşeni ise, çirkin ve güzeldir. Şeyh Bedreddin'e göre iyilik ve güzellik erdemleri Meleklerde cisimlenir; kötülük ve çirkinlik ise, Şeytanda cisimlenir. Başka bir söylemle; tüm iyi ve güzel davranışları temsil eden **Melek'**tir; tüm kötülük ve çirkinliklerin temsilcisi **Şeytan'**dır. İnsanda bu iki davranış biçimi saklıdır. Etkin, egemen olan hangisi olursa, insan ona eğilim gösterir. Bu durum sadece insandaki iki eğilimi açığa çıkarmaz, insanları da iyi ve kötü diye ikiye ayırır.

"Seni Tanrı'ya (hak'ka) götüren, Tanrı'ya gitmen için özendiren her nesne Melek'tir, Rahman'dır, Tanrı'dan başkasına götüren, özendiren her nesne ise **İblistir**, Şeytandır. Seni yüce Tanrı'ya yönelten güçler meleklerdir. Gövdeye bağlı Şehvet koşullarına götüren güçlerin de şeytanıdır..." Şeyh Bedreddin'in yaşadığı dönemde çürüme, şehvet ve her türlü ahlâksızlık dizboyudur. Adeta düşkünlük düzeyindedir. Özellikle Saray çevreleri hayvanca zevk ve cinsel açlığın tutsağı konumundadırlar. Bu çevreyi yakından tanıyan Şeyh Bedreddin'in ahlâka önem vermesi kadar anlaşılır birşey olamaz.

Ahlâksal düzlemdeki iyi-kötü ile güzel-çirkinin insanda açığa çıkmasının ve egemen olmanın kaynağı nedir, Şeyh Bedreddin'e göre? Burada Şeyh Bedreddin bunu tamamen kişinin eğilimine bırakıyor. Bu davranışın kaynağı kişinin özüdür. Oysa bu öz Tanrısaldır. Bu nokta da Şeyh Bedreddin genel düşünce sis-

tematiğine göre farklı bir yorum ve açıklama getirir. "Şeytan kan damarlarında dolaşır" peygamberlerin bu sözünden kalkarak şöyle diyor, Şey Bedreddin: "İnsanın kan damarlarında dolaşan şeytanlar ise hayvansal nefsi şehvete sürükleyen, o nefiste bulunan güçlerdir. Bu güçlere uyularak şeriata ve Tanrı'ya karşı çıkılır..."

İyilik ve kötülük insanın özündedir. Melek ve Şeytanın özdeki mücadelesi insanı iyi veya kötü yapabilir. Ama insan isterse, buna karşın kötü veya anlaksız olmayabilir. Yani bu bir yazgı değildir. bunları Tanrı yaptırmıyor, insanın kendi özü yapıyor. Şimdi iyi veya kötü olmak insanın elinde midir? Sorusuna bizzat Şeyh Bedreddin'in yanıtıyla karşılık verelim.

"Kelamcılar, yüce Tanrı'nın dilediğini yaptığını söylerler. Bu sözlerden Tanrı kafirin küfrünü, zalimin zulmünü diledi anlamı da çıkar. Dilediğini yapar demek küfrün de, zulmünde onun dileğiyle oluştuğunu söylemektir... Tanrı'nın isteği, dileği evrenin eğilimine (istidadına) göredir... Tanrı bir varlığın eğilimi neyse onu ister, onun eğilim göstermediğini istemez. Çünkü istek eğilimin özüne bağlıdır, evren bir bütün olarak özünün eğilimi gereği ortaya çıkmıştır. İstek özün eğilimine uygun düşme gereğindedir. Tanrı'nın dileğiyle nesnenin eğilim arasında bir eğilim vardır..."

Şeyh Bedreddin'e göre insan iyiye ve güzele isterse ulaşabilir. İyiye ve güzele ulaşmak Tanrı'ya yaklaşmakla olur. Çünkü Tanrı iyinin, güzelin, doğrunun kaynağıdır; Tanrı'dan özüne karşıt bir eylemin çıkmasını beklemek yanlıştır. Geçici tutku ve saplantılardan arınmış, bilgili ve olgun insanlar kötü olmaz, güzele ve iyiye ulaşırlar. Yani burada seçenek insanındır: "Evrende güzel ve çirkin bir yanı bulunmayan

bir nesne yoktur. Tanrı, insana yaptırmak istediği işin iyi yanını gösterir. İnsan da o işi yapar. Gene Tanrı yaptırmak istemediği işin, insana, güzel olmayan yanını gösterir, insan da o işi yapmaz. Durum olgunluk yollarında da, yolların nedenleri konusunda da böyledir..."

O zaman Tanrı, insanı eylemleri karşısında bağımsız bırakmış olduğuna göre; ahlâksızlık, Tanrı isteğine uymamak, kendi özünün kötü (güdüsel-hayvansal) yanına uymak, tutkuların etkisi altında kalmak ve geçici, maddi olana bağlanmaktır. Ahlâksal olan ise, Tanrı'nın isteğine uymak, kendi özünün iyi ve güzel olan yanına uymak, tutkuların ve geçici nesnelerin tutsağı olmamaktır. Bunun karşıtı, Tanrı'dan uzaklaşmaktır.

ÖLÜMSÜZLÜK

Şeyh Bedreddin'in ölüme bakışı çok değişik ve ilginçtir. O, ölümü fiziksel ölüm veya bu dünyadan göçüp gitmek olarak değerlendirmiyor. Fiziksel ölümü kabul ediyor ama öbür dünya onda yoktur. Onda, cennet ve cehennem yoktur... Cennet ve Cehennem düştür; cennet ve cehennem yaşanan dünyadadır." (...) Dünyadan, onun verdiği tatlardan el çeken, aşırı tutkularını yok eden, önsüz-sonsuz olan gerçek varlığa ulaşır. Böyle bir yaşayış için ölüm yoktur.(...)"

Şeyh Bedreddin yakından incelendiğinde; ölümü manevi anlamda ele alıyor ve belli ahlâksal normlara göre değerlendiriyor. Ona göre ölümsüzlük, dünya tutkularından, geçici zevk ve nimetlerden uzaklaşıp Tanrısal varlığa ulaşmaktır. Ölümlü olan ise, bütün bu saydıklarımdan vazgeçmeyen ve Tanrısal varlığa ulaşmayan kimsedir. Şeyh Bedreddin'de ölümsüzlüğün bir başka anlatımı ise; "**ölmeden önce öl de ölümsüz**

olarak diril".

Burada ölümsüzleşmek için Tanrısal Birliğe ulaşmanın, Şeyh Bedreddin'deki anlamı şudur: Güzele, iyiye, bilgiye ulaşmak ve toplum için yararlı olmak, yapıtlar bırakmaktır. Yani tüm kişisel zevk, maddi çıkar ve bunların yarattığı duygulardan arınıp kendini güzele, iyiye ve doğruya ulaştırmaktır. Bu durum Şeyh Bedreddin'de mistik bir hal alıyor ve tüm bu güzel erdemlerin simgesi birlik-**Tanrısal Birlik** oluyor. Aslında Şeyh Bedreddin o günün kendini adamış devrimcisini tanımlıyor ve bunların ölümsüzlüğünü vurguluyor. Ölmeden önce öl de ölümsüz olarak diril. Yani fiziksel ve biyolojik olarak ölmeden önce; nefsini ve özündeki tüm kötülükleri öldür ancak böyle ölümsüzleşirsin, diyor. Ama bunun tersi bir yaşam ise hayvan gibi yaşamak ve hayvan gibi ölmektir. Fiziksel-biyolojik ölüm artık onun için; "yok oluştur".

"Ölmeden önce ölen kimse Tanrısal huylar kazanır; adı sonsuzca anılır. Sonsuzca adı anılan bir kimse sonsuz olarak dirilir... Geçici varlıktan el çeken, varlığının Tanrısal varlık kaynaklarından biri olduğunu bilen kimse ikilikten gerçek varlığa ulaşır. Bu durumda onun için yalnız gerçek ve tek varlık kalır. Bu varlık içinde yok olma olanağı bulunmaz."

Dünyanın geçici tutku ve alışkanlıklarından bağlarını kesen, kendini hak yoluna adayan, arkasında iyi ve güzel şeyler bırakan insan sürekli anılır, dolayısıyla bu insan ölümsüzdür; Tıpkı Şeyh Bedreddin gibi... Ancak o bunu dinsel bir biçimde açıklıyor ve mistik bir görünüm veriyor. Onun bu teokratik ve mistik anlatımının dumanlı perdesi kaldırılırsa ölümsüzlük karşımıza, toplumun iyiliğine, güzelliğine adanmışlık olarak çıkar.

ERMİŞLİK

Şeyh Bedreddin, **Varidat** adlı yapıtında ermişliği şöyle tanımlar: "Ermişlik (vilayet) Tanrı'yı sevmek, onun sevgisiyle gönlünü doldurmak, dünya tutkusundan sıyrılmaktır."

Yani ölümden önce ölüp ölümsüzleşendir. Arınmış, Tanrı birliğine ulaşmış kişidir. Bir anlamda Şeyh Bedreddin'in ideal kişisidir... Güzeli ve iyiyi kişiliğinde temel eğilim yapmış kişidir. Buradaki kişi, bilge, Tanrı'yla sezgileriyle bağlantı kurup gerçeği bilendir. Ermişlik ölümsüzleşmenin, gerçeği kavramanın yoludur. Ermişlik kolay ulaşılan bir aşama değildir. Güçlü bir irade ve inanç ile derin bir bilgi gerektirir. Perhiz veya çile, içe kapanışlar, kişinin irade ve inancının aynı zamanda denenmesidir. Bu olayın sık sık tekrarlanması, sadece Tanrı'yı düşünüre içe doğacak ışığı ve Tanrısal içe doğuşu gerçekleştirmekle sınırlı değildır. Bu pratik uygulamadan kendini tekrar tekrar sınamak, kendini yeniden üretmek ve çelikleştirmek de amaçlanmaktadır.

SEÇME, İSTEM

Seçme ve istem Tanrısaldır. Bir insan istediğini yapma ve seçme hakkına sahip değildir. Çünkü işler Tanrı'nın isteğiyle ortaya çıkar. İnsana düşen, burada olayların nedenini bilmektir. Bu neden Tanrı'dan başka bir şey değildir. İşte, Şeyh Bedreddin bu seçme eylemini **İhtiyar** sözcüğüyle kavramlaştırmaktadır. Ancak **İhtiyar** sadece bilme yetisidir, bir işi yapıp yapmayacağını bilmek değildir. Şeyh Bedreddin'de **İhtiyar'**ın bir başka anlamı da; bilinç, istenç, olgunluk ve inisiyatiftir.

"**İhtiyar;** bir mazhardan (...) ortaya çıkan bir işi or-

taya koyanı bilmektir. O işi yapıp yapmayacağını bilmek değildir..." Çünkü bir işi yapıp yapmamayı bilmek insan bilincini aşıyor. Yapmak veya yapmamak insanın eğilimine göre Tanrı'nın isteğiyle ortaya çıkıyor. Bu eğilim insanın özündeki, Melek ve Şeytanın egemenliğine göre belli olur. Durum bu olunca insana düşen, olayların ve işlerin kaynağını, nedenini bilmektir. İşte İhtiyar bu bilme bilincidir "... Oysa insan dilersem yapmam sanır, bu böyle değildir. İşleri yapmak da böyledir. İstersem yaparım, bu da yanlıştır. Öyleyse ihtiyar bir işin olup olmayacağını kavramaktır. İhtiyar yetisi sadece insanlara özgüdür. Bir işi kavrama bilinci insanda vardır. Sadece insan bilinçli eylemde bulunur. Her ne kadar bir işi yapıp yapamayacığını iç ve dış nedenlere, aşamalara ve öze bağlı olarak Tanrı belirliyorsa da, insan bunun bilincindedir."

Şeyh Bedreddin insan ve hayvanların davranışlarını ayırır. İnsanlar bir işi bilerek yapar. Çünkü insanların bilme ve kavrama denen İhtiyar yetileri vardır. Oysa hayvanlar bilmez ve kavrayamaz. Onlar ihtiyar denen yetiden yoksundurlar. Davranışları temelden insan davranışlarından farklıdır. Biri İhtiyari yapar; diğeri ise gayri ihtiyari... İhtiyar seçme ve istem değildir. Bir işin ve olayın nedenini ve kaynağını bilmektir Şeyh Bedreddin'e göre...

SEVGİ

Bütün oluşum, olgu, eylem ve kavramlar gibi bir duygu eylemi olan sevgiyi de Şeyh Bedreddin, teokratik bir biçimde açıklamış ve mistik bir havaya büründürmüştür. Şeyh Bedreddin'de sevginin önemli bir yeri vardır. O Tanrı'ya ulaşmanın yolunun da sevgiden geçtiğine inanır. Tanrı'nın evren ve diğer örneklerde

görünüş alanına çıkışı sevgidendir. Sevgi insanın özüdür, gönlüdür.

Tanrı'nın bilinmeyi sevdiğinden ortaya çıkışı dolayısıyla evren ve evrende görünen her şeyin özünde bir sevgi vardır. Sevgi de Tanrı'nın özü gereği olduğundan bunun başka bir açıklaması olamaz. Tanrı'yı anmak sevgiyi artırır, insan Tanrı'ya yaklaştıkça gönlündeki sevgi çoğalır. Tanrı'ya sevgi onun tüm biçimlerine olan sevgidir. Bu da tüm doğaya olan sevgidir. En başta da Tanrı'ya en yakın olan veya Tanrı'nın en yakın örneği niteliğinde olan insana sevgi duymayı gerektirir, ona yakınlaşmayı gerektirir. Tanrı'yı seven; insanı da, evreni de sever. Bunları sevmek Tanrı'yı sevmektir. Çünkü bunlar son tahlilde Tanrı'dır. Onun görünüş alanına çıkışıdır. Seven kimse tüm sevdiklerinde Tanrı'yı görür.

Şeyh Bedreddin, Tanrı sevgisinde, tüm evrenin, varolan herşeyin sevgisine ulaşır. En önemlisi ise Tanrı'nın en yakın örneği Tanrı'nın en olgun görünüşü olarak gördüğü insana olan sevgisidir. Ona yakınlaşmayı ve onu sevmeyi öngörmesidir. Burada tüm olgu ve olaylarda olduğu gibi; Birlikten veya Tanrı'dan çoğula; çoğuldan tekrar Birliğe doğru bir perspektif sunmaktadır. Ama odak, başlangıç noktası Tanrı'dır, varılan ve varılmak istenen de Tanrı'dır. Sevgide de bu böyledir.

TAPINMA (İBADET)

İbadet, Tanrı ile kul arasında ilişkinin belli bir düzene bağlanması veya Tanrı'nın sevgisini ve taktirini kazanmak için gösterilen çaba ve pratiklerin tümüdür. Bütün dinlerde tapınma vardır. Bu daha çok kulun Tanrı'ya karşı görevlerini yerine getirmesi Tanrı'nın

kendisini yaratmış olmasına ve Tanrı'nın yaşaması için sunduğu olanaklara karşılık bağlılık ve şükranlarını sunmasıdır. Bir de bundan sonra onun güvencesini ve korunmasını istemek olarak özetlenebilir.

Bütün dinlerde olduğu gibi İslamda da tapınmanın önemli bir yeri vardır. Tapınma çeşitli biçimler altında kurallara bağlanmıştır. Bu tapınmalar ise kendi içinde iki gruba ayrılır: **Farz** ve **Sünnet**. Bunların yerine getirilme biçimleri mezheplere göre bazı farklılıklar arzeder. Şeyh Bedreddin ise tapınmayı çok farklı olarak yorumlar. O tapınmanın bir arınma ve Tanrı'ya kavuşup ikilikten kurtulmanın yolu olduğunu söyler. Bütün ibadet biçimleri bu amaçla yapılır. Gönlü arınmamış, dünyanın geçici tutkularından kurtulamamış ve Tanrı Birliğine ulaşmayı amaçlayan biri bin yıl namaz kılsa da sevapla ilgili bir kazancı olamaz düşüncesindedir, Şeyh Bedreddin.

Şeyh Bedreddin alışılagelen mevcut tapınma anlayışını eleştirir. Ona göre, insanlar, ibadet konusunda açık seçik bir yol tutmamış, gösterişe geçici ve aldatıcı nesnelere kapılmışlardır; bu durumları pratiğinde bellidir. "Bir takım insanlar, bir takım insanlara taparlar. Kimi altın ve gümüş paralara, kimi yenilecek-içilecek nesnelere, yüceliklere, övünç veren varlıklara tapanlar da Tanrı'ya taptığını sanır." Böylece bu davranışların yobazlık olduğunu ve ibadetle bir ilişkisi olmadığını açıklıkla belirtir.

Şeyh Bedreddin'de tapınma bir yaşam biçimidir. Bu da Tanrı Birliğine ulaşma çabasıdır. Bu amaca ulaşmak için de kişinin gönlünün arınmış, tüm geçici tutkulardan kurtulmuş bilge kişi olması gerekir. İbadet bu amaca ulaşmanın yollarıdır. İbadetlerin yerini bulması için gönlün arınmış ve kişinin tüm kötülüklerden arın-

mış olması gerekir. "(...) İbadetlerin direği onlardaki belli bir amacın varlığıdır, o da Tanrı'dır. Bu direk ortadan kalkınca ibadetleri de yok olur (...) İbadet, Tanrı'ya ulaşmayı amaçlamayınca, onun bir anlamı kalmaz, boşuna bir uğraş ve gösteriş olur. İbadetlerin bir anlam ifade edebilmesi ve insanı amaca taşıması için; insanın gönlünün arınması, tüm kötülüklerden sıyrılması ve tüm dünyasal zevk ve tatlardan uzaklaşması gerekiyor. İbadet bir arınma ve aydınlanma işidir; "(...) İbadetlerin insanın iç evrenini düzenlemek, arındırmak, ahlâkı düzeltmek için konduğunu bilmek gerekir. (...) "bir başka anlamda, ibadet ruhsal, ahlâksal bir disiplin kurmak için konmuştur.

İbadet Tanrı'ya sevginin ve Tanrı'ya ulaşmanın bir ifade biçimidir. Hiçbir çıkar ve yarar için ibadet edilmez. İbadetin tek hedefi Birliğe varmaktır. Bu da gönlün arınması, tüm geçici tutkulardan sıyrılmasıyla bir anlam ifade eder. "Sıradan kimselerin ibadeti alışkanlıktır, bir inanç yoluna ilk giren yolcuların ibadetleri de umut ve korkuya dayanır. Yolun ortasına gelenler ise yüce duraklara varmak, olgunluklar kazanmak için ibadete koyulurlar. Yolun sonuna varanlar da şeriatın sınırlarını koruma düşüncesi ile kulluk ederler. Buna karşın içe kapanışın, dünya tutkularından, sıyrılmak için çalışmanın ve Tanrı'ya yönelmenin Tanrısal bilginin, Tanrı bilgeliklerini, güçlerini görmenin sonu yoktur. Bundan dolayı içe kapanışın, dünya tutkularından sıyrılmak için çalışmanın da sonu gelmez.(...)"

Burada ibadetin biçimlerini ortaya koyan ve çıkar amacıyla, dünya tutkularından kurtulmadan ve gönlü arınmadan yapılan ibadetleri eleştiren Şeyh Bedreddin; bunun yanında içe kapanışın, dünya tutkularından da kurtulmak için çalışmanın gerçek ibadet olduğunu dile

getirirken, bu çalışmanın sonsuz olduğunu da vurgulamaktadır. Tapınmanın kişinin olgunlaşması, Tanrı'ya, Birliğe varması içindir; içevreni düzenlemek, arındırmak ve ahlâkı düzeltmek içindir. Yoksa maddi dünyanın nimetlerinin elde edilmesi, çıkar sağlanması ve dışa dönük bir görevin yerine getirilmesi için değildir. Hele öbür dünyada cenneti kazanmak için hiç değildir. Buna şiddetle karşı çıkan Şeyh Bedreddin, zaten o, cenneti bir düş olarak görür; cennet ve cehenemin yaşamın özünde varolduğun ifade eder. Başka bir deyişiyle, tapınma ölmeden ölüp ölümsüzleşmenin gerçekleşmesi için verilen çabadır.

İŞ

İnsan iş yapan, çalışan ve üreten, toplumsal bir hayvandır... üretim aracı yapan ve kullanan hayvandır. Bu tanımların tümü belli bir doğruyu içerisinde taşır. Bunlar bilimsel-materyalist tanımlamalardır. İş, insanın üretim faaliyetidir. Şeyh Bedreddin insanın üretim faaliyetlerini kabul eder ancak ona göre, insanın gördüğü bütün işler de Tanrı'nın birer görüntüsüdür. Yani insan iş yapar görünür ama gerçekte iş yapan Tanrı'dır; özdür: "... Yaptığı işi Tanrı ile bağlantısı yüzünden kendisi yapmış gibidir. Bu aşamada iş, görünüşte insanın, gerçekte Tanrı'nındır..."

Bedreddin'in, ise Tanrısal bir nitelik vermesi, emeğe, çalışmaya yüce bir değer atfetmesi anlamına gelir.

SUÇ VE CEZA

Şeyh Bedreddin'in düşüncesinde cennet ve cehennem, ölümden sonra dirilme, kalkım günü yoktur. Cennet bir düştür. İnsan cennet ve cehennemi bu dün-

yada yaşar. Bu dünyada yaptıklarıyla ve yaşadıklarıyla ölümsüzleşenler, aynı zamanda cenneti yaşıyor demektir. Şeyh Bedreddin buna; "ölmeden ölmek" diyor. Kötü eğilimleri olan, dünyanın geçici zevklerine dalan ve iyilikten uzaklaşan ise cehennemi yaşar. Cennete ulaşmış ve ölümsüzleşenler bu dünyada Tanrı Birliğine ulaşmış kişilerdir; ermişlerdir, ihtiyari davranabilme yetisine sahip olanlardır.

Özetle; Şeyh Bedreddin'de suç ve ceza yaşamın bizzat kendi içerisinde gerçekleşir ve her davranış kendi karşılığını öz yaşamında bulur. Suç da yaşamın bizzat kendisi tarafından cezalandırılır. Kalkım günü, öbür dünyada hesap günü yoktur.

Ayrıca Şeyh Bedreddin yeryüzü yaşamından başka bir yaşamın varlığına inanmaz. Çünkü ahirete, dirilişe ve cennet ile cehenneme inanmaz. Yeryüzü ile tüm maddi ve manevi varlıklar Tanrı'nın görünüşüdür, yok olan her görünüş kaynağına döner. Bu durumda başka bir yaşamın olması da anlamsızdır. Tek bir yaşam vardır, o da yeryüzü yaşamıdır.

Yeryüzü yaşamını Şeyh Bedreddin'de; bir oyun, bir oyalama olarak kabul etmekle birlikte; yeryüzü yaşamının **iki yönü** olduğunu ileri sürerek, yeryüzü yaşamını önemsediğini dışa vurur.

Yeryüzü yaşamının birinci yönü: Bir insanı Hak'tan başka nesnelerle uğraştırmayan;

Yeryüzü yaşamının ikinci yönü : Hak'tan başka nesnelerle uğraştırandır. Şeyh Bedreddin birinci yönü olumlar ve ikinci yönü rededer. **Birinci yol;** Tanrı'ya giden, bilginlerin, ermişlerin, ölümsüzlerin yoludur. **İkincisi yol** ise; dünya tutkularının esiri olan cahil ve kötü insanların yoludur.

TOPLUM DÜZENİ

Şeyh Bedreddin'in gelecekte nasıl bir toplumsal düzen düşündüğü hakkında açık ve net olarak bizzat kendi yapıtlarında bir düşünce ve açıklamaya rastlanmaz. Buralarda toplumsal bir projeyi çıplak bir biçimde bulmak olası olmadığı gibi; belli bir toplumsal programı da bize vermez. Ancak yüzyıllardır egemenler ve onların tarihçileri Bedreddin'e bir "servet ve mülkiyet düşmanı", bir "iştirakiyuncu" diye saldırırlar. Doğrudur da. Her ne kadar yapıtları toplumsal düzenin biçimini ve programını vermiyorsa da, Şeyh Bedreddin kendi koşullarında toplumsal mülkiyet savunucusu bir ilkel ütopik sosyalisttir.

Şeyh Bedreddin'in yardımcısı ve Şeyh Bedreddin Hareketi'nin en ileri gelen önderlerinden olan Börklüce Mustafa'ya ortaklaşmacılık savının bağlanması, aslında Şeyh Bedreddin'in bu düşüncede olmadığını değil tam tersine bu düşüncenin sahibi olduğunu kanıtlar.

Gerek yazarların ve gerekse yazarlara kaynak oluşturan tarihe mal olmuş söylenti ve iddiaların toplumsal düzenle ilgili Börklüce Mustafa'yı kaynak göstermeleri;

Şeyh Bedreddin adına Börklüce'yi konuşturmaları mantıklıdır. Çünkü Şeyh Bedreddin gerek konumu gereği ve gerekse İznik'te gözaltında oluşu nedeniyle toplum karşısına çıkmaz ve çıkamaz. Onun halkla bağlantısına ve ilişkisine aracılık eden Börklüce'dir. Deyim uygun düşerse, Şeyh Bedreddin, Börklüce Mustafa aracılığıyla önderlik işlevini yerine getirmektedir. Bir anlamda Börklüce, Şeyh Bedreddin'in dışa açılan penceresidir; Şeyh Bedreddin'in dili, gözü, kulağı ve koludur. Bedreddin'in düşüncelerinin fiili uygulayıcısıdır.

Kadınların da ortaklık iddiasına gelince bu binlerce yıllık sınıflı toplum tarihi boyunca tüm eşitlikçi, toplumcu muhaliflere karşı egemenlerin alçakca bir spekülasyonundan başka bir şey değildir. Çünkü onlar kadın da özel mülkiyetin konusu bir mal olarak görürler. Mülkiyette ortaklık fikrinde hemen kadında da ortaklık sonucunu çıkartırlar.

Tarihte ortakçılığı savunan pek çok tarikat, mezhep vb. inanışlar; egemen sınıfların şu suçlamalarıyla karşı karşıya kalmışlardır: Dinsizlik ve kadının ortaklığı... Mazda ve onun kurduğu Mazdek dini de ortakçı/toplumcu bir düzeni istiyorlardı. Bunun için onlar da egemenlerin gazabından ve iftiralarından kurtulamadılar. Hâlâ bugün bile, Mazdekçi'lerin kadının ortaklığını savunduğunu dile getiren ve yazanlar vardır! Ortakçılık doğal olarak bugünkü aile kurumunu geçersiz kılar. Yani toplumcu/kolektif mülkiyete dayanan üretim ilişkileri zamanla, kendi doğal akışı içinde kadını özgürleştirir, toplumun eşit, özgür bir üyesi yapar ve erkeğin egemenliğine dayalı bugünkü aileyi yok eder. Tıpkı özel mülkiyet ilişkilerinin doğal bir sonucu olarak erkek egemen ailenin oluşması gibi... Kadın erkek iliş-

kilerinde eşitlik/özgürlük; dahası kadını bir insan olarak değerlendirip erkekle eşit haklara sahipliğini dillendirmek egemenlerce her zaman kadının ortaklığı olarak algılanmış veya bu biçimiyle yansıtmak işlerine gelmiştir. Ne de olsa, egemen sömürücü sınıfların anlayışına göre kadın da bir mülk-bir maldır ve mal ortaklığının onlarda bu çağrışımı yapması doğaldır.

Kadının ortaklığı ve ahlâksızık gibi suçlamaların dayanağı ne Şeyh Bedreddin'in kendi yaşamıdır ve ne de yazdıklarıdır. Şeyh Bedreddin'in idamından sonra yaşanan bozgunu atlatanlar ve kurtulanlar; Simavilik (**Simaviye**) adında bir tarikat kurmuşlardır. Bunlar Şeyh Bedreddin'in ardılları ve anısını yaşatanlar olarak görülmektedirler. Bu nedenle, bu tarikat egemenlerin baskı ve yıldırma hareketlerinden kurtulamamıştır. İşte bu tarikata yönelik benzeri karalamalar yapılmıştır. Oysa bu topluluğu bağımsız bir gözle inceleyen herkes bu iddiayı yalanlamaktadır. Bilindiği gibi günümüzde benzer suçlamalar, yobaz-tutucu çevrelerce Alevilere yapılmaktadır.

Konuyla ilgili **İsmet Zeki Eyüboğlu**'nun "**Şeyh Bedreddin** ve **Varidat**" adlı yapıtına başvuruyoruz: "Şeyh Bedreddin'in izini sürenlerle ilgili açıklamalarına göre **Simavilik** yaşam için gerekli bütün malların ortaklaşa kullanılmasını, iyelik (mülkiyet) geleneğinin kaldırılmasını isteyen bir kuruluştur. Kimi yazarlar ise bu ortaklığın içine kadını da sokarlar. Önemli olan, tarih açısından bakınca, iyeliğin kaldırılmasıdır. Şeyh Bedreddin adına, Karaburun yöresinde, köylüler arasında inançlarını yaymaya başlayan Börklüce Mustafa için Bizans tarihçisi Dukas şunları söylüyor: "... Kadınlar dışında, yiyecekler, giyecekler, evcil hayvanlar, işlenir topraklar, varlıkların tümünün kamunun ortak malı ol-

masını öneriyordu".

Dukas bunları söylerken bir başka yazar, gerici Osmanlı tarihçisi **Şükrullah bin Şihabeddin; "Behçetü't-Tevarih"** adlı kitabında, Şeyh Bedreddin'i, Horasanlı Mazda gibi kadın düşkünlüğü ve sapkınlıkla suçlar.

Şeyh Bedreddin'in düşünceleri olduğuna inandığımız ve Börklüce Mustafa tarafından açıklanan ortaklık toplumsal düzeninin bize tüm ayrıntılarını sunan veriler yoktur. Bilinen tek birşey var ki bu da çok önemlidir, istenen ve arzulanan toplumun temel biçimi ortakçılıktır. Buradaki ortakçılık; dönemin temel üretim aracı olan toprak ve onun üzerinde ekilen, üretilen, ve doğal tüm yeraltı ve yer üstü zenginliklerinin toplumun ortak malı olmasıdır. Böyle bir düzende tüm toplumun bireyleri eşit ve özgür olacaktır. Ezilen ve ezen, sömürülen ve sömüren olmayacaktır. Toplumun bir bireyi-üyesi olan kadın özgür ve eşit haklara sahip olacaktır. Bu anlayışı formüle eden ve günümüzde Şeyh Bedreddin'in sözü olarak kabul edilen fakat Şeyh Bedreddin'in yapıtlarında rastlanmayan şu sözler özlenen düzeni ifade eder: "Yarın yanağından gayrı herşey ortaktır! "

Bütün kaynak ve bilgi yetersizliğine ve tarihsel çarpıtmalara karşın Şeyh Bedreddin'in ortakçı sistemine dönemin ekonomik, toplumsal ve tarihsel koşulları uygun ortam ve iklim yaratmıyordu. Şeyh Bedreddin'in hareketinin yenilgisi/başarısızlığının nedenlerini ve dramını da burada aramak gerek. Aynı nedenlerle, ortakçı sistem hakkında ayrıntılı bilgi beklemek pek gerçekçi olmaz. Bunlara karşılık, yine de onun toplumcu görüşünü; onun felsefi yapıtında/Varidat'ta işlediği düşüncelerinde bulmak olasıdır. Ayrıca onun yaşamı ve pratiği bize onun toplumsal düşüncesi hakkında önemli

ip uçları ve önemli bilgiler vermektedir. Gerek felsefi düşünceleri ve gerekse yaşam pratiği bir araya getirildiğinde bize Şeyh Bedreddin'in toplumsal projesini önemli oranda resimlemektedir. Bütün kaynaklar ve bilgiler; Şeyh Bedreddin'in ortak mülkiyete dayalı bir toplumsal düzeni amaçladığını vermektedir. Tüm kapalılığına ve bilgi yetersizliğine rağmen bunu yakalamak zor değil. İleride düşüncelerinde saklı olan toplumsal düşüncelerini ele alacağız. Şimdilik sadece değinerek geçiyoruz konuyu...

Egemenler daha çok Şeyh Bedreddin'in ortakçılığından hareketle kadın konusu üzerinde yoğunlaşmışlardır. Bu bir rastlantı değildir. Bir de din konusu üzerinde daha çok durmuşlardır. Ve bütün yönler ve pratikler bu iki konuya bağlı kılınmış ve işlenmiştir. Bunlar, ortak mülkiyeti savunan ve egemenlere başkaldırmış tüm devrimci düşünce ve hareketlere yöneltilmiş suçlamalardır. Bununla egemenler, bir taşla iki kuş ya da daha fazla kuş vurmayı amaçlamışlardır. Çünkü ortakçılık-sosyalizm egemenlerin kavrama ufkunu aşar. İşin perde arkası bu olmakla birlikte; sınıf çıkarlarını güvenceye almak için her türlü yolu mübah sayarak egemenler, geniş halk yığınlarının duygularına, feodal namus duygularına ve en geri yönlerine seslenmişlerdir. Tabii halk yığınlarının dini inançlarına olan bağlılığını da suistimal etmeyi ve bunu çıkarları için kullanmayı ihmal etmemişlerdir. Egemenler halk yığınlarının zaaflarını çok iyi bilirler; bunu çok iyi kullanırlar.

Halkın bir anlamda tek tesellisi, sömürü ve baskının bunaltıcı ortamında tek soluk borusu dindir. Yani onu dayanılmaz yaşam koşullarına dayanır kılan ve onu uyutup afyonlaştırarak düş alemine sürükleyen dindir.

Din çaresizlik ve umutsuzluğun, biricik sığınağıdır. Ayrıca her türlü üretim aracı mülkiyetinden uzaklaştırılmış hiçbir iktidarı olmayan ve hep yönetilen, sömürülen ve ezilen emekçi erkek yığınların; tek iktidar alanı ailedir, kadındır ve çocuktur. Bu aldatıcı iktidarın erkeğin elinden alınması onun için tam bir felaket sayılır. Bir de onu gerçek dünyadan uzaklaştıran ve hayal dünyasına götüren dinin bu emekçi yığınlarının elinden alınması ve onu gerçeğe döndürmesi çabuk kabul edilecek bir durum değildir. Durum bu olunca, egemenlerin bu yönlü propagandaları başlangıçta etkili olabilmektedir.

Egemenler, halk yığınlarının din denen afyondan ve aldatıcı dünyadan koparak gerçek dünyaya dönmesi durumunda mevcut baskı ve sömürüye katlanmayacağını ve egemenlere yöneleceğini bilmektedir. Aynı biçimde emekçi, sömürülen ve horlanan erkeğin tek hakim olduğu kadının özgürleşmesi ve tek iktidar alanı ailenin yıkılması da erkeği gerçek iktidara ve dünyaya yöneltecektir. Din ve aile-kadın üçlüsünün egemenlerin elinden alınması sömürü düzenleri için tam bir felakettir. Bu nedenle egemenler, bu üçlüyü sürekli canlı tutarlar ve bunu canlı kalması için sürekli bu bulanık ve yanılsamalı bilinci körüklerler. Egemenler bu silahı çok iyi kullanırlar. Devrimci muhalefeti halktan tecrit etmek, halk yığınlarının kör öfkesini ve cahil desteğini arkasına alarak gelişen devrimci muhalefeti ezmeye çalışırlar. Bu silahın gücünün bilincinde olan egemenler, tarihleri boyunca hep klasik numaraya başvurmuş ve bu gerici silahı her sıkıştığında pervasızca kullanmıştır.

Örneğin dinsizlik ve kadının ortaklığını öne çıkaran ve Şeyh Bedreddin'i bunlarla suçlayan Osmanoğullarının kadın ve namus konusunda kimseye

söyleyecek tek birşeyleri olamaz. Din konusunda ha keza... Saraylarını çocuk yaşta kız ve oğlanlarla dolduran; bunlarla aşağıllık bir biçimde gönül eğlendiren ve hayvani şehvetlerini gideren Osmanlıoğulları kendi dönemlerinde çok aşağılık bir cinsel yaşam sürdürmüşlerdir. Canları istediği zaman bu oğlan ve kızları bir başka egemen beye veya prense "hediye" olarak vermişlerdir. Doğal olarak böyle bir zihniyet mal-mülk ortaklığından kadının ortaklığını anlar.

Osmanoğullarının Kürt işbirlikçisi **İdris-i Bitlisi,** efendilerinin cinsel yaşamından ve ahlâk düşkünlüklerinden habersizmiş gibi, Şeyh Bedreddin'in ahlâk anlayışını "ahlâksızlıkla" suçlar. Konuyla ilgili olarak, İsmet Zeki'nin İdris-i Bitlis'nin **Heşt Behişt** adlı kitabından yaptığı alıntıyı biz de buraya aktarıyoruz: **"... geniş mezhepliliği, yakışıksız bütün işleri uygun görürler.... Şehvet tutkularına... kapılırlar... Şeytanca kandırmacalarla insanları aldatırlar... Batıni inançlarına göre kendilerine uyanları kandırarak içkiye, çalgıya yasak koymadı."** diyor ve yakınıyor İdris-i Bitlisi.

Dikkat edilirse, egemenler kendilerince en "zayıf" halkayı bulmuşlar ve habire yüklenmişler. Osmanlı tarihçileriyle Bizans tarihçilerinin değerlendirmeleri arasındaki çelişkiyi Şeyh Bedreddin ve ardılları lehine değerlendirmek gerekir. Ama her tarihçinin ve tarih yorumcusunun birleştiği nokta ortakçılıktır. Yani tüm maddi servetlerin/üretim araçlarının kolektif mülkiyeti ve ürünlerin ortak üleşimdir.

Egemenler, kadın ve din konusunu öne çıkarıp Şeyh Bedreddin'in ölüm fermanını çıkartırlar. Zamanın ünlü "din bilgini" **Ebussuud Efendi**'nin şu söyledikleri Osmanlı egemenlerinin Şeyh Bedreddin ve Hareketi

hakkındaki düşüncelerini özetler niteliktedir: **"Semavetlü** (Sımavnalı**) takımından bir takım, içki içtiklerinde, birbirinin kadınlarını, eşlerinin onaylarıyla kullansalar, adı geçen erkeklere ne yapmak gerekir ? (Cevap) - öldürmek gerekir."**

Şeyh Bedreddin'e ve onun izleyicilerine bu düşmanlık, salt kaba ahlâksal gerçeklerle açıklanamaz, Şeyh Bedreddin'in düşünüşünden, toplumsal özlemlerinden, giderek düşüncelerinin halk kitleleri arasında taraf bulmasından ve onun çağının en tehlikeli devrimcisi olmasındandır bu düşmanlık. Aslında Şeyh Bedreddin'den egemenlerin korkması da gerekiyordu. Çünkü Şeyh Bedreddincilik Osmanlının şahsında tüm Doğu - feodalizmine tepkidir. Sadece bu kadar da değil; Avrupa'da, Rumeli'de filizlenen kapitalizmin ilkel sermaye birikim döneminin vahşi sömürücülüğüne, sömürgeci ve talancı anlayışına karşı da bir tepkidir, bir alternatif geliştirme çabası ve bir arayıştır. İşte Şeyh Bedreddin'i önemli kılan en büyük nedenlerden biri de budur.

Kuşkusuz, Şeyh Bedreddincilik de tüm yeni akımlar gibi, öncelleri üzerine şekilleniyor ve onlardan besleniyor. Her yeni diriliş, geçmişe uzanış, verili olanla geçmişin buluşturulup harmanlanışı ile yeni bir senteze varıştır; bu noktada geçmişe uzanmadır. Bir başka anlatımla, her yeni düşünce ve toplumsal anlayış tarihsel köklerine inerek yeni ve eskiyi, varolan-yaşanan tarihsel durakta birleştirir ve kendini üretir. Şeyh Bedreddin'de de bunu buluyoruz. Mevcut kültürel kuşatılmışlık içerisinde, geçmiş tarihsel-toplumsal birikimini arkasına alarak yeni bir senteze varmaya çalışıyor. Onu buna götüren mevcut toplumsal koşullar ve onun üst yapısı arasındaki derin çatışmadır. Şeyh Bed-

reddin üst yapı ile çelişki içerisindedir. Bu da tüm toplumsal kurum ve kuruluşlarla onu tarihsel bir hesaplaşmaya / yargılamaya götürür. Bunun ürünü Şeyh Bedreddinciliktir.

*** *** ***

Şeyh Bedreddin büyük bir bilgindir. Çağının özellikle İslam bilginlerinden yararlanmış, onların yapıtlarını ve düşüncelerini incelemiş, kendi koşullarında geniş bir araştırma yapmıştır. Grek -Antikçağ toplumunun filozoflarının yapıtlarını okumuş ve düşüncelerini incelemiştir. Ve hep bir inceleme ve araştırma içerisinde olmuştur. En önemlisi, eleştireldir ve kuşkucudur. Verili olana kuşku ile bakmıştır. Deyim yerinde ise, Anadolu'nun, Mezopotamya'nın ve tüm Ortadoğu'nun kültür mozaiğinden beslenmiştir. Bu kültürel zenginlik ve bilgeliği onu "enternasyonalist" yapmıştır. Din, dil, ırk, renk ve cinsiyet ayrımı yapmamıştır. O bütün insanlığı kucaklamaya çalışmıştır. Onun yaşamı, ilişkileri, toplumsal özlemleri ve örgütlediği insanlara yakından bakılırsa onun din, ırk ve cinsiyet ayrımına gitmediği görülecektir.

Şeyh Bedreddin Tanrı'ya inanıyor. Yani ateist değildir. Kendisi bir müslüman ama çok farklı ve çok eleştirel bir müslümandır. Gerçi Ortodoks İslamla çelişiyor ama yazılarında ve düşüncelerinde İslama/Kur'an'a yönelik açık eleştirilerde hiç bulunmuyor. Ayrıca eleştirilerinin hedefi hiçbir din değildir. Fakat Kur'an'ı ve İslamı çok farklı yorumluyor. Tanrı'yı yeryüzüne indiriyor, insanlara Tanrı'sal değerler atfediyor. Bu yaklaşımına İslam'ı ve Kur'an'ı kendi düşünce ve özlemlerine göre yorumluyor demek daha doğru olur. O,

buna Kur'an'ın gizli anlamı diyor. Bu anlamı ise, ancak ermişler/sofiler anlayabilir ve açıklayabilir. Onun için peygamberler en yüce insanlardır. Peygamberler Tanrı'ya ulaşmış, sıradan insanlara göre üstün ve olağanüstü yeteneklere sahip insanlardır.

Gerek Tanrı ve gerekse insan ile doğa ve toplum anlayışında Şeyh Bedreddin'in dayandığı bir ön kültürel birikim vardır. Veya onun düşüncesini besleyen kaynaklar vardır. Düşünceleri kendisinden önce varolmuş ve yaşamış bir çok felsefe, din ve dönemin biliminden beslenmiştir. Ama bütün bunlar, Şeyh Bedreddin'de yeni bir "senteze" ulaşmıştır. Abartısız, o, yaşadığı coğrafyanın ve halkların sesi ve sentezi olmaya çalışmıştır. Ondan önce de, ortakçılığı savunan mezhep ve tarikatlar ya da düşünce akımları olmuştur. Ki, bu akımlar onun toplumcu düşüncelerini beslemiş, ona kaynaklık etmiş ve ona esin vermiştir. Buna karşılık Şeyh Bedreddin'in düşüncelerinin yeni olmadığı sonucuna varmak doğru değildir. Evet bu düşünceleri ilk söyleyen Bedreddin olmamıştır ama onda bu düşünceler yeni bir aşama yapmış, yeni bir "senteze" ulaşmış ve yeni bir biçim almıştır. Doğu despotizmine karşı bir tepki ve ilkel ütopik sosyalist bir düşünceler bütünüdür Bedreddincilik.

Nedir Doğu despotizmi? Osmanlı devletinin, şahsında doruğa ulaşmış koyu bir baskı, zulüm, talan, dinlerarası savaşlar, sömürge savaşları, halkların birbirine kırdırılması ve halklararası düşmanlık, çürüme, yozlaşma ve iflah olmaz bir gericilik... Feodal emperyalizm... Halklar ve emekçi halk için bir cehennem... Şeyh Bedreddin tam bunun karşıtı bir toplum düzeni istiyor. Bedreddin'in nasıl bir toplum düzeni istediği meselesinin özünü belirleyecek bir anahtar var eli-

mizde:Toplumsal mülkiyet. Şeyh Bedreddin toplumsal mülkiyetten yanadır; özel mülkiyete karşıdır. Şeyh Bedreddin'in özel mülkiyete karşı duruşu onun nasıl bir toplumsal sistem istediğini ve özlediğini bize verir.

Şeyh Bedreddin'in inancına göre ahiret yoktur; cennet-cehennem yoktur. Öldükten sonra diriliş yoktur. Bunlar birer düş ürünüdür. Cehennem ve cennet yeryüzü yaşamındadır. "(...) Huriler, köşkler, yemişler ve bunların benzerleri yalnız düş ülkesinde vardır, duyu evreninde yoktur, anla artık..." diyor, Şeyh Bedreddin. Şeyh Bedreddin'e göre, bunlar, insanları ibadete teşvik etmek için uydurulmuş masallardır, hayal ürünüdür. Yine Şeyh Bedreddin çıkar ve ödül karşılığında yapılan ve korkuyla gerçekleştirilen ibadete karşı çıkar; sevgiyle ve adamışlıkla gerçekleştirilmeyen ibadetler beş para etmez der. Bu anlayış Şeyh Bedreddin'in yeryüzünü cennetleştirme isteğinin teorik dayanaklarını oluşturur. Bu düşüncenin ekonomik, toplumsal ve tarihsel koşulları olgunlaşmadığından, Şeyh Bedreddin daha çok işin manevi ve ahlâki yönüyle ilgilenir. Maddi olandan, dünya nimetlerinden ve geçici zevklerden vazgeçme, arınma ve Tanrı Birliğine ulaşma şeklinde yeni düzeni gerçekleştirmeyi düşünür. O, mutluluğu ve güzelliği böyle bir yaşamda bulur. Olgunlaşmanın doruğuna çıkmış, bilge ve doğa-üstü kimi yeteneklerle bezenmiş bireylerden oluşan bir toplumda özel mülkiyete kimse iltifat etmez.

Bu anlayışta aşırı tutkular, mal-mülk ve kazanç tutkusu yoktur. Bu tür eğilim ve özlemler insanları kötü yola sevk eder. "Bir takım insanlar, bir takım insanlara taparlar, kimi altın ve gümüş paralara, kimi yenilecek-içilecek nesnelere... övünç veren varlıklara tapar da Tanrı'ya taptığını sanır." Görüldüğü gibi Şeyh Bed-

reddin özel mülkiyete, para, altın, gümüş, yiyecek ve benzerlerine olan eğilimleri şiddetle mahkum eder. Şeyh Bedreddin evreni de önsüz ve sonsuz görür. Bu evren ölümsüzdür ve gerçektir. Bu evren düş evreni değildir, böyle bir evren yoktur. Bir tek evren vardır; o da duyularla algılanan ve üzerinde yaşanan evrendir. Şeyh Bedreddin'in evren, yaşam, cennet ve cehennemle ilgili düşünceleri bu olunca ve bu düşünceleri özel mülkiyete karşı oluşuyla buluşunca onun özlediği toplumsal sistem karşımıza kendiliğinden çıkar.

Şeyh Bedreddin'i de arınma ve içe kapanış ile dış dünyadan kopuş, bir anlamda Osmanlı düzeninin sömürücü, talancı ve özel mülkiyetçi yapısına tepkidir. Dünya nimetlerine ve zevklerine karşı Tanrı'ya yöneliş de, Osmanlı hanedanının ve düzeninin sefahat ve şehvet tutkularının varmış olduğu boyut ve çürüme ile bunun topluma yansıması sonucu meydana gelen tahribata karşı bir tepkidir, protestodur. Hatta Avrupa'da gelişen kapitalizmin altın, gümüş ve diğer yükte hafif, pahada ağır olana yönelişine de bir karşılıktır. Kapitalizmin, ilkel döneminde bile olsa, vahşi sömürüsüne ve talancı karakterine da bir tepki ve protestodur dersek yerinde olur.

Şeyh Bedreddin'in düşünce ve hareketinin olgunlaşması, Osmanlı akınlarının Avrupa önlerinde durdurulduğu, Doğu'da Moğol akınlarının Osmanlı topraklarını işgal edip onu haraca bağladığı bir döneme rastlar. O dönemde Osmanlı devleti beylikler arası savaş ve üstünlük kavgalarının arenasına dönüşmüştü. İktidar kavgası, tahta çıkma hırsı kardeşler arası kanlı çatışmaları doruğa çıkarmıştı. İktidar hırsı ve mal-mülk tutkusu savaşların asıl kaynağını oluşturur. Avrupa yeni sürüm alanları bulmak için dünyaya açılma ve ti-

caretle dünyayı egemenliği altına alma uğraşında, Osmanlı ve İslam engelini aşmak için yollar aramaktadır. Bütün bu yaşananları Şeyh Bedreddin görüyor ve olup biteni duyumsuyor. Üstelik Şeyh Bedreddin Osmanlı düzeninde önemli bir mevkiye sahip bir kadının oğludur. Daha sonra kendisi Trakya-Edirne'de Musa Çelebi döneminde kazaskerlik yapmıştır. Yani Şeyh Bedreddin Osmanlıyı çok yakından tanıyor; Osmanlı düzenindeki-Osmanlı hanedanındaki çürümeyi, yozlaşmaları görüyor. Buna karşılık halk yığınlarının, esnafın, yoksul köylünün ve tüm ezilenlerin perişanlığını yakından izleme olanağına da sahiptir.

Şeyh Bedreddin'in yaşadığı dönem, pek çok olgu ve tarihsel koşulun kesiştiği ve çakıştığı bir tarihsel dönemeçtir. Avrupa'da kapitalizmin şafak vakti, Osmanlı'da merkezi despotik karakterde hızlı bir feodalleşmenin yaşandığı, baskı ve çürümenin alabildiğine derinleştiği, sınıflar arası çelişkilerin keskinleştiği bir dönemdir. Batı'da yolu tıkanan Osmanlı-Türk akınlarının Doğu'ya yönelerek soluk almaya gereksinme duyduğu bir sırada, Osmanlı, Doğu'da bir başka "bela" ile karşılaşmıştır. Bu bela, henüz sınıflaşmanın en ilkel basamaklarında bulunan (Engels'in deyimi ile 'askeri demokrasi' veya 'barbarlık' dönemini yaşayan) **Moğolların** istilasıdır; **Timurleng** "belasıdır". Batı ile Timur arasında sıkışan Osmanlı tamamen soluksuz kalır. Talan ve haraçla yaşayan Osmanlı, Timur'un orduları karşısında ağır bir yenilgiye uğrar ve Timur'a Osmanlı haraç vermeye başlar. Batı'da ise, Osmanlı'nın tüm beslenme kaynakları bir anlamda kurumuştur. Bu faktörlerle de bağlantılı olarak iç sömürü derinleşir sömürüye koşut olarak baskı yoğunlaşır. Sömürü ve baskının dayanılmaz boyutlara varması halkın

hoşnutsuzluğunu ve tepkisini de en üst noktaya ulaştırır. Fetret dönemi bu sürecin tuzu biberi olur...

Şeyh Bedreddin bütün bu koşulların bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Şeyh Bedreddincilik belli bir nesnelliğe sahiptir. Nesnel koşulların bir ürünüdür; belli bir toplumsal gereksinmeden doğmuştur ama geliştirmek istediği toplumsal proje mevcut ekonomik, toplumsal ve tarihsel nesnellikten kopuktur; bu anlamda ütopik ve özneldir. Bu düşünce merkezi devlet baskısına ve sınıflı-feodal topluma tepki içindeki göçebe veya henüz yeni yerleşik tarıma geçmiş yoksul Anadolu aşiretlerinin ilkel işitlikçi ilişkilere, ilkel ortakçılığa olan özleminin bir ifadesidir. Bu, tepkiden kaynaklanan bir arayışın, feodalizme alternatif bir düzen özleminin bir sonucu olarak ilkel ortakçılığın dini ve ahlâki temelde yeniden üretilmesidir. Ekonomik ve toplumsal yasaların üstünde soyut ve daha çok ahlâki bir toplumsal projedir, ütopyadır. Simavilik veya Bedreddincilik bu toplumsal projenin ideolojisidir, felsefesidir. Bu bağlamda Simavilik, biraz İslam, biraz ilkel ortakçılık veya bunların kesişen noktalarının halk kültürünün geçmiş birikimleriyle zenginleştirilip yeni bir biçimde ortaya çıkışıdır. **Buna dayanarak Simavilik için kendi döneminin özgül feodalizm koşullarında şekillenmiş ütopik sosyalizmdir de diyebiliriz.** Gerçi Simaviliğin kendi içinde çok ilerileride çok geri ve mistik ögeleri de aynı oranda barındırdığı bir gerçektir. Adeta bilimsel ve çağdaş olanla dinsel ve geri olanın orta çizgisindedir; ikisi arasında gidip gelen bir çizgi... Tıpkı felsefi olarak idealizm ile materyalizm arasında gidip geldiği gibi... Bedreddin için, felsefi düzeyde feodal dönemin Kant'ıdır diyebiliriz.

*** *** ***

Şeyh Bedreddin din, ırk, dil, cins ayrımı yapmaz. Örgütlediği ve hareketi içerisinde yer alanlara bakılırsa, bir bakıma kendi döneminin "enternasyonalist"idir de diyebiliriz. O dönemde insanlar daha çok dini inancına göre muamele görürdü. Şeyh Bedreddin Hristiyanı da Müslümanı da aynı düzeyde ve eşit olarak kabul eder. Onun ütopyasını kabul edenlerin dinsel inançları, milli kökenleri hiçbir sorun yaratmaz. Onun bu konularda hiçbir koşulu ve önyargısı yoktur. Kendisinin etrafında toplananlar arasında, yaşanan coğrafyada bulunan her din, ırk ve milliyetin insanı vardır. Onları bir araya getiren şey, özlemleridir, birlik ve dostluk için bu ütopya belirleyicidir ve yeterlidir. " ... Şeyh Bedreddin'in tasavvufla ilgili, İslam diniyle pek bağdaşmayan toplumcu düşünceleri Edirne'de görev alışından çok önce belirlenmiş, çevresinde toplananlarca benimsenip yayılmaya başlanmıştır. Öyle anlaşılıyor ki bu konuda pek de yavan olmayan Börklüce Mustafa da Şeyh'in görüşlerine kendininkilerini eklemiş, ortakçılığa dayanan bir toplum anlayışı geliştirip yaymaya başlamıştır. Şeyh ile "kahyasının" görüşlerinden oluşan bu ortakçı toplum düzeni, daha çok geçim sıkıntısı çeken üretici toplulukların ilgisini çekmiş, onların yaşama düzenine yön verebilecek nitelikte sayılmıştır. Nitekim ayaklananların köylülerden, topraksız kimselerden oluşması da bunu göstermektedir..." (İsmet Zeki Eyüboğlu agy)

İsmet Zeki'den aktardığımız pasaj, Şeyh Bedreddin'in dayandığı kitlenin niteliğini ve onun etrafında kimlerin ve neden toplandıklarıyla ilgili bize açık bir düşünce verebilmektedir. Yoksul, topraksız köylünün insanca bir yaşama olan özlemleri Şeyh Bedreddin'in

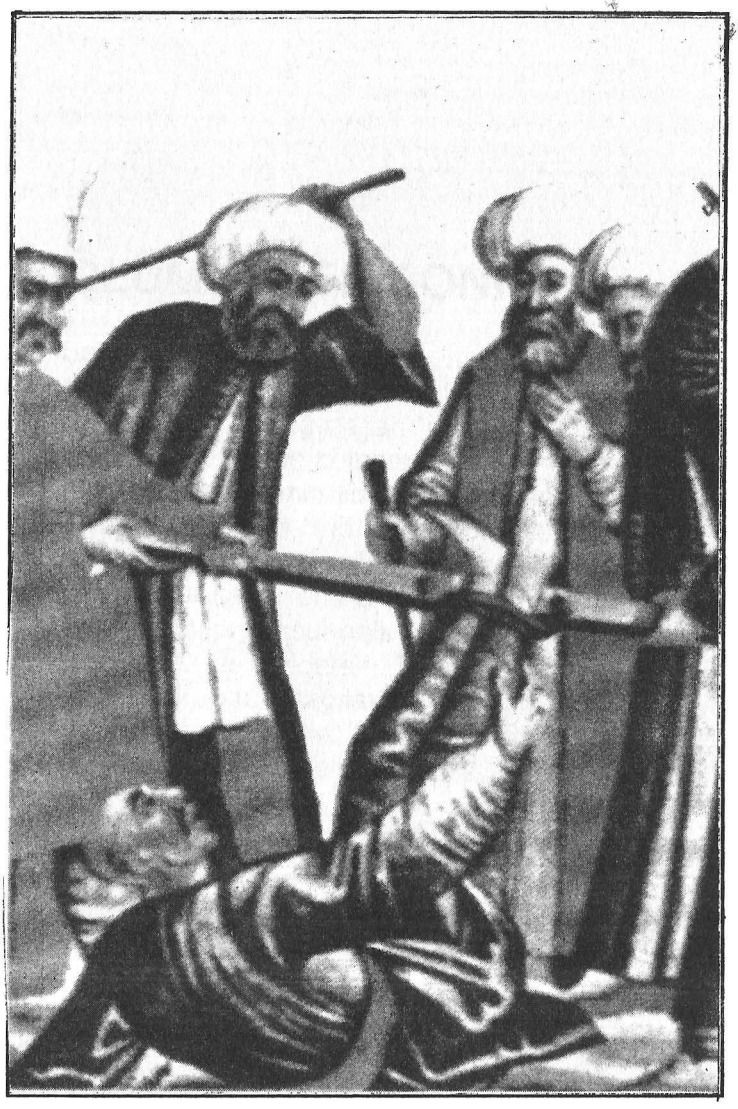
ütopyasında ifade buluyor. Yoksul köylü ve iflas ile karşı karşıya olan ve ağır sömürü altında bunalan esnafın Şeyh Bedreddin'in çevresinde kenetlenmesi bu hareketin halkçı niteliğini gösterdiği kadar, o günün koşullarında ortakçılığa olan özlemleri de ifade etmektedir.

Şeyh Bedreddin'in ortakçı toplumsal düzenle ilgili düşüncelerinin dinsel karşılığından biri de; cennet olayıdır. İslâm'da anlatılan cennet sınıfsız ve sömürüsüzdür, bolluk ve zenginlik burada sınırsızdır. Herkes ihtiyacına göre payını alır. Şeyh Bedreddin bu inanışın bir düş ve cahil insanları ibadete yöneltmek için uydurulmuş bir taktik olduğunu öne sürer. Ona göre cennet ve cehennem duyularımızla algılanan dünyadadır. İşte Şeyh Bedreddin cenneti ortakçı bir düzenle yeryüzünde gerçekleştirmek ister veya bu düzenle cenneti yeryüzüne indirmek ister. Dini, felsefesi ne olursa olsun, amaçlanan çok devrimci ve kendi tarihsel koşullarında insan düşüncesinin sınırlarını zorlayan bir toplumsal projedir. Onun ütopik olması, dinsel-mistik bir dünya görüşüyle açıklanması, bu düşünce ve eylemin devrimciliğine ve büyüklüğüne gölge düşürmez...

Kuşkusuz, bu ütopyanın düşünsel kaynağı ve esini, insanlığın tarih boyunca yarattığı değerlerdir. Şeyh Bedreddin yetiştiği kültür ortamında bu düşüncelerle buluşmuş ve onları içselleştirmiştir. Bedreddin çağını aşarken ve insanlığa yeni ufuklar müjdelerken Kur'an'ı ve pek çok dinsel öğretiyi çıkışına dayanak yapmıştır. Bunu anlamak gerekiyor; onun döneminin en üst düşünce ürünleri bunlardır. O da bunlarla düşüncesini beslemiştir. O dönemde Şeyh Bedreddin'den daha farklı bir yaklaşım beklemek gerçekçi de olmaz. "...

Onda, daha çok, çağının inanç ortamına aykırı da düşse, belli bir anlamda tanrısal toplum anlayışı vardır. Ancak, bu anlayış varlık birliği ülküsünden doğan bir inanca dayanır, toplumu tabandan doruğa doğru değil de, doruktan tabana doğru düzenleme eğilimi gösterir. Bu eğilimin tek dayanağı da Kur'an'ın bir çok yerinde geçen 'yerde ve göklerde ne varsa Tanrı'nındır, tek egemen odur' bildirisidir..."

Ancak, bu bildiri tüm tek Tanrı'lı dinlerin temel ve ortak espirisidir. Buna dayanarak, Şeyh Bedreddin'i İslamla sınırlamak doğru olmaz. O, gıdasını sadece Kur'an'dan ve İslam'dan almıyor; o, Anadolu başta olmak üzere, Ortadoğu'nun birikmiş tarihsel kültüründen gıdasını alıyor. Bu uygarlıklardan besleniyor. Ama İslam'ın ve Kur'an'ın da onun üzerinde büyük bir etkisi vardır. O, İslam'ı ve Kur'an'ı olduğu gibi değil, olmasını istediği gibi yorumluyor. Bu yaklaşımda güçlü ve derin bir eleştiri de vardır. Böylece o, yeni bir "senteze" varıyor. O buna Kur'an'ın görünmeyen-gizli yorumu diyor.

Yabancı kaynaklı taşbasmalarında Şeyh Bedreddin taraftarlarına Osmanlının yaptığı işkenceler resmedilmiştir.

ÖLÜMÜNDEN SONRA...

Şeyh Bedreddin sıradan bir insan değildir. Ölümü de sıradan bir ölüm olmamıştır. Şeyh Bedreddin kendi döneminde yeni bir çığır açan "olağanüstü" düşünceler üretmiş ve eylemlerde bulunmuş, döneminin en halkçı, en devrimci hareketinin lideridir. Osmanlıya karşı mücadelede geniş halk yığınlarını örgütlemiş, özellikle yoksul çiftçilerin ve göçerlerin umudu olmuştur. Egemenler her ne kadar onu dinsiz ve kafir ilan etmiş ise de, buna karşılık yoksul halk yığınları onu peygamber ve hatta daha ileri giderek, Tanrı ilan etmişlerdir. Bir anlamda halk, onu aşağılayan ve gözden düşürmeye çalışan egemenlere inat, Şeyh Bedreddin'i yücelterek ve ona olağanüstü nitelikler yükleyerek karşılık vermiştir.

Yoksul halk yığınlarına mutlu bir yaşamı, kurtuluşu müjdeleyen Şeyh Bedreddin ve militanları, idealleri uğruna Osmanlı'ya başkaldırmış; binlerce insanı savaştırmayı başarmışlardır. Hepsi ölümüne savaşmış ve ölümüne Şeyhlerine-liderlerine bağlı kalmışlardır. Binlerce halk savaşçısı Osmanlı ordularınca kılıçtan geçirilmiş, liderleri acımasızca katledilmiştir. Sağ ele geçen liderler ise ibret-i-alem olsun diye sadistçe ve alçakça idam edilmişlerdir. İdam edilenlerin başında da

Şeyh Bedreddin gelmektedir.

Böyle bir hareketin ve böyle bir liderin halk tarafından hemen unutulması düşünülemez. Yenilgiden sonra da bu hareket ve düşünceleri çeşitli biçimlerde varlığını sürdürür. Müritleri nezdinde peygamber mertebesine ulaşmış, hatta Tanrısallaştırılmış bir tarihsel kişiliğin fiziksel ölümü, onu toplumun derinliklerine, kalbine gömer. Hele bu ölüm şanlı bir direniş sonucu esir düşüp egemenlerce asılarak gerçekleşmişse bu ölümün sonuçları ve etkisi çok daha kalıcı, güçlü ve uzun süreli olur. Kaldı ki, Şeyh Bedreddin, ütopyasını, düşüncelerini kendi biçim ve yöntemi ile yazılı hale getirmiştir. Bugün hâlâ Şeyh Bedreddin'i tanıyor ve onu inceleme olanağına sahipsek, bunu önemli oranda onun bıraktığı yazılı belgelere borçluyuz.

Şeyh Bedreddin Hareketi'nin etkisi kendini çeşitli biçimlerde dışa vurmuştur. Osmanlının, hareketi kanlı bir şekilde bastırmasından sonra, imhadan kurtulan ya da kurtulmayı başaran Şeyh Bedreddin taraftarları, varlıklarını tarikat örgütlenmesi biçiminde sürdürmüşlerdir. Şeyh Bedreddin çevresinde toplanan topluluk daha sonraları **Simaviye** adı verilen bir tarikat çatısı altında Şeyh Bedreddin'in öngördüğü yaşam biçimini kurmaya ve onun düşüncelerini yaymaya çalışmışlardır. Ancak egemenlerin acımasız baskı ve takibinin de etkisi ile ne eski güçlerine ne de kitleselliğe ulaşabilmişlerdir. Bir çok etkenden ötürü Şeyh Bedreddin'ciler, deyim yerindeyse marjinal bir topluluk olarak kalmaya mahkum olmuşlardır.

Bu tarikatın yüzyıllar sonra bile Osmanlı devletini tedirgin ettiği bir takım belgelerden anlaşılmaktadır. Aynı biçimde Şeyh Bedreddin'in ardıllarının da yüzyıllar sonra Osmanlı egemenlerinin saldırı ve hışmından kur-

tulamadıklarına tanık oluyoruz. Şeyh Bedreddin'in ardıllarının 16. yüzyılda bile varlıkları ile Osmanlı egemenlerini tehdit ettiklerini kanıtlayan tarihsel belgelerden bir kaçını buraya aktarmakta yarar görüyoruz: Şeyhülislam, Ebussuud Efendi (Ölümü:1573) adına düzenlenen "**Fetva Mecmuası**"ndan bir kaç örnek:

"Mes'ele: Şeyh Bedreddin Simavi ki 'Varidat' sahibidir, 'tekfir etmeyip lanet etmeyen kafir' diyen zeyde ne lazım olur?

"Cevap: 'Anın müritlerinden olan kafirlerdir' demek lazımdır. Sair kefere gibi adın anmayıp la'net etmeyip kendi halinde olan müslüman kafir olmaz."

"Mes'ele: Zeyd-i naibin ehl-i sünnetten ve cemaat'ten olan Şeyh Bedreddin dervişlerini, kim ki evine kondurup konuk edinirse ta'zir edip cerime hükum edin dese şer'an dürüst olur mu?"

"Elcevap: Bed-namlık ile meşhur olan semavenli taifesinde ise, anlara meşrudur. Ama konuğu olunup cerime alınmak meşru değildir".

Burada anlatılmak istenen Şeyh Bedreddin'in müritlerini evine alıp misafir edene çıkışılmasını doğru bulmaktadır. Çünkü Şeyh Bedreddin'in müritleri tehlikelidir, kötü ün salmıştır. Onlara karışmak ve onlarla ya dost olmak ya da onlardan biri olmak sakıncalı ve tehlikeli görülür.

Osmanlı egemenlerinin ağır baskı ve fiziki imhasına karşın, Şeyh Bedreddin'ciler kendi içlerine kapanmaları pahasına varlıklarını Şeyh Bedreddin'in ölümünden sonra da sürdürmüştür. Bu topluluğun varlığının devamı Osmanlı'yı hep ürkütmüştür. Kuşkusuz bu baskı ve imha politikası sadece Şeyh Bedreddin Hareketi'ne ve daha sonra Simaviye tarikatına ve üyelerine yönelik olmamıştır. Bütün muhalif grup ve akımlar bu baskı ve

imhanın hedefi olmuştur. Ortodoks İslam'ın en gerici ve en baskıcı biçimini temsil eden Osmanlı, muhalif Alevi topluluğa da barbarca saldırmış ve onları imhaya yönelmiştir. Şeyh Bedreddin ve topluluğuna yönelik iftira ve karalamaların benzeri Aleviler için de geliştirilmiştir.

Özellikle, halk yığınlarının önce Selçuklu egemenlerine; daha sonra da devamları olan Osmanlı'lara karşı, Alevi inancı etrafında toplanıp başkaldırması, bir anlamda ezilen halk yığınlarının Aleviliği bir direniş ideolojisi olarak benimsemesi; Osmanlı'ların Alevilere karşı katliam ve baskılarının şiddetlenip yoğunlaşmasına neden olmuştur. Osmanlı'lar bu katliam ve baskıları haklı göstermek, çoğunluğu oluşturan Sünni mezhebinden olan halk kitlelerini arkasına almak için de yalan ve demogojiye başvurmuştur. Kadınların ortak olarak topluluk erkekleri tarafından cinsel ihtiyaçlarını gidermek için kullanıldığı saçmalığında ve dinsizlik suçlamalarında bulunulmuştur. Alevilerin de Şeyh Bedreddin ve ardılları ile aynı suçlamalara muhatap olması, suçlamaların asılsız ve politik amaçlarla propaganda edildiğini açıklamaktadır.

Şeyh Bedreddin hayattayken çevresini, halk yığınlarını ve düşünce akımlarını etkilediği gibi, ölümünden sonra da çeşitli akım ve toplulukları etkilemeye devam eder. Şeyh Bedreddin'den etkilenenlerden biri de **Rumeli Bektaşileri'**dir. Hatta bir zamanlar Rumeli Bektaşilerinin kolları arasında **Simaviye** adında bir kol da yer alır. Bu bağlamda, Şeyh Bedreddinciliğin sürdürülmesinde Bektaşilerin de katkısı ve etkisi olmuştur. Buna karşılık egemen kurum ve kuruluşlarca düşmanca karşılanmıştır Şeyh Bedreddin'cilik. Öyle ki, onun artık bilgin kişiliği bile anılmaz olur.

Şeyh Bedreddin'e bağlı insanların daha çok Rumeli tarafından bulunması; Şeyh Bedreddin Hareketi'nin doğup geliştiği yerler bu bölgeler olmasındandır. Tabi bu hareketin neden bir başka yerde doğup gelişmediği ise olayın bir başka boyutudur. 14. ve 15. yüzyıllarda Bedreddincilerin topluluklar halinde varlıklarını tarikat düzeyinde o yörelerde devam ettirmeleri. Anadolu içlerinde bu hareketin kitlesel anlamda çok geniş taraftar bulmaması yine bu etkenlere bağlıdır. Ancak bir başka etken de yöre halkının Osmanlı işgali sırasında ve sonrasında talan ve ağır vergiden kurtulmak için İslamlığı kabul etmiş olmasıdır. Yani gönülden bir inanış ve kabulleniş yoktur. Malını ve canını kurtarmak için İslamı göstermelik bir kabulleniş vardır. Bu olgu yöre halkının hem İslama karşı bir tepki barındırmasını ve hem de İslam adına yöre halkını talan eden ve egemenlik altına alan Osmanlıya karşı bir tepki barındırmasını beraberinde getirmektedir. İşte bu da, Rumeli'de Şeyh Bedreddin'in düşüncesinin halktan daha fazla destek görmesinde önemli bir etkendir.

"... Yakın yıllara değin Bedreddin'li ya da Bedreddin'i adı ile anılan bu insanların en kalabalık oldukları bölge şimdi, Rumeli'nin Kırklareli, Tekirdağ dolaylarıdır. Bunların daha sonraları Bektaşi tarikatına girdiklerini öğreniyoruz. Buna karşılık 'Bedreddin tarikatı'nda kalıp eski gelenekleri sürdürenler vardır. "93 Harbi" denilen (1877) Türk-Rus savaşına değin Bulgaristan'ın Türkiye sınırlarına yakın bölgesinde oturan bu topluluklar sonradan Türkiye'ye göçmüş, Rumeli bölgesinin Tekirdağ ile Kırklareli dolaylarına yerleşmişlerdir. Eski inançlarını, geleneklerini sürdürdüğünü öğrendiğimiz bu toplulukların Anadolu'nun köy Bektaşi'lerinde görülen bir yaşama biçimi vardır.

Eski yerlerinden göçtükten sonra Bektaşi oldukları söylenen bu insanların, önceleri Bedreddin'i adıyla anılan bir inanç topluluğu oluşturdukları, Şeyh Bedreddin'in düşüncelerini benimsedikleri, yüzyıllar boyunca yaşattıkları anlaşılıyor..."

Bu yörelere Bulgaristan'dan göçüp gelen Bedreddin'ciler hiç de Osmanlı egemenlerinin iddia ettiği kadın-erkek ilişkilerine sahip değildirler. Belli günlerde kadınlı-erkekli toplantılar düzenlenir, içkiler içilir ve törenler yapılır. Bu işlem aynı mekanda ama kadın ve erkeklerin ayrı ayrı oturdukları koşullarda yapılır. Bu toplantılarda kadın ve erkekler birbirine karşı saygılı ve belli bir disiplin içerisinde davranırlar. Bu toplantılar bir nevi Cem ayini gibidir...

Şeyh Bedreddin düşünce ve eylemleriyle, yaşadığı toplumsal düzende nasıl şiddetli bir deprem yaratmışsa, ölümü de benzer ama daha şiddetli bir deprem yaratmıştır. Şeyh Bedreddin yoksul halkın gönlünde taht kurarken ve yoksul halkın umudu olurken; egemenlerin yüreğine ise korku salmıştır. Bu nedenle egemenlerin bütün çabaları Şeyh Bedreddin'i yoksul halkın gözünde küçük düşürmek ve etkisini nötralize etmektir. Egemenler bunun ancak Şeyh Bedreddin'in düşüncelerini mahkum etmekle başarılacağını kavramışlardır. Gerek Şeyh Bedreddin'in mahkum eden fetvalar ve gerekse onu kötüleyen kitapların yazılması, Şeyh Bedreddin'i tarihin ve halkın nezdinde mahkum edememiştir. Ünlü Batılı tarihçi **F.Babinger** Osmanlı kronikleriyle uğraşırken Bedreddin'in karalanışına o kadar sık şahit olmuş ki, şöyle söylüyor: "İnsanların uğradığı meşakkat ve acılardan, karşılaştıkları sosyal güçlüklerden, hele halk ayaklanmalarından ciddi olarak hiçbir yerde sözedilmiyor. Bunun bir tek istisnası var, o

da **Simavnalı Şeyh Bedreddin** ayaklanması... Ne var ki, ayaklanmanın gerçek nedenlerinden hiç bir Osmanlı kaynağı söz etmiyor. "Eski Doğu Almanya'lı tarihçi **Ernst Wemer** ise Bedreddin'den "İnsanlık idealleriyle dünya tarihinin büyükleri arasına çoktan yükselmiş, çağının en güçlü kişiliklerinden birisi" diye bahsediyor. Başka Batılı tarihçilere göre ise o "köylü ve pleblerin temsilcisi Thomas Münzer'le aynı kategoride Osmanlı tarihinde benzersiz bir olayın kahramanı"dır.

Özellikle Şeyh Bedreddin'in düşüncelerinin yazılı olması onun etkisini daha da kalıcılaştırmıştır. Bu yazılı düşünceler, lehte ve aleyhte pek çok araştırma ve incelemelere ve kaynaklık etmiştir. Şeyh Bedreddin'in yazdıkları arasında **Varidat** ilginin odağıdır. Aynı zamanda idam gerekçesi de bu kitap ve bu kitapta yeralan düşüncelerdir. Yine bu kitap pek çok incelemeye konu olmuş ve tartışmalara kaynaklık etmiştir. Bu kitap hâlâ ilgi odağı olmaya devam ediyor. Varidat Şeyh Bedreddincilikle özdeşleşmiştir. Bu yüzden egemenler bu kitaba düşman kesilmişlerdir. Bu kitabı yasaklamışlar, yakmışlar ve yırtmışlardır. "...Bir söylentiye göre Şeyhülisal Arif Hikmet (19. yy.) Varidat'ı bulunduğu yerde satınalıp yakarmış..." (İ.Z.E.Agy.) Bu örnek bile, saldırıların boyutunu, beslenen düşmanlığın vardığı noktayı bize çok iyi açıklamaktadır. Ne ilginçtir ki, yüzyıllar sonra, bugün de düşünceye karşı aynı şiddet ve boyutta saldırı ve düşmanlıklar sürmektedir!..

Bütün bu saldırı ve engellemelere karşın, Şeyh Bedreddin halk arasında yankı bulmaya ve umut olmaya devam etmiştir. Örneğin Şeyh Bedreddin'in ölümünden elli altmış yıl sonra "Ben de halimce Bedreddinem" sözünün adil, dürüst, yürekli kişinin sembolü olarak Türk dil hazinesine girmesi Şeyh Bedreddin'in

etkisinin boyutunu göstermektedir.

*** *** ***

Şeyh Bedreddin'i ve hareketini bu kadar etkili kılan, günümüzde etkisini sürdürmesine neden olan, onun ortakçı-toplumcu anlayışıdır, bu uğurdaki pratiğidir, dünyayı değiştirme çabasıdır. Her ne kadar ondan önce de toplumcu mezhep, tarikat ve akımlar olmuşsa da, Şeyh Bedreddin'in hem düşünsel ve hem de pratik olarak daha gelişmiş olması, onun daha etkili ve kalıcı olmasını sağlamıştır. Günümüzde bile onun ilgiyle karşılanması, düşüncelerinin devrimciliğini belli oranda bugün de korumasındandır. Özellikle özel mülkiyetin olmadığı bir toplumsal düzeni hedeflemesi ve bunun için Ortaçağda güçlü bir halk hareketini örgütleyip geliştirmesi, günümüzde de devrimci halk hareketi için esin kaynağı olmaya devam etmektedir. Onun eylemciliği ve dönüştürücülüğü devrimci bir yan olarak varlığını korumaktadır...

ŞEYH BEDREDDİN HAREKETİNİN DAYANDIĞI TARİHSEL MİRAS VE ŞEYH BEDREDDİN ÖNCESİ EŞİTLİKÇİ AKIMLAR

İnsanlık sınıflı topluma geçiş yaptıktan sonra hep bir altın çağı beklemiş ve hep ortakçı bir düzenin özlemini duymuştur. Yani sömürüsüz, sınıfsız, müreffeh ve mutlu bir yaşamın filiz verdiği bir düzen. Herkesin emeğine göre üretimden pay aldığı, dahası herkesin gereksinmesine göre toplumsal üretimden pay aldığı ve herkesin yeteneğine göre toplumsal üretime katkı yaptığı bir toplumsal sistem... Bu sistem genelde güzel bir özlem olarak kalmış ama zaman zaman bu özlem ve istek ezilen sınıflarca güçlü bir biçimde dile getirilmiş ve bu özlemin gerçekleşmesi için ölümüne savaşılmıştır. Pre-kapitalist toplumlarda nesnel koşullar sosyalist bir toplumun kurulmasına maddi olanaklar sunmadığı için genelde hep başarısız olmuşlardır. Hareket ve temsilcileri egemenlerin karşı-devrimci şiddetine muhatap olmuş, bu hareketler ve önderleri acımasız baskı ve katliamlar sonucu ezilmişlerdir. Bütün bu yenilgi ve tasfiyelere karşın belli tarihsel dönemlerde ezilen sınıflar fırsat buldukça kendi toplumsal

ütopyalarını tekrar üreterek gündeme getirmişlerdir.

Sosyalist içerikli bu toplumsal özlemlerin birer ütopya olarak kalması sadece başarısızlıklarından değildir. Başarısızlıklarının temel nedeni olan ilgili dönemin ekonomik ve sosyal koşullarının böyle bir toplumsal sisteme yaşam hakkı tanımamasıdır. Dönemin üretim güçleri, sosyalist bir ekonomik-sosyal ilişkiyi karşılayacak düzeyde değildir. Belirli toplumsal ilişkiler ancak üretici güçlerin belirli bir gelişmişlik düzeyinde gerçekleşebilir.

Kuşkusuz, Şeyh Bedreddin dahil ondan önceki ve ondan sonraki tüm ütopik sosyalist toplumsal düşünce ve hareketler; üretici güçlerle üretim ilişkileri arasındaki zorunlu uyumun bozulmasıyla bir ihtiyacı karşılamak için ortaya çıkmışlardır. Ne var ki, bu akımların önderleri ekonomik ve toplumsal yasaların bilincinde değildirler. Bu nedenle geliştirdikleri toplumsal projeler, ekonomik toplumsal yasalara, nesnel ekonomik ve sosyal koşullara dayandırılarak geliştirilmemiştir. Bu akımların karekteristik özellikleri kurucularının iyi niyetleri ve ahlâki değerleridir. Ekonomik ve toplumsal yasalar yerine, ahlâki ilkelere ve büyük özlemlere göre şekillenmiştir. Bu toplumsal projeler maddi koşullarla bağı kurulmuş öznel niyetlerin bir ürünüdür. Bazen de bu düşünceler olgunlaşmamış gelecek toplum projelerinin protipi olarak karşımıza çıkar. Bu durumun başaşağılığı; bu sosyalist ütopyacıların kişisel yeteneksizliğinin ve yetersizliğinin bir sonucu değildir. Onları ütopyacı yapan ve "yeteneksizliklerine" kaynaklık eden üretim güçlerinin tarihsel evrimin geri düzeyidir. Bilindiği gibi, her toplumsal sistem belli tarihsel koşulların bir ürünüdür. Sosyalizm bu belli tarihsel koşullara ancak 19. yüzyılın ikinci yarısında ulaşmıştır.

Ve ancak bilimsel sosyalizmin doğuşu ile toplumsal ve ekonomik yasalar bilince çıkmış; insanoğlu eşitlikçi ve özgür bir toplum idealini gerçekleştirebilmenin bilimsel yasalarını keşfetmiştir.

Marx şöyle der; *"insanın toplumsal varlığını belirleyen bilinci değildir; tam tersine insanın bilincini belirleyen toplumsal varlığıdır."* Şeyh Bedreddin ve öncülleri ancak kendi toplumsal varlıklarının gelişmişlik düzeyine göre toplumsal projeler üretebilmişlerdir. Şeyh Bedreddin de her ne kadar çağını aşan fikirler geliştirmişse de bu, bir tüketim komünizmini aşamamıştır.

Daha önceki yüzyılların hiç sönmeyen eşit, özgür bir ortaklaşmacı toplum kurma ideali ancak toplumsal/ekonomik gelişmelerden sonra; 19. yüzyılın ikinci yarısının başlarında Marx ve Engels'in çalışma ve çabalarıyla kendi bilimsel temelleriyle buluşabilmiştir. Marx'ın deyişiyle, başaşağı olan ayakları üzerinde oturtulabilmiştir.

Şeyh Bedreddin'in toplumcu anlayışı da bir yanı ile kendisinden önceki eşitlikçi fikirler ve halk hareketleri üzerinde biçimlenmiştir. Onun söyledikleri çeşitli biçimlerde değişik kişi ve akımlarca önemli farklılıklarla da olsa söylenmiştir. Ama bu söylenmişlik dağınıktır, birarada ve sistemli değildir. Yani Şeyh Bedreddin'in düşüncelerini bir kişi veya akımda olduğu gibi bulmak olanaklı değildir. Ama parça parça, bölüm bölüm düşüncelerini bir çok kaynakta bulabiliriz. Bu bağlamda, Şeyh Bedreddin'in söyledikleri bütünüyle yeni değildir. Ancak o yeni bir senteze varmıştır. Kendi felsefi ve mantıksal kuralları içerisinde yeni bir "senteze" varmıştır. Bu sentez kendi içinde gözle görülür çelişkiler taşısa da, yenidir.

Şeyh Bedreddin'in geçmişten devraldığı düşünce ve davranış mirası neydi? **İmam Gazali** ve **Muhiddin Arabi;** Bedreddin'den çok önceleri **SEZİŞ** ve **GÖNÜL** gücü ile gerçeğe ulaşma konusunda benzer fikirler dile getirmişlerdi. Keza **Şehabeddin Suhreverdi** ve **İbni Tufyl** gibi düşünürler de evreni bilmenin Tanrı'yı bilmek demek olduğunu, tefekkürle bilgiye ulaşılabileceğini söylüyorlardı. 9. yüzyılda yaşamış olan **Ravendi** ise geleneksel İslam'a karşı maddi gerçekliğe vurgu yapan görüşler geliştirmiştir. Bu yüzden onun temsil ettiği akım **maddiyun** (maddecilik) diye anılmıştır. Ona göre maddeden bağımsız bir ruh yoktu. Cennet-cehennem-kader gibi kavramlar birer kuruntuydu. Evrenin kendisi Tanrı'ydı. Benzeri panteist-materyalist yorumlar Bedreddin'de de görülmekle beraber Bedreddin, Ravendi gibi bilgiye akılla değil sezgiyle ulaşılabileceğine inanmıştı. Kurucusu **Zekeriya Razi** olan ve 10. Yüzyılda İslam ülkelerinde **tabiyyun** (doğacılık) denilen bir başka felsefi akımın izlerini de Bedreddin'de bulmak mümkündür.

Bütün bunlardan daha önemlisi, Bedreddin'in isyan hareketinin kendi öncesindeki ezilen halk hareketleriyle olan tarihsel bağlantısıdır. Bu şanlı halk hareketinin kendi öncesi ve sonrasıyla tarihsel devamlılığı içerisinde Anadolu ve Rumeli toplumunda bıraktığı miras, bu coğrafyada emekçi sınıfların tarihinin çok önemli bir parçasıdır. Bugünkü mücadelemizin bir unsuru da, ezenlerin, egemenlerin kendi tarihi olan resmi tarihe karşı kendi tarihimizi, ezenlerin tarihini, halkın mücadele tarihini çıkarmaktır. Çünkü devrimimiz, bir bakıma bu iki tarihni binlerce yıldır süren savaşımın nihai ve tarihsel hesaplaşması olacaktır. Onlar, kendi tarihlerinden biriktirdikleri güçle karşımızdadır. Bizler

kendi tarihimizden aldığımız güçle onların karşısına dikilmek zorundayız. Onlar ezilen yığınların tarihsiz, köksüz, dolayısıyla güçsüz bırakmak için kendi tarihlerinin dışında hiç bir şey bilmemizi istemiyorlar. Sanki bütün bir tarih onların devletlerinin, hükümdarlarının savaşlarının tarihidir. Bu tarihte halk yoktur. Oysa biz, bu geçmişten hep bir "karşı tarih" olarak varolduk. Ve bütün bir tarih aslında hep bu iki gücün mücadelesiyle şekillendi. Onlar, ezilen yığınların kendi öz tarihlerini bilmesini hiç bir zaman istemediler. Çünkü böylelikle her başkaldırı tarihsel bir birikimden yoksun, köksüz, sadece günün koşullarının ürünü geçici ve zayıf kalacaktır. Kendi tarihinin bilincinden yoksun her girişim doğal olarak geçmişte hiç olmamış bir şeyi yapmaya kalkışan, "ilahi kader"in yazdığı bütün bir tarihe kafa tutacak kadar beyhude, anlık bir çaba olarak suçlanabilecekti.

Tarih bilinci, kök bilincidir, güçlülük bilincidir. Kendi sınıf ve halk tarihinden kopukluk ise olağan üstü bir zayıflık demektir. Kendisini her nasılsa zuhur etmiş, kerameti kendinden menkul bir başkaldırı girişimi sanan ve en büyük güç kaynağı olan kendi "karşı tarih"inin birikiminden yoksun her hareket zayıftır. Şeyh Bedreddin Hareketi de Anadolo ve İslam toplumlarının ezilen yığınlarının tarihinde kendi öncesinden güç alan kendinden sonrasına güç kaynağı olan tarihsel uğraktır.

Marx, köle Spartaküs'ten, Hristiyan Thomas More'a, Fourrier, Saint Simon gibi ütopiklerden, Cabet, Babeuf gibi Fransız devriminin baldırı çıplak komünist kanadına Thomas Münzer gibi dindar köylü isyancılarına kadar Avrupa halklarının bütün bir özgürlük ve eşitlik mücadeleleri, tarihini nasıl bilimsel sosyalizmin temel dayanaklarından birisi yaptıysa; Lenin, eski Rusya'nın

Razin, Pugaçev gibi ilkel komünist köylü isyanlarını, ortak mülkiyet fikirlerini Hristiyanlığın eşitlikçi yorumuyla isyana dönüştüren "eski müminler" hareketinin birikimini ve tüm bunlar temelinde gelişen narodnizmi devrimci bir eleştiriyle nasıl bolşevizmin Rus tarihindeki kökleri haline getirdiyse; bu topraklarda da İslam Arap feodalizmine karşı ilkel eşitlikçi **harici** aşiretlerin ayaklanmalarından Babek'in, Hasan Sabbah'ın Selçuklu feodallerine karşı önderlik ettiği dehşetengiz halk isyanlarına kadar, Baba İshak Ayaklanmalarından Bedreddin'e, Pir Sultan'a, Celalilere, oradan Yeşil Ordu ve Mustafa Suphiler'e, 15-16 Haziranlara, Denizler'e ve Mahirler'e kadar zengin bir mücadele geleneği vardır. Türkiye Devrimi boşlukta değil, böyle bir miras üzerinde yükselecektir. Halkların bu büyük mirasından güç almayan her başkaldırı daha baştan zayıflıklarla malüldür. Düşmanın hafızalardan silmek istediği bu büyük tarihi, yeniden halkın bilincine kazımak, derin bir tarih bilincine dönüştürmek, kendi tarihimizden aldığımız güçle bugünü zorlamak, geleceğin kapılarını da önümüze açacaktır.

Bedreddin Hareketi, Türk toplumunun kendisinden önceki eşitlik ve özgürlük mücadelelerinin bir devamıdır. Türkler'in müslüman olmalarıyla birlikte bu mücadele, Fars ve Arap toplumları içinde İslam feodalizmine karşı daha önce gelişmiş halk hareketlerinin mirasıyla da bütünleşmiştir. Bu yüzden Ortadoğu'da İslam'la birlikte başlayan feodalleşmeye karşı bütün bu halkların İslam dışı veya yine İslami renklere bürünmüş mücadeleleri ideolojik olarak da birbirlerini etkilemiştir.

Bilindiği gibi İslamiyet öncesi Arap yarımadası, geniş topraklar üzerinde çok sayıda kandaş ilkel göçebe toplulukların yaşadığı bir alandır. Sadece Mekke

gibi belirli birkaç merkezde, tarım ve ticaret temelinde bir zenginleşme görülür. Sınıf eşitsizliklerinin ve köleci ilişkilerinin asıl ortaya çıktığı yerler de buralardır. Arap yarımadasında birer nokta gibi duran bu şehirlerin dışında bir devletleşmeden söz etmek mümkün değildir. Muhammed, önce köleleri, yoksulları, gençleri etrafında toplayarak Mekke aristokrasisinin bir bölümüne karşı savaş açar. Nihayetinde onları dize getirir. Medine'den Taif'e kadar diğer şehirleri de ortak bir yönetimde toplar. Arap yarımadasında büyük bir kabile konfederasyonu biçiminde ilk büyük devlet doğar. Gerek şehirlerin ezilen sınıfları, gerekse kabile demokrasisine sahip kandaş sınıfsız göçebe topluluklar için İslamiyet başlangıçta büyük bir kurtuluş ideolojisidir. Köleler, azad edilmiş köleler, toplumun kenarına itilmiş kesimleri ve kendi içinde askeri demokrasiyle yönetilen, henüz özel mülkiyet temelinde sınıf eşitsizliklerini yaşamayan barbar bedevi aşiretler için İslamiyet, şehirlerdeki zengin Arap aileleriyle eşit olmanın bir bayrağıdır. İslamiyet Tanrı katında zenginfakir her insanı eşit sayar, hatta cenneti zengine değil fakire vaad eder. Önce en fazla acı çeken, dolayısıyla dine en fazla muhtaç olanları kendisine taban yapan bütün diğer dinler gibi, İslamiyet de egemenlere mal olduğu andan itibaren artık onların elinde bir araç haline gelir. Kabileler konfederasyonu biçiminde doğan İslam devleti de Mekke aristokrasisinin merkezinde yer aldığı bir feodal egemenliğe dönüşür. İslam dininin doğuşu, Arap toplumunu ilkel kabile ve köleci ilişkilerden feodalizme sıçratmak şeklinde tarihsel bir rol oynar. Artık egemenler de kendi iktidarlarını İslamiyete dayandırırlar, ezilenler de kendi mücadelelerini İslamiyet bayrağıyla yürütürler.

Şehir aristokrasisine dahil zengin, köle sahibi, tüccar ailelerin İslam etrafında birleşmesiyle birlikte, vaktiyle İslamiyete taban olan geniş ezilen kesimler muhalefetlerini İslam'ın farklı yorumlarıyla dile getirmeye başlarlar. Muhammed sonrasında, Mekke merkezli Arap feodalizmi tarafından "cihad" adı altında fetih savaşlarında kullanılan savaşçı çöl kabileleri Mekke aristokrasisine başkaldırırlar. Feodalleşmeye karşı tepki ve ilkel eşitlikçi kandaş kabile demokrasisini yaşatma çabası, onları isyana sürükler. Muhammed'in ölümünden sonra Mekke'nin zengin aileleri kendi aralarında halifelik kavgasına girdiklerinde onlar ne Ali'nin ne de Muaviye'nin halifeliğini tanımazlar, çölde onbinlerce kişilik bir savaşçı topluluk oluştururlar. Bu ilkel eşitlikçi barbar kabilelerin feodalleşmeye karşı mücadelesi çok kanlı bastırılır. Sapkın ilan edilen, hem ehli sünnet'in dışına çıktıkları hem de medeniyet merkezlerinin dışında, çöllerde yaşadıkları için **Hariciler** diye anılan bu isyan hareketi, özünde, feodal hiyerarşiye tabi olmayı reddeden, özel mülkiyet temelinde sınıflaşmaya karşı eşitlikçi kabile içi ilişkilerde ayak direyen toplulukların isyanıdır. Merkezi feodal devlete tabi olmak istemeyen, özgür kalmakta ayak direyen, sınıflaşmaya uğramamış bu göçebe kabileler sonraki yıllarda da sürekli olarak ağır baskılar altında tutuldular.

Sınıflaşmanın, feodal devletleşmenin ilerlemesiyle birlikte İslamiyet de, gerek egemenlerin kendi arasındaki gerekse ezilenlerin egemenlere karşı mücadelesinde farklı yorumlara ayrıştı, parçalandı. Haşimi ve Umeyye aileleri arasında bir iktidar kavgası olan halifelik kavgasında, Ali'nin ölümünden sonra bir dönem, şehirlerin yoksul sınıfları ve feodalleşmeye karşı eski kabile demokrasisinde ayak direyen aşiretler **şia** mez-

hebinin etrafında toplandılar. Arap toplumundaki sınıfsal parçalanma İslamiyet'teki bu ilk büyük parçalanmaya güçlü bir zemin oluşturdu. Elbette Ali mezhebi de devletleştiği her yerde oranın egemen sınıfının iktidarını ve sömürüsünü sürdürmeye hizmet etti. Sonuç olarak Arap, Fars, Türk, Kürt bütün İslam toplumlarında sınıf mücadelesi yüzyıllar boyunca dinin farklı yorumlarını kendisine ideoloji yaparak, mezhepler-tarikatlar, "sapkınlar" veya "ortodokslar" mücadelesi görünümü altında sürdü gitti. İşin ideolojik cephesinde sınıfların mücadelesi hiçbir zaman din çerçevesinin tamamıyla dışına çıkmasa da, eski ortak mülkiyet ilişkilerini yaşatma savaşı veren ilkel topluluklar ve sınıf baskısına karşı direnen yığınlar hep İslamiyetin daha eşitlikçi, panteist (maddi olan herşeyi Tanrı'nın bir görünümü sayan) ve materyalist yorumlarına açık oldular. Bu tür akımlarda, tarikatlarda, muhalefetlerini ifade ettiler. Örneğin yukarıda belirttiğimiz **Hariciler** böyleydi. Allah tarafından yazılmış bir kader fikrini reddeden, insanın kendi geleceğini kendisinin yaratabileceğini vazeden **mutezile** akımı böyleydi. Evrenin sürekli bir hareket ve değişim halinde olduğunu ileri süren, Kur'an'ın harflerinden yola çıkarak onun "gerçek" anlamını ortaya koymaya çalışan **hurufilik** böyleydi. Ayrıca bütün muhalif hareketler Kur'an'ın kitabi anlamını reddetmişler, onun içinde yönetilen, ezilen sınıfların çıkarını ifade eden gizli anlamlar aramışlar, Kur'an'ı içrek (batını) tarzda yorumlamışlardır. Feodal Arap yayılmacılığı sonucunda Horasan, İran ve Türkmenistan'daki ortak mülkiyet geleneğini yitirmemiş topluluklar ve yoksul yığınlar İslamiyeti kabul ettiklerinde bile Kur'an'ın resmi yorumunun dışında çeşit çeşit batını görüşlerle hakim

sınıfın resmi ideolojisine, yani resmi İslam'a karşı koymaya çalışmışlardır. Bütün bu batıni akımlar Anadolu halkının Osmanlı öncesi ve sonrası egemenlere karşı mücadelelerinde de derin düşünsel izler bırakmıştır. Bu izleri, Anadolu'daki pekçok halk hareketine ideolojik motif olmuş Alevilikte fazlasıyla görmek mümkündür.

Türk, Kürt, Arap, Acem halklarının İslamiyet eliyle yayılan feodalizme karşı direniş ve mücadeleleri, hem pratik hem düşünsel bakımdan 1400'lerin başındaki Bedreddin isyanına tarihi bir miras sundu. Neydi bu direniş ve ayaklanmaların en önemlileri?

Arap İslam feodalizmi Abbasiler eliyle Azerbaycan'a ulaştığında aslında bir çoban olan **Babek**'in önderlik ettiği direnişle karşılaştı. Babek ve taraftarları İslamı reddediyor, mal ortaklığını ve özel mülkiyet öncesi anaerkil dönemden kalan kadın-erkek ilişki geleneğini savunan ayrı bir inanç topluluğunu oluşturuyordu. Abbasi halifesinin halka uyguladığı ekonomik ve dinsel baskıya karşı 816 yılında ayaklandılar. Halife Memun'un gönderdiği kuvvetleri defalarca yendiler. Babek'in önderliğindeki halk ayaklanması tüm Azerbaycan'a ve İran'ın bir bölümüne hakim oldu. Etkisi Iğdır, Kars ve Erzurum'a kadar yayıldı. Ortak mülkiyet ve eşitlik temelinde yükselen bu büyük halk hareketi 833'te Abbasiler tarafından kanlı bir biçimde bastırıldı. Babek elleri ayakları kesildikten sonra öldürüldü, cesedi Horasan'da halka teşhir edildi. Ama kahramanlıkları yüzyıllar boyu halkın dilinde destan oldu. Kırmızı giydikleri için "muhümire" diye anılan taraftarlarının bir bölümü daha sonra İslam'ı kabul etti.

Yine İran'da bir başka ortaklaşmacı halk hareketi 11. yüzyılın başlarında **Hasan Sabbah** tarafından başlatıldı. Batıni denilen birçok akıma kaynaklık eden bir

din adamıydı. Elmut kalesini ele geçirerek buradaki halkla beraber yeryüzü cenneti gibi bir toplum oluşturma çabasına girdi. Kendisi "dağların şeyhi" ünvanıyla anılıyor, taraftarları da "yoldaş" veya "fedai" diye anılıyordu. Selçuk hükümdarlarına karşı büyük bir savaş başlattı. Nizamülmük ve Melikşah'ı suikastle öldürttü, Selçuklu devletini terörize etti. Hükümdarlarla savaşta onbinlercesi imha olmasına rağmen onun yaydığı 'Sabahiye', 'İsmailiye', 'Batıniye' adlarıyla anılan akımın genişlemesi durdurulamadı. Namı Avrupa'ya kadar yürüdü, Avrupalılar Hasan Sabbah'ın taraftarlarına cana kıyıcı anlamına gelen "assasin" adını taktılar. Düşmanları, haşhaş kullandıkları için onları **haşhaşiler** diye tanımlayarak gözden düşürmeye çalıştılar. İkiyüz yıl boyunca feodal devletlere karşı direndiler. 13. yüzyılda Moğol istilasıyla birlikte ezildiler.

Şeyh Bedreddin'in Ege ve Rumeli'yi saran isyanına öngelen en önemli halk hareketi ise **Babai** Ayaklanmasıydı. Bu, öylesine güçlü bir halk hareketiydi ki, kendisi ezilmesine rağmen Selçuklu devletinin de çökmesine neden oldu. Aslında Türkmen boyları henüz Anadolu'ya gelmeden, Türkmenistan'da, Horasan'da iken İslam'ı benimsediklerinde, daha önceki şaman inancıyla bu yeni dini kaynaştırarak ortodoks sünni mezhebinden farklı bir İslam inanışı yaratmışlardı. Ahmet Yesevi ile başlayan, sonradan Anadolu Aleviliğine dönüşen bu inanışta hakim unsur dinsel törenler, katı kurallar ve resmi Arap-Fars kültürü değil, Türkmen halk kültürü temelinde daha esnek, halkçı, doğacı, materyalizme nispeten daha açık bir yorumdu. Göçebe hayvancılıkla uğraşan, toprak mülkiyetine yabancı Türkmen boyları, Araplara ve Farslara göre medeniyetin, sınıflaşmanın yani tarihsel evrimin daha geri

bir konağında bulunuyorlardı. Kabile demokrasisinin güçlü gelenekleriyle askeri şeflik sisteminin yarattığı, yeni yeni gelişen boy aristokrasisi bir arada bulunuyordu. İslam feodalizmi bu göçebe Türk boylarını tıpkı savaşçı barbar Arap harici kabilelerini cihat ve fetih maksadıyla kullandığı gibi kullandı. Engin Asya bozkırlarında tarım arazisi, toprak mülkiyeti, şehir medeniyeti tanımadan önüne geleni ezip geçerek sürüleriyle birlikte dolaşan savaşçı barbar Türkmen boylarının askeri şefleri olan "Alp"ler, "İlb"ler müslüman olduktan sonra artık obasına otlak bulmak için başka topluluklarla yapmak zorunda olduğu savaşları Allah adına kutsal bir cihat inancıyla yürüten "Gazi"lere dönüştüler. Bu ilkel göçebe boyların Moğol akınları yüzünden Batıya, hep Batıya, Anadoluya doğru ilerleyişi önce Araplar, sonra da feodal Selçuklu devleti tarafından bu topraklardaki yerleşik medeniyetlere ve daha sonra da Bizans'a karşı güçlü bir silah haline getirildi. 11. ve 12. yüzyıllarda Anadolu'yu çeşitli farklı boylardan bir milyon Türkmen istila etti. Uçlara sürülen bu boyların istila ettiği topraklar Allah adına feodal Sultan'ın mülkiyetine geçiyor. Arap feodalizminin icadı olan ikta sistemi Konya sultanlığında 'tımar' olarak devam ediyor, topraklar merkezi devletin sipahilerine, komutanlarına devrediliyor, bu topraklardaki yerleşik veya göçebe bütün topluluklar yerel beyler eliyle vergiye, haraca bağlanıyordu. Türkmen aşiretlerinin doğu ve ve güneydekileri önceden beri tarımcılık yapan Kürtler gibi yerleşik tarım hayatına geçtiler. Böylece boyiçi ilişkiler hızla feodal, hiyerarşik bir eşitsizliğe uğradı. Anadolu'nun batı uçlarındaki Türkmen oba-komünler ise komün içi ilişkilerde feodal tabakalaşmaya uğramaksızın oldukları haliyle Sultana tabi kılındılar. İçe-

ride özgür ama dışarıda oba-komün olarak kolektif rant yükümlüsü birimler haline getirilmek istendiler; birey olarak değil, oba olarak kolektif serfleşmeye uğradılar. İşte 1200'lü yıllarda patlak veren Babai isyanları Selçuklu feodalleşmesiyle mülkiyetsiz Türkmen komünleri geleneğinin karşıtlığından patladı.

Horasan'dan Anadolu'ya gelerek Amasya'da yerleşmiş olan bir Alevi şeyhi olan Baba İlyas'ın müritlerinden olan Baba İshak, tımar dağıtımı, vakıflar vergi ve haraçların yükselmesi biçiminde artan feodalleşmeye karşı mülkiyetsiz ve eşitlikçi bir düzen idealiyle Türkmenler'i etrafında topladı. 1239 yılında 50 bin kişilik bir kuvvet halinde, kadın-erkek, çoluk-çocuk, çadır yüklü atları ve sürüleriyle "çekirgeler ve karıncalar gibi" ayaklandılar. Maraş, Adıyaman, Tokat, Amasya ve Sıvas'ı ele geçirdiler. Sultan Keyhüsrev, Baba İshak'ı yakalatıp idam ettirmesine rağmen ayaklanma durmadı. Ayaklanan halk, Konya'ya doğru ilerlemeye başladı. Sultan, paralı asker Franklar'dan oluşturduğu büyük bir kuvvetle çocuk-yaşlı demeden binlerce Türkmeni kılıçtan geçirerek en nihayetinde ayaklanmayı bastırdı. Ayaklanmayı Franklar eliyle bastırmaları aynı zamanda feodal Arap İslam ve Fars kültürüyle yoğrulmuş Türk egemen sınıfının Anadolu toplumunun esas unsuru Türkmenler'den ne derece yabancılaştığını ve koptuğunu da gösterdi.

Anadolu'da oluk oluk kan akmasına rağmen Babai'lik bitmedi. Halk, ayaklanmanın önderi Baba İshak'ın aslında ölmediğine inandı ve hıncını bileyerek önderin yeniden ortaya çıkışını beklemeye koyuldu. 1248'de Eskişehir ve Karahisar Türkmenleri yeniden ayaklandılar. Yenilgi sonrasında Babai Türkmenlerinin bir kısmı Rumeli'ye, Dobruca'ya kadar göçtü.

İşte Şeyh Bedreddin'in devraldığı düşünsel ve pratik miras başlıca yukarıda bahsettiğimiz halk hareketlerinin birikimiydi. Selçuklular'ın çöküşünden sonra Osmanlı'da, daha geri bir noktadan yola çıkan yeni bir feodalleşme süreci yaşandı. Bilindiği gibi Yıldırım Beyazıt'la Timurleng arasındaki 1402 Ankara Savaşı'ndan Osmanlı'ın bozgunla çıkışından sonra hanedan içerisinde bir taht kavgası dönemi başladı. Tahtın meşru varisi Musa Çelebi olduğu halde aristokrasi Mehmet Çelebi'yi istedi. Devlet erkanı arasında taraftar bulamayan Musa Çelebi Rumeli'ye çekildi ve burada kendi egemenliğini ilan etti. Simavna kadısı Şeyh Bedreddin'in Musa Çelebi'nin kazaskerliğini kabul etmesi de işte bu kargaşa dönemine rastlar. Bedreddin, düşünceleriyle Musa Çelebi'yi de etkiledi. Musa Çelebi, feodalleşmeye ve merkezi devlet otoritesine karşı çıkan göçebe ya da tarımcı, kısacası soylu olmayan katmanlara dayandı. Köylülere adet olduğu üzere "kullarım" diye değil, "ahbaplarım" diye hitap ediyordu. Gerilla tarzı bir savaş yürüterek taht üzerinde hak iddia eden diğer kardeşi Süleyman'ın kuvvetlerini yendi. Rumeli'de müslüman veya gayri-müslim ne kadar soylu varsa öldürdü. Bu yüzden Musa Çelebi ve taraftarları yerli soylular tarafından kan dökücü bir barbar olarak tanındı. Musa'nın kazaskeri Bedreddin ise yetkisini kullanarak soyluların topraklarını ellerinden alıp yoksul obalara dağıtıyordu. Bu yüzden Rumeli soyluları ona "kızıl deli" lakabını uygun buldular. Musa, bu arada Anadolu'dan kendi yandaşı göçebe ve yarı-göçebe Türkmen aşiretlerini de getirip Trakya ve Makedonya'ya yerleştirmişti. Osmanlı hanedanından gelip rakiplerine karşı yoksul halklara dayanarak kafa tutmaya kalkışan Musa Çelebi'nin taht kavgası 1413'te

Mehmet Çelebi tarafından sona erdirildi. Mehmet, Rumeli'deki Macar, Bizans ve Sırp soylularla birleşerek Musa Çelebi'yi yenilgiye uğrattı ve öldürdü. Tıpkı Babai Ayaklanmasında Türkmen halkın Frank askerleri eliyle ezilmesi örneğinde olduğu gibi, Osmanlı feodal yönetici sınıfının artık etnik olarak kendi halkına ne kadar yabancı bir gayri-milli aristokrasiye dönüştüğü, kendi halkına düşman bir devlet olarak doğduğu bir kez daha doğrulandı. Halk muhalefetini kullanarak taht kavgası yürüten Musa yenildi ama anti-feodal muhalefet bitmedi.

Yoksul Türkmen obaları ve şehir emekçileri Anadolu'da bir taraftan Osmanlı'nın acımasız baskı ve sömürüsü, diğer taraftan da Moğolların zulmü altında çift taraflı eziliyorlardı.

Musa'yı yenen Mehmet Çelebi, tahtı ele geçirdikten sonra Musa'nın kazaskeri Şeyh Bedreddin'i de İznik'te göz hapsinde tutmaktaydı. Ne var ki, Bedreddin'in mülkiyet ortaklığına dayalı eşitlikçi görüşleri, müritleri Börklüce Mustafa ve Torlak Kemal tarafından Ege Türkmenlerine de maledilmişti. Yörük dediğimiz Ege Türkmenleri arasında hale Torlaklar denilen göçebe oba-komünler vardı ki, bu yoksul ve vahşi savaşı topluluk Bedreddin'i peygamber bellemiş, eşit ve adil bir toplum uğruna kan vermeye, kan almaya çoktan hazırdı. Dil-din ve milliyet farkı gözetmeyen Bedreddin'in fikirleri bölgenin fakir Rumları arasında da geniş taraftar bulmuştu.

Nihayet 1417'de Aydın ve Manisa yöresinden başlayarak Yörükler bir kez daha "çekirgeler ve karıncalar gibi" bir anda ayaklandılar. Ayaklanma Sakız adasının Rumlarına kadar yayıldı. Osmanlı ordusuna büyük kayıplar verdirdiler. En sonunda Osmanlı sultanı bizzat

oğlunu ve veziriazamını büyük bir ordunun başına geçirerek önce Aydın ellerine yürüdü. Yolda rastladığı ne kadar çocuk-ihtiyar-kadın-köylü varsa kılıçtan geçirerek ilerlediler. Börklüce'nin kuvvetlerinin çoğunu kestiler, bir kısmını Börklüce ile beraber Efes'e kadar sağ getirdiler. Burada Börklüce'yi işkenceyle öldürerek cesedini çarmıha gererek dolaştırdılar. Daha sonra Manisa'ya yürüyen ordu burada da Torlakları imha etti, Torlak Kemal'i de Manisa'da astılar.

Bütün bunlar olurken İznik'ten kaçarak topladığı taraftarlarıyla birlikte Rumeli'nin Deliorman yöresindeki Alevi kitlelere doğru çekilen Bedreddin ise 1420'de savaşmadan, ani bir baskınla yakalandı. Onu Serez'e getirip çarşı ortasında çırıl çıplak astılar.

Ve böylece herşey bitti sandılar...

Ancak sınıfsız, eşit ve özgür bir toplum kavgası ne Bedreddin'le başlamıştı ne de onunla bitti. Halk isyanları birbirinin mirasını devralarak bütün bir Osmanlı tarihi boyunca sürüp gitti.

Yoksul köylü isyanları, şehir esnafının ayaklanmalarıyla birleşti, ilk Osmanlı işçi hareketiyle farklı bir düzeye sıçradı, aydın hareketiyle tamamlandı, emperyalist işgal yıllarında ilk kez bilimsel komünizm ile aydınlandı, Karadeniz'de boğuldu, Nurhak'larda, Kızılderelerde yeniden doğdu; Şeyh Said'le, Seyit Rıza'yla asıldı, Şemdinli'de, Eruh'ta dirildi. Alanları zaptetti, fabrikaları fethetti, gün oldu zindanlara sığdırılmak istendi, taştı Gazi'lere ulaştı... "Kızıl deli" suçlaması egemenlerin ağzında değişti "terörist", "yıkıcı", "bölücü" oldu. **Torlaklar şimdi grevci işçi, direnen mahalleli, savaşan gerilladır.**

Bayrağımızda Bedreddinlerin, Börklücelerin de kanı var. Bu topraklarda ezilen sınıfların tarih boyunca yürüttüğü mücadeleler bugün devrim ve komünizm mücadelesinde billurlaşıyor. Bu miras şimdi proletaryanın ve emekçi yığınların elinde geleceği zorluyor artık.

Biz ve onlar... Bizim damarlarımızda Babeklerin, Torlak Türkmenlerin, Pir Sultanların, Mustafa Suphilerin, Denizlerin kanı dolaşır. Onların seceresi ise Kılıç Alilerden, Mustafa Kemallere, Kuyucu Muratlara, Yavuz Selimlere, Hızır Paşalara, Çelebi Mehmetlere uzanır. İki soyun kan davasıdır bu. Ya biz ve bizim soyumuz ya da onlar kazanacak!

Türkiye devrimi bu topraklarda iki ayrı tarihin, iki düşman cephenin, iki ayrı insan soyunun nihai hesaplaşması olacaktır.

ŞEYH BEDREDDİN HAREKETİNİN DEVRİMCİ ÖZÜNÜ GÜNÜMÜZE TAŞIMAK

Başka bir zaman ve mekanda olup biteni olduğu gibi; onun çok ilerisinde yaşanan bir sürece aktarmak hiç bir koşulda mümkün değildir; her düşünce ve inanış kendi tarihsel koşullarında bir toplumsal gereksinmeyi karşılar. Tarihte pekçok akımın başarısı ya da başarısızlığı, bilimsel düşüncelere dayanması ya da dayanmaması, onların belirli bir toplumsal ihtiyacın ürünü olduğunu değiştirmez.

Şeyh Bedreddin Hareketi kendi koşullarında, feodal dönemin ütopik sosyalist devrimci bir hareketiydi. Onun politik duruşu ve özlemleri dönemin en devrimci ve en radikal çıkışıydı.

Yıllarca düşünülmüş, toplumsal örgütlülüğü geliştirilmiş ve bir sanatçı inceliğiyle-duyarlılığıyla örülmüş bir tarihsel devrimci hareketten öğreneceğimiz pekçok dersler vardır.

Yenilgiden hemen sonra, Şeyh Bedreddin'in söylediği "iddia" edilen şu değerlendirme çok anlamlıdır ve içerisinde önemli dersler taşımaktadır: "... O bir merkezden (burada sözü edilen kişi **Börklüce Mustafa**'dır) toplumların yönetilmesi uygulamasını överdi... Başardı... Ne var ki, barışçılık yanlışlığına düştük... Mer-

kezileşme yerine, dağınık bir yönetim önerdik... Düzenli ordu hazırlamak gerekli iken, salt savunma yolunu önerdik. Şimdi anlıyoruz ki, savunma yerine saldırı, belirli bir süre için sağlam bir merkezcilik kaçınılmazmış..."

Bu, güçlü bir değerlendirme olduğu kadar, dramatik bir özeleştiridir de. Şeyh Bedreddin'in bunu söylemiş olabileceğine inanıyoruz. Aslında bu sözler, Şeyh Bedreddin ile Börklüce Mustafa'nın politik kişiliklerini ve mizaçlarını da açığa kavuşturmaya katkı sunmaktadır.

Her tarihsel dönemde toplumcu düşünceler varolmuş, egemen sömürücü sisteme ve baskıya karşı insan özgürleşmesinin politik biçimi olmaya çalışmıştır. Kimisi bunu belli oranda, dahası nesnel koşulların elverdiği ölçüde başarmıştır. Kimisi ise bunu başaramamış, ilkel komünizme özlem tarikat veya tekke düzeyine indirgenmiş, üretimden kopuk marjinal topluluklara dönüşmüşlerdir. Daha sonra bu akımlar ya bir biçimde yokolmuşlar, ya da bir sonraki benzer akımlarda yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Ki, genelde bu akımlar, ilk çıkışlarındaki saflığı ve duruluğu kaybetmişlerdir, yozlaşarak, çürüyerek silinip gitmişlerdir. Bu durum, yaşanan tarihsel koşulların bir sonucudur. Onlar da koşulların üstünde varlıklarını sürdürememişlerdir.

Maddi doğada nasıl ki, herşey değişip dönüşürse, bu nesnellik temelinde doğan düşünceler de kendi varoluş koşulları değiştikçe değişirler, evrimleşirler. Buna düşüncenin diyalektiği de diyebiliriz.

İnsanın üretim faaliyetinin bir sonucu olan maddi ve manevi tüm değerler de bu süreçleri izler. Bu bağlamda ideoloji ve politikalar; her tarihsel sürecin özgül koşullarına göre biçimlenir; ürünü olduğu tarihsel sü-

recin ömrünü tamamlamasıyla, o da ömrünü tüketir. Bu kez süreç ve sürecin ideoloji ve politikaları, yerini yeni sürece ve yeni sürecin ideoloji ve politikalarına bırakır. Yani ideoloji ve politika dayandığı ekonomik ilişkilere koşut olarak evrimleşir ve tarihsel sonuna varır.

Bir sonraki tarihsel süreç, bir öncekinin olanakları üzerinde yükselir. İlerici ve devrimci akımlar kendisi için gerekli olanı bir önceki süreçten alır. Bunları kendi koşullarında yeniden biçimlendirir ve dönüştürür. Ta ki, yeni koşullarda kendisini üretecek altyapıya kavuşana ve geçmişten alacak birşeyi kalmayana dek.

Kısacası, yeni ve devrimci olan, kendinden önceki süreçten devrimci- ilerici ne varsa alır, bir öncekinin birikimleri üzerinde kendini ve yeniyi üretir. İlkel komünal, köleci ya da feodal, kapitalist ve sosyalist toplumlar, Giderek yükselen toplumsal evrimin bu durakları aynı zamanda birbirinin tezi ve antitezi, sentez olarak birbirinin inkârıdırlar. Bütün bir sınıflı toplumlar tarihi boyunca ilerici düşüncenin evrimi de böyledir.

Modern ideolojiler de, insanlığın tarih boyunca yarattığı değerler üzerinde şekillenir; onun yarattığı toprak ve iklim üzerinde doğar ve gelişir. Ama hiçbiri, bir öncekini olduğu gibi kendi bünyesine almaz. Her yeni bir öncekinden, yani eski olandan devrimci olarak kalan yanı alır ve kendisine katar, devrimci olanı kendisinde yaşatır. Eskinin yozlaşmış ve miyadını doldurmuş olanını ise, tarihin çöplüğüne gömer.

*** *** ***

Şeyh Bedreddin kendi hareketini bir önceki ilerici ve halkçı başkaldırılar üzerinde inşaa etmiştir. Düşüncelerini de birçok akımdan beslenerek bi-

çimlendirmiş ve Bedreddincilik sentezine varmıştır. Bedreddin kendisinden önceki, tüm devrimci ve ilerici akım veya hareketlerin devrimci özünü kendisinde somutlamış; onların tarihsel mirasçısı ve yeni devrimci biçimi olarak kendini üretmiştir. Bu miras en başta Selçuklular döneminde meydana gelen başkaldırılardır ve onların ideolojik biçimleridir. Bir anlamda, Şeyh Bedreddin Hareketi **Baba İshak**'ların **ve Baba İlyaslar**'ın devamıdır. Şeyh Bedreddin'den sonra ortaya çıkan devrimci ve halkçı tüm başkaldırı ve akımlar ise; Şeyh Bedreddin Hareketi başta olmak üzere, yaşanmış tüm devrimci ve halkçı ayaklanmaların farklı koşullarda ve farklı biçimlerde yeniden doğuşudur. Doğrudan doğruya hiçbir bağları olmasa da bu böyledir.

Bu zincirleme bağlılık ve devamlılık sadece Osmanlı ve Selçuklu'lar ile de sınırlandırılmaz. Buna Ortadoğu coğrafyası üzerindeki tüm devrimci mirası katmak daha doğru olacaktır.

Bir devrimci hareket sadece kendi ulusal orjininden olan hareketlerden etkilenip esinlemez, çevre-komşu ve içiçe olduğu halkların başta olmak üzere uluslararası devrimci hareketlerinden de etkilenir ve esinlenir. Ama onun asıl kaynağı kendi halk hareketleri ve öz devrimci direnişleridir. Bunun için devrimci hareketler en başta kendi halklarının devrimci başkaldırı ve direnişlerini bilince çıkarır ve mücadelenin önemli bir motivi haline getirir.

Türkiye Devrimi, başta Türk Halk Hareketleri olmak üzere bu coğrafyada halkların Selçuklu'dan Türkiye Cumhuriyeti'ne kadar sömürü, baskı ve adaletsizliğin bütün biçimlerine karşı verdiği mücadelenin, çağdaş, bilimsel ve en ileri düzeyde temsilidir.

Kuşkusuz Marx'ın, Lenin'in geliştirdiği çağdaş, bi-

limsel sosyalizmin bugün tarihin derinliklerindeki başka ideolojilere ihtiyacı yoktur. Çünkü o, zaten tüm insanlığın ilerici mirasının eleştirel bir ürünüdür. Ancak o, her yerde olduğu gibi bu topraklarda da kendi mirasıyla buluşmak, kendi ikliminde, kendi tarihinde derinleşip kökleşmek zorundadır.

Derinleştirme sadece ileriye dönük pratik eylem ve kazanılan mevziler demek değildir, geçmiş tarihin devrimci unsurlarını gün ışığına çıkartıp, yeni bir yorum ve çözümlemeyle devrimci kültürümüze katmak demektir. Çünkü tarih bilinci önemli bir devrimci unsurdur. Tarih bilinci üç boyutlu bir öneme sahiptir; geçmişi bilmek bugünü kavramamıza yardım eder; bugünü kavramak ise geleceği bilmemizi sağlar.

*** *** ***

Türkiye Devrimi'nin tarihsel devrimci mirası, Türk halkının tarih boyunca egemenlere ve sömürüye karşı geliştirdiği başkaldırı ve direniş hareketleridir. Türkiye halkı tarih fukaralığından kurtulmak, kendi mücadele geçmişiyle buluşmak, yüzyılların mirasından aldığı güç ve özgüvenle tarih sahnesinde yeniden doğmak zorundadır.

Türk halkının mücadele geçmişini, onun bağrından çıkmış devrimci halk hareketlerini güncelleştirmek vazgeçilmez bir görevdir. Türkiye halkının öz benliğine, devrimci-halkçı değerlerine yabancılaşması sözkonusudur. Tarih bilincinden kopuk bir burjuva uluslaşmaya zorlanan Türkiye halkının ufku daraltılmış ve devrimci dinamizmi köreltilmiştir. Bu karanlık süreci tersine çevirmek bir anlamda yeni ve çağdaş bir Şeyh Bedreddin Hareketini başlatmak demektir. Ona, onun

tarihsel devrimci değerlerini yeniden kazandırmak; sömürüye, baskıya ve çürümüşlüğe karşı geliştirdiği tarihten silinmiş devrimci mücadelelerini ona anımsatmanın zamanıdır.

Türk halkı her zaman kendi egemenlerinin ağır sömürü ve baskısına maruz kalmış; bu baskılara ve sömürüye başkaldırdığında ise acımasızca katledilmiştir. Türk egemenleri, egemenliklerini inşaa ederlerken komşu halklara karşı savaştığı kadar kendi halkına karşı da savaşmıştır. Türk halkı baskı ve sömürüye karşı ve özgürlüğü için onlarca başkaldırı ve direnişlerde bulunmuştur. Bu başkaldırı ve direnişlerde zaman zaman aynı coğrafya ve aynı devlet egemenliğinde bulunan halklarla ittifaklar geliştirmiştir. **Baba İshak Hareketi** bu ittifakı en üst boyuta vardıran hareketlerdendir.

Şeyh Bedreddin Hareketi; Selçuklular'dan gelen direniş geleneğinin Osmanlılar dönemindeki devamı ve bir anlamda doruğudur. Daha sonra **Celali Ayaklanmaları** olarak adlandırılan bir dizi zincirleme başkaldırı; 16. ve 17. yüzyılında yaşanmış, bu hareketlerin devamı niteliğindeki direnişler 18. yüzyıla kadar sarkmıştır. Bu hareketlerin ilki 1519'da, Tokat yöresinde Osmanlı yönetimine karşı **Şeyh Celal** önderliğinde başlamıştır. Bu hareketi başka hareketler izlemiştir. Buna halkla devlet arasında "yüzyıl savaşları" demek en doğrusudur. Çünkü bu başkaldırılar zincirleme olarak, ortalama yüzyıl sürmüştür.

Bu bağlamda, bugün gerçek anlamda Şeyh Bedreddin'i temsil edenler, **marksist leninist**'lerdir. Onun özlediği toplumsal düzene karşılık düşen de **sosyalizm**dir.

Şeyh Bedreddin Hareketi, özlem ve talepleriyle gü-

nümüzde bile devrimci bir nitelik arzeder. Eşitlik, özgürlük, kardeşlik idealleri, sınıfsız, sömürüsüz toplum özlemleri bugün bu hedeflerin taşıyıcısı olan sınıfla, proletarya ile gerçekleşme olanağına kavuşmuştur. Yarının kurucusu olan işçi sınıfının, emekçilerin hem kendi mücadele tarihiyle hem de bu tarihsel ideallerin çağdaş bilimsel sosyalist ideolojisiyle buluşması; sömürü, baskı ve kölelik tarihini kapatacak, özgür yarınların kapısını açacaktır. Bedreddin'den daha eski olan bu özlem, Bedreddin'le yeni bir ivme kazanmış, kapitalizm koşullarında ise maddi temellerine kavuşarak bir düş olmaktan çıkmıştır. 1917 Büyük Ekim Devrimi, insanlığın büyük ütopyasının günümüzde pekâlâ gerçeğe dönüşebileceğinin ipuçlarını vermiştir.

Şeyh Bedreddin'lerin, Börklücelerin, Torlakların, ütopyası beşyüz-altıyüz yıl sonra bugün karşımıza sadece bir ideal olarak değil, artık gerçekleşmesi kaçınılmaz zorunlu bir kurtuluş olarak çıkıyor. İnsanlığın kan-revan içinde ileriye, hep ileriye doğru yürüyüşü bugün bu topraklarda sosyalizmi biricik kurtuluş olarak toplumun gündemine dayatıyor.

Bugün bu ülke, Babailerin, Bedreddinlerin döneminden çok daha büyük acılar içinde kıvranıyor. Celalilerin yüzyıllık dalgalarla yürüyen isyan döneminden bin beter bir toplumsal kriz var. Kendi yurdumuz Moğol istilasından bin beter bir emperyalist ekonomik-siyasal-kültürel istila altında. İstanbul fakir fukarısının Patrona Halil'le ayaklandığı Lale Devri'nden daha rezil bir safahat içindeki egemenler halkla alay ediyor. Kürt halkı binyılların en kanlı imha savaşıyla sindirilmek isteniyor.

Büyük kurtuluş kaçınılmaz bir biçimde tarihin gündemindedir. Yaşanan koşullar Şeyh Bedreddin dönemini aratmayacak cinstendir. Ege yörüklerinin, azap-

ların, torlakların kendi koşullarında zaferle sonuçlandıramadığı halklarımızın bin yıllık özlemlerini, sosyalist ütopyasını gerçekleştirme ve tamamlama görevini tarih bugünün kuşaklarına yüklemiştir. Türkiye Devrimi, bu tarihsel hesaplaşmanın zaferi olacaktır. Onların soyunun sürdürücüsü çağdaş Bedreddinler, Rıza Satılmışlar, Suna Çelikler, Serap Kolukırıklar, Mehmet Tekinler milyonlarla çoğalacak, halklarımız kendi ateşinde yeniden tarih sahnesine doğacaktır.

MAYIS 1994 - ŞUBAT 1995

Mübalâğa cenk olundu.
Aydın'ın Türk köylüleri,
Sakızlı Rum gemiciler,
Yahudi esnafları,
on bin mülhid yoldaşı Börklüce Mustafa'nın
düşman ormanına on bin balta gibi daldı.
Bayrakları al, yeşil,
kalkanları kakma, tolgası tunç
saflar
pare pare edildi ama
boşanan yağmur içinde gün inerken akşama
on binler iki bin kaldı.

Hep bir ağızdan türkü söyleyip
hep beraber sulardan çekmek ağı,
demiri oya gibi işleyip hep beraber,
hep beraber sürebilmek toprağı,
ballı incirleri hep beraber yiyebilmek,
yarin yanağından gayri her şeyde
her yerde
hep beraber!
diyebilmek
için
on binler verdi sekiz binini...

Yenildiler...